

**Міністерство освіти і науки України  
Житомирський державний університет імені Івана Франка  
Історичний факультет  
Кафедра всесвітньої історії**

**МАТЕРІАЛИ  
ТРЕТЬОГО ВСЕУКРАЇНСЬКОГО  
НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО СЕМІНАРУ  
«МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ  
В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ І НАПИСАННЯ НАУКОВИХ РОБІТ  
ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ»**

*Збірник наукових праць*

*Випуск 2*

**Житомир  
2023**

УДК 94(477):001.89:378.22

М 34

Затверджено Вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 8 від 28 квітня 2023 р.)

**Редакційна колегія збірника:**

**Голова редакційної колегії:**

к. і. н., доц. Людмила Гуцало

**Члени редакційної колегії:**

к. і. н., доц. Власюк І. М.

к. і. н., доц. Маркевич О. В.

д. і. н., проф. Буравський О. А.

**Відповідальний секретар редколегії:**

д. і. н., доц. Шевчук А. В.

**Рецензенти:**

**Кондратюк Ю. С.**, кандидат історичних наук, доцент  
*Державний університет «Житомирська політехніка»*

**Магась В. О.**, доктор історичних наук, доцент  
*Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова*

**Махорін Г. Л.**, кандидат історичних наук, доцент  
*Поліський національний університет*

**М 34** **Матеріали Третього всеукраїнського науково-методичного семінару «Методика використання історичних джерел в процесі підготовки і написання наукових робіт здобувачами вищої освіти»:** Збірник наукових праць. Вип. 2. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2023. 229 с.

Збірник сформовано за матеріалами Третього Всеукраїнського науково-методичного онлайн-семінару «Методика використання історичних джерел в процесі підготовки і написання наукових робіт здобувачами вищої освіти». У збірнику вміщено наукові розвідки здобувачів вищої освіти історичного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Сумського державного університету та Національного університету водного господарства та природокористування (м. Рівне) присвячені методиці використання історичних джерел, іншим проблемам всесвітньої історії.

УДК 94(477):001.89:378.22

Відповідальність за правильність фактів і посилань, наведених у статтях, несуть їх автори.

© Житомирський державний університет  
імені Івана Франка, 2023  
© Колектив авторів, 2023

## ЗМІСТ

<b>Галина Стародубець.</b> Усноісторичні дослідження в структурі навчальної підготовки студентів-істориків на магістерських курсах.....	6
<b>Володимир Студінський.</b> Методичні підходи до критичного аналізу фоографічного матеріалу в краєзнавчих дослідженнях.....	10
<b>Людмила Гуцало, Олександра Горпинич.</b> Карикатури і меми на уроках історії під час вивчення Першої світової війни 1914-1918 рр.....	15
<b>Олег Мельничук, Віталій Григоришин.</b> Медичне обслуговування робітників та службовців в УСРР (1922-1934 рр.): джерельна база дослідження.....	19
<b>Іван Романюк, Марина Філоненко.</b> Історіографія проблеми дослідження адміністративно-територіальних змін на Житомирщині з 1923 по 1991 рік на прикладі селища Єсмільчине.....	23
<b>Олег Мельничук, Валентина Матвійчук.</b> Чехословацька криза 1938-1939 рр. за спогадами Е. Бенеша.....	28
<b>Оксана Маркевич.</b> Обіг польської монети після поділів Речі Посполитої.....	34
<b>Олександр Неприцький, Вадим Голіненко.</b> Образ міста в структурованих інтерв'ю (досвід брендингу польських міст).....	38
<b>Ярослав Цецик.</b> Особливості аналізу архівних документів, що відображають діяльність чорносотенців на Волині на початку ХХ ст.....	40
<b>Олександр Неприцький, Анна Вознюк.</b> Джерельна база дослідження соціальної політики урядів Маргарет Тетчер.....	43
<b>Марина Хададова.</b> Скарби часів Київської Русі як історичне джерело.....	46
<b>Олександр Неприцький, Сергій Молдаховський.</b> Типологія аналітичних центрів у США (ХХ-ХХІ ст.).....	49
<b>Анатолій Гончаренко, Катерина Мурашко.</b> Мемуари та преса як важливе джерело дослідження російського колабораціонізму в період Другої світової війни .....	52
<b>Віталій Тучинський, Наталія Свістак.</b> Джерела та література з історії Польщі у фондах бібліотеки костелу Братів Капуцинів у м. Красилові Хмельницької обл.....	55
<b>Інна Ніколіна, Роман Мащенко.</b> Інформування міжнародної спільноти про ліквідацію аварії на АЕС «Фукусіма-1».....	60
<b>Іван Лакуста.</b> Джерельна база та історіографія події візиту папи Івана Павла ІІ в Україну (23-27 червня 2001 р.).....	65
<b>Віталій Тучинський, Андрій Марков.</b> Тирновська конституція як джерело з історії болгарського національного державотворення кінця ХІХ – початку ХХ ст.....	68
<b>Сергій Тичина.</b> Роль Ліги Націй та ООН у врегулюванні міжнародних конфліктів.....	73
<b>Андрій Шевчук, Анастасія Олійник.</b> Українська жінка в системі суспільно-політичних відносин за радянської доби (1922-1991 рр.): історіографія проблеми....	77
<b>Вікторія Хотинська.</b> Депортація громадян України після початку повномасштабної збройної агресії проти України.....	81

<b>Ярослава Цимбалюк.</b> Блокадне повсякдення мешканців Ленінграда крізь призму джерел особового походження.....	85
<b>Костянтин Германов.</b> Повсякдення населення в роки Першої світової війни у висвітленні сучасної історіографії.....	90
<b>Марія Плисак.</b> Культурне життя української діаспори в Канаді у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.: історіографія проблеми.....	95
<b>Руслана Бойко.</b> Методика використання радянських нормативно-правових документів при дослідженні тоталітарної політичної системи в Україні у 20 – другій половині 30-их рр. ХХ ст.....	98
<b>Марія Янушко.</b> Внутрішня політика Білла Клінтона.....	101
<b>Ярослав Ващенко.</b> Методика використання технічних засобів навчання на уроках історії: історіографія проблеми.....	105
<b>Яна Башманівська.</b> Особливості впровадження освітньої технології «навчання у співробітництві» під час вивчення історичних дисциплін.....	107
<b>Ольга Чеберяка, Андріана Полюхович.</b> Дослідження особливостей польсько-української порозумівчої угоди 1935 р.....	110
<b>Анна Земляк, Лариса Маланчук.</b> Особливості аналізу архівних документів та наукових праць, що відображають суспільно-політичні процеси на Волині у першій половині 1920-х рр.....	114
<b>Дарина Кишак.</b> Джерела до вивчення проблеми формування громадянських та особистих якостей учнів при вивченні історичних постатей.....	118
<b>Валентина Власюк.</b> Дослідження Світовим Конгресом Українців Голодомору 1932-1933 рр. в Україні та вшанування пам'яті жертв трагедії (середина 80 – початок 90-х рр. ХХ ст.).....	121
<b>Юрій Якимчук.</b> Політика Маргарет Тетчер в історичній ретроспективі.....	125
<b>Ангеліна Петрук.</b> Зовнішня політика Азербайджану у 90-х рр. ХХ ст.: історіографія проблеми.....	128
<b>Світлана Антонова, Марта Борщевич.</b> Особливості дослідження архівних документів про роль органів місцевого самоврядування у розвитку повітових міст Волині на початку ХХ ст.....	133
<b>Ганна Бевз.</b> Трагедія Хіросіми та Нагасакі: ступінь дослідження проблеми.....	135
<b>Віталій Гарячий.</b> Використання інформаційно-комунікаційних технологій у викладанні історії: історіографія проблеми.....	139
<b>Олександр Ляшенко.</b> Афганістан в зовнішній політиці США (1979-2021 рр.): історіографія проблеми.....	145
<b>Анатолій Гончаренко, Вікторія Червяченко.</b> Історіографія проблеми дослідження ролі США в еволюції колоніалізму в 1898-1922 рр.....	147
<b>Маргарита Пашкуда.</b> Загострення міжнародної ситуації наприкінці 1930-х рр. та оцінки пакту Молотова-Ріббентропа в українських та російських підручниках з історії.....	150
<b>Ярослав Цецик, Олена Мордас, Людмила Данильчук.</b> Газета «Рада» як джерело дослідження виборів до IV Думи у 1912 р.....	155
<b>Ірина Зубрійчук.</b> Гра на уроці всесвітньої історії: історіографія проблеми.....	158
<b>Світлана Сукненко.</b> Історіографія проблеми інтерактивних технологій навчання на уроках історії в школі.....	161

<b>Тетяна Ткач, Інна Мазур.</b> Історіографія проблеми дослідження експансійної політики Росії щодо Сахаліну та Курильських островів ХХ – ХХІ ст.....	164
<b>Володимир Рахвальський.</b> Дослідження зовнішньої політики США на початку ХХІ ст.....	169
<b>Сергій Польовий.</b> Передумови та причини міжнаціональних конфліктів на території СРСР в 1980-90 рр.....	173
<b>Мирослава Грабовська.</b> Оцінка «тетчеризму» в працях істориків.....	177
<b>Олексій Царук.</b> Окупаційний режим на території СРСР у період Другої світової війни: історіографія проблеми.....	180
<b>Марина Шаповалова.</b> Місцеве самоврядування в конституційно-правових актах Центральної Ради.....	183
<b>Анатолій Конончук.</b> Суперечності Версальсько-Вашингтонської системи мирних договорів.....	187
<b>Вячеслав Літинський.</b> «Листи до влади» як історичне джерело з вивчення діяльності виконавців Великого терору 1937-1938 рр. в радянській Україні.....	190
<b>Микита Половнєв, Ілля Шамало.</b> Голодомор на сторінках газети «Діло» .....	193
<b>Ольга Дяченко.</b> СРСР та Громадянська війна в Іспанії 1936-1939 рр.: історіографія та джерельна база проблеми.....	195
<b>Анна Гаврилук, Надія Юхимець.</b> Діяльність українського громадського комітету рятунку України у протидію Голодомору.....	201
<b>Олександр Афанасьєв.</b> Історіографія проблеми суспільно-політичних процесів в Польщі та Чехословаччині у 1970-х – 1980-х рр.....	205
<b>Максим Гаєвець.</b> Німецьке питання у європейській політиці Д. Ейзенхауера за часів першої каденції (1953-1956).....	207
<b>Ганна Кулеш.</b> План Маршалла та його значення для відбудови країн Європи.....	211
<b>Назарій Лойко.</b> Вплив Першої світової війни на культуру США 20-х рр. ХХ ст.: «ревучі двадцяті».....	215
<b>Костянтин Грабар.</b> Листопадове повстання 1830-1831 рр. в сучасній українській історіографії.....	218
<b>Михайло Палійчук.</b> У боротьбі за Ічкерію: Джохар Дудаєв.....	220
<b>Ярослав Бедренко.</b> Військовий російський колабораціонізм у роки Другої світової війни 1941-1945 рр.....	225

**Галина Стародубець,**  
д. і. н., професорка, професорка кафедри всесвітньої історії  
Житомирського державного університету  
імені Івана Франка

## **УСНОІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В СТРУКТУРІ НАВЧАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ІСТОРИКІВ НА МАГІСТЕРСЬКИХ КУРСАХ**

Трансформаційні процеси, які перманентно відбуваються у системі вищої освіти упродовж останніх десятиліть, спрямовані на формування креативної, творчої особистості, орієнтованої на постійне самовдосконалення та саморозвиток. Реалізація такої стратегії можлива не тільки за умов активного включення студентів у навчальний процес, а й залучення їх до участі в науково-дослідницьких проектах, зокрема усноісторичних, головною метою яких є вивчення «суб'єктивного досвіду окремої людини» [1, с.10]. Підготовка та проведення такого роду досліджень може дати науково-педагогічним працівникам уявлення про спосіб стимулювання зацікавленості та глибшого розуміння ними дослідницько-орієнтованого викладання на магістерських курсах історичних факультетів.

**Мета нашого дослідження** – проаналізувати досвід реалізації усноісторичного науково-дослідницького проекту на історичному факультеті Житомирського державного університету імені І.Франка.

Освітня траєкторія магістрантів-істориків побудована таким чином, щоб сприяти набуттю здобувачами низки загальних та фахових компетентностей, які в майбутньому допоможуть їм швидше адаптуватися до вимог сучасного професійного середовища. Йдеться, зокрема, про вироблення у них здатностей: виявляти та досліджувати історичні джерела різних видів, узагальнювати інформацію; здійснювати історичні дослідження з визначеної тематики, в тому числі використовуючи методологічний інструментарій інших гуманітарних і соціальних наук; презентувати та обговорювати результати досліджень і професійної діяльності

у сфері історії; розробляти і реалізовувати наукові та прикладні проекти у сфері історії; представити складну інформацію у стислій усній або письмовій форм. Успішній реалізації цієї мети сприяє залучення студентів до наукової роботи як у рамках освітніх компонент відповідної освітньої програми, так і їхньої участі у різного роду наукових проектах (круглих столах, семінарах, конференціях тощо).

Усноісторичний науково-дослідницький проект «Жіночі практики повсякдення в умовах українського села періоду пізнього сталінізму» був започаткований кілька років тому як один із напрямів діяльності Лабораторії з вивчення радянського минулого (кер. проф. Г.Стародубець), яка діє на базі кафедри всесвітньої історії Житомирського державного університету. Його мета – збір спогадів селянок Житомирщини про практики про/переживання повоєнного десятиліття мешканцями регіону.

В процесі роботи над проектом основний акцент ставився на використання методів усної історії, зокрема інтерв'ю, з метою реконструкції окремих складових сільського повсякдення повоєнної доби. Впродовж 2017-2021 років магістрантами було взято інтерв'ю у 54 мешканців Житомирської, Вінницької та Хмельницької областей (49 жінок і 5 чоловіків) 1922-1940 р.н. Матеріали досліджень, крім аудіо- та відеозаписів, були стенографовані й належним чином оформленні для використання їх у подальшому в якості історичних джерел з історії рідного краю.

В чому, на нашу думку, позитивний момент реалізації цього проекту? Можна виділити два аспекти – навчально-прикладний та науково-пізнавальний. Насамперед, дослідницькі проекти з усної історії сприяють активізації навчання студентів-істориків, можуть оптимізувати їхні освітні результати, надаючи їм можливість через збір, аналіз та обмін історичними даними та висновками відкрити для себе нові знання і набути певні навички. Отриману під час польових досліджень інформацію, магістранти активно і творчо використовують під час підготовки семінарських занять з курсу «Історія сталінізму». Задokumentовані спогади слугують прекрасним унаочненням для вивчення тем «Повсякдення радянської людини в умовах пізнього сталінізму», «Репресивна політика сталінського режиму». Розповіді селянок Житомирщини лягли в основу виховних заходів, присвячених голодоморам 1932-

1933 та 1946-1947 рр., які підготували та провели магістранти першого року навчання.

Важливо зауважити, що проект реалізується на краєзнавчій основі, що сприяє зміцненню зав'язків студентської молоді з місцевими громадами, посилює інтерес до історії рідного краю та власної родини (адже дослідження проводили, як правило, у рідних селах чи містечках). Учасники цього проекту почасти відкривали для себе глибину антигуманної сутності сталінського тоталітарного режиму через процес співпере/проживання травматичного досвіду голодних повоєнних років їхніми старшими родичами. Можна з упевненістю сказати, що спогади, зібрані магістрантами в процесі реалізації проекту, стали для них «першоджерелом, яке розширило рамки історії» [3, с. 166], наповнило її не тільки фактами, але й суспільною свідомістю, пам'яттю, сприйняттями, почуттями, думками й оціночними судженнями пересічних людей.

Не менш важливе значення має науково-пізнавальний аспект цього усноісторичного дослідження. У вітчизняній історіографії утвердилася думка, що «усна історія як методологія, і як самостійна галузь знання забезпечила ґрунтовний міжпредметний зв'язок між багатьма науковими дисциплінами» [2, с. 104], зокрема, історією, соціологією, політологією і т.д. Здобувачі ОП «Історія та археологія» другого (магістерського) рівня вищої освіти нашого факультету мають змогу знайомитися зі специфікою «усної історії» в процесі вивчення обов'язкових компонент - «Теорія та методологія наукових досліджень» і «Усна історія: теорія і методика досліджень». Дослідницький проект дозволяє інтегрувати отримані теоретичні знання в практичну площину, відточувати навички дослідницької роботи та міжособистісного спілкування. Такого роду історичне дослідження сприяє виникненню / посиленню науково-дослідницького інтересу студентів, розвитку у них критичного, творчого мислення.

Учасники науково-дослідницького проекту «Жіночі практики повсякдення в умовах українського села періоду пізнього сталінізму» мали можливість на практиці застосувати методику проведення усноісторичних досліджень. Алгоритм їхньої роботи включав у себе три основні етапи – 1. Планування; 2. Проведення інтерв'ю;



3. Обробка і архівування отриманих результатів. Зібрані матеріали склали джерельну базу для написання учасниками проекту низки наукових статей з соціальної антропології та гендерної історії, лягли в основу курсових та дипломних робіт здобувачів вищої освіти магістерського і бакалаврського рівнів.

Досвід реалізації на історичному факультеті науково-дослідницького проекту «Жіночі практики повсякдення в умовах українського села періоду пізнього сталінізму» дає підстави для висновку про важливість організації таких форм роботи і залучення до них здобувачів магістерського рівня. Молоді науковці мають можливість апробувати нові методики історичних досліджень, зокрема, усної історії. Участь у проекті сприяє набуттю магістрантами навичок науково-дослідницької роботи, а зібраний і систематизований ними матеріал є частиною джерельної бази для подальшого вивчення історії рідного краю. Усноісторичні дослідження пропонують молодим науковцям іншу перспективу вивчення історії – не лише з письмових джерел, а через повсякденну суб'єктивність, що надає їй очевидної багатовимірності.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Пастушенко Т. Метод усної історії та усноісторичні дослідження в Україні. *Історія України*. 2010. №16/17. С.10–15.
2. Передерій, І.Г. (2015). Усноісторичний метод на міждисциплінарному полі сучасної гуманітаристики: світовий та український досвіди. *Історичні, культурні та соціально-економічні аспекти регіонального розвитку: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції 19–20 листопада, Кременчук*. 2015. С.101–104.
3. Tütüncü, G. Tarih Araştırmalarında Sözlü Tarih ve Sözlü Tarih Arşivlerinden Örnekler. *DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt*. 2022. Sayı: 2. S. 135-173.

**Володимир Студінський,**

д. і. н., к. е. н., почесний краєзнавець України,

Науково-дослідний навчальний центр «ПринцепС»

## **МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО КРИТИЧНОГО АНАЛІЗУ ФООГРАФІЧНОГО МАТЕРІАЛУ В КРАЄЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ**

У краєзнавчих дослідженнях різного типу часто використовується фотографічний матеріал. Це цілком логічно, оскільки фотографія може бути безпосередньо об'єктом краєзнавчого дослідження, а також інформативним матеріалом, що доповнює інформацію, викладену у публікації відповідної краєзнавчої тематики.

У широкому сенсі під фотографією розуміється результат фотографічного процесу, тобто зображення, електронне або отримане на певному матеріалі, здебільшого на цупкому папері. При цьому, умовно фотографію за технічними засобами її вироблення поділяють на традиційну (аналогову) та електронну. Традиційна фотографія є продуктом використання оптики та хімічних технологій у галузі світлочутливих матеріалів. Зображення є монохромним, тобто чорно-білим або ж кольоровим. Електронне фото є продуктом електронно-оптичних технологій і технічних засобів, як аналогових, так і цифрових (так звана цифрова фотографія).

За відтворюваними подіями фотографія поділяється на: фотографію репортажну, тобто, коли на плівку фіксуються події, що відбуваються без втручання фотографа, а також фотографію постановочну, яка режисована фотографом на певному тлі [1].

Для краєзнавців розуміння такого умовного поділу має значення, оскільки дослідник чітко розуміє яке завдання ставилося перед фотографом та в яких умовах здійснювалася власне зйомка. Як правило, постановочні фото можуть передати дух історичної епохи, але при цьому не передадуть динаміку самої історичної події. Тому, фотографічний матеріал, який буде використовуватися у дослідженні потребує відповідного критичного аналізу.

Критичний аналіз є процесом визначення правдивості, достовірності або

ймовірності представленої інформації. Такий аналіз вимагає від дослідника оцінки якості аналітичних висновків. Ці висновки є це судженнями чи твердженнями, що базуються на вивченні фактів, але не обов'язково істинні. В ході такого критичного аналізу виникають дискусійні питання стосовно об'єкта дослідження. Зрештою, метод критичного аналізу передбачає спосіб досягнення мети. Тут можна застосовувати дедуктивний і індуктивний методи. У першому випадку аналіз ситуації розвивається від загального до приватного, тобто спочатку дослідник висуває гіпотезу, або аксіому. Потім від загального твердження хід думки спрямований до слідства, або гіпотетичного припущення. Індуктивний метод є процесом судження, який досягає висновку, що при наявному стані знань є напевно істинний, але не гарантує його. Індуктивний висновок може бути спростований або узагальнений при наявності додаткових фактів. Інакше, індукція полягає у формулюванні закону, ґрунтуючись на обмеженому об'ємі спостережень повторюваних подій. У критичному аналізі фотоматеріалу важливу роль відіграє порівняльний аналіз. Він може ефективно використовуватися тоді, коли є багато варіативність фотознімків об'єкта зйомки з різних позицій і в різні історичні періоди. Хоча і такий аналіз не може дати абсолютної істинності того чи іншого твердження.

Прикладом таких аналізів і дискусій може служити історія із фотографією, начебто, залізничного вокзалу на станції Малин (фото 1). Цей знімок з'явився в інтернеті кілька років тому на одному із німецьких сайтів і який був підписаний: [Ukraine\\_Russland\\_41\\_Malin\\_zersterte\\_kirche\\_kathedrale](#). Звичайно, що це фото зразу ж викликало серйозну критику, оскільки у місті не було культової споруди такого типу. До того ж на фото чітко видно залізничну колію, що вказувало на ймовірність споруди як залізничного вокзалу. В принципі це було й логічно [2].

Проте, у Центральному державному кінофотофоноархіві України ім. Г.С. Пшеничного зберігаються фото окремих будівель залізничних станцій на ділянці Київ-Коростень. Ці фото були зроблені у березні 1945 р. Як видно із фото 2, де зображено залізничний вокзал на станції Малин, будівля не зазнала значних руйнувань в результаті бойових дій 1941-1943 рр. [3]. Та й архітектура будівлі відрізняється від тої, яка представлена на фото 1. Окрім цього нема документів і

свідчень, які говорять про те, що малинський залізничний вокзал зазнав значних руйнувань. Критики фото 2 вважають, що це зображення не дає повної інформації, оскільки будівля знята з боку привокзальної площі, а не залізничних колій.

Разом з тим, учасниками дискусії було висловлено думку, що на першому фото може бути будівля залізничного вокзалу на станції Тетерів, що зазнала серйозних руйнувань під час Другої світової війни і на цьому місці у 1960-і роки збудували нове приміщення вокзалу. Як видно із фото 3, будівля на ньому дуже схожа на будівлю, що зображена на фото 1. Та стає очевидним, що при схожості будівель перший знімок зроблений не на станції Тетерів, оскільки вокзал тут знаходився на значному підвищенні і ракурс зйомки був би іншим. Тому виникло питання, де ще була подібна споруда на ділянці Київ-Коростень. У Вікіпедійній статті, що присвячена станції Тетерів, зокрема зазначено: «До німецько-радянської війни будівля вокзалу була тотожною вокзалу станції Буча» [4].

Станція Буча у період Другої світової війни була піддана артилерійським ударам і власне будівля вокзалу зазнала ушкоджень. Проте у період 1945-1960 рр. вона була частково відновлена і дещо реконструйована, але загалом зберегла оригінальний вигляд. Як видно з фото 4, будівля станції Буча найбільше відповідає зображенню на фото 1. Це не означає, що істину знайдено і питання залишається відкритим. Разом з тим, істинність конкретного об'єкту буде досягнута за певних умов. А саме, наявності фото будівель вокзалів, знятих з одної точки і бажано в один історичний період.

При роботі із фотоматеріалом важливо мати точне першоджерело і оригінал самого знімку. Інформаційна діджиталізація зробила величезний крок вперед і дала нові можливості у сфері краєзнавчих досліджень. Проте головним залишається оригінальність того чи іншого фотографічного джерела.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Фотографія. URL:  
<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F>

2. Нечипоренко В. Станція Малин: повернення до фото. URL: [https://malyn.media/blog/stantsiia-malyn-povernennia-do-foto/?fbclid=IwAR2aYeEqm20xM0sb4K7avaUBAvTnxZ4Kovm\\_IRA3R1APVbDNy1nLndIU5950](https://malyn.media/blog/stantsiia-malyn-povernennia-do-foto/?fbclid=IwAR2aYeEqm20xM0sb4K7avaUBAvTnxZ4Kovm_IRA3R1APVbDNy1nLndIU5950)

3. Центральний державний кінофотофоноархів України імені Г. С. Пшеничного. 1-25-18-0.

1. Тетерів (станція). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B2\\_\(%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B2_(%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F))

### Додатки:



Фото 1. Ukraine\_Russland\_41\_Malin\_zersterte\_kirche\_kathedrale.



Фото 2. Будівля залізничного вокзалу на станції Малин. Березень 1945 р. (фото із фондів ЦДКФФА України ім. Г.С. Пшеничного). Публікується вперше.



Фото 3. Споруда залізничної станції Тетерів. Початок ХХ століття.





Фото 4. Станція Буча. 1960-і рр.

**Людмила Гуцало,**

к. і. н., доцентка, завідувачка кафедри *всесвітньої історії*

*Житомирського державного університету*

*імені Івана Франка*

**Олександра Горпинич,**

здобувачка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

*історичного факультету*

*Житомирського державного університету*

*імені Івана Франка*

## **КАРИКАТУРИ І МЕМИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ 1914-1918 рр.**

Актуальність теми дослідження обумовлена специфікою шкільного курсу *всесвітньої історії*. Історія у будь-якому її прояві доволі складна або взагалі неможлива для вивчення без використання візуальних джерел. Додатковим

аргументом на користь вище наведеної думки є специфіка навчального процесу в умовах катаклізмів сучасного світу. Пандемія COVID-19 і агресія росії від 24 лютого 2022 р. фактично перевели традиційну освіту на віддалену форму. У таких умовах використання мультимедійних матеріалів на уроках стало необхідністю; особливо, ця теза актуальна для шкільного курсу всесвітньої історії.

Важливе місце серед візуальних джерел на уроках історії у школі займають карикатури. Карикатура – жанр образотворчого мистецтва, що в сатиричній або гумористичній формі зображає соціальні, суспільно-політичні, міжнародні, побутові явища, реальних осіб або характерні типи людей [1, с. 41]. Серед таких зображень важливо буде навести британську карикатуру під назвою «Hark! Hark! The Dogs Do Bark!», де ворогуючі сторони представлені у вигляді псів, а Росія – уособлена у ведмедеві; поруч зображений Микола II на паровому катку – висміювання відсталості цієї імперії [5].

Для протиставлення історичних подій сучасній політичній ситуації пропонуємо навести німецьку карикатуру, на якій Російська імперія зображується головним ворогом, що хоче проковтнути весь світ [5]. Символом Німеччини у роки Першої світової війни стала такса, яка уособлювала німецького шпигуна, що змальовано американській карикатурі 1910-х рр. [5]. Дуже важливо усвідомлювати, що не всі карикатури підходять для демонстрації на уроках – ряд зображень можуть містити неприйнятний контент. Прикладом можуть стати малюнки італійського художника Альберто Мартіні, який зобразив свої роботи у стилі графіки «Танго смерті» [6].

Цікаву карикатуру у своєму підручнику наводить Тетяна Ладиченко – механізм виникнення Першої світової війни. Її можна використати як матеріал для аналізу реальних винуватців у розв’язанні цієї бійні [2, с. 6]. Крім того, автор наводить ряд важливих карикатур для розуміння долі звичайного солдата у політичному процесі в роки Великої війни: карикатура англійської газети «Форвард» – «Записуйся в добровольці!»; «У наступ!» невідомого автора [2, с. 12]. За допомогою цих зображень із здобувачами середньої освіти можна обговорити, яке значення мала ця подія не для політики, а для звичайної пересічної людини.

Для висміювання суперників теж широко використовувалась карикатура.



Зокрема, карикатурне зображення Німеччини і Росії [3, с. 9], дружби Російської імперії і Великобританії [7, с. 11]. Важливе місце в процесі навчання може зайняти карикатура наслідків війни із італійської газети «Аванті» – «Плоди війни» [7, с. 22]. Схожою за тематикою є карикатура присвячені «14 пунктам» В. Вільсона, де напис на столі «Європейське дитяче шоу» теж має багато питань для аналізу [4, с. 27].

Ще одним джерелом для візуалізації матеріалу на уроках історії є меми. По-перше, меми – це те, що подобається сучасному поколінню здобувачів середньої освіти. Використовуючи вдалі історичні меми, вчитель може не лише розважити учнів, а й посилити якість запам'ятовування навчального матеріалу. Іншим позитивним моментом їх використання є можливість перевірки знань: вчитель може після вивчення теми вивести на екран відповідний мем і попросити учнів його пояснити, визначити правдивість, зіставити зображення з реальністю, з'ясувати, яких подій стосується мем і чому він створений саме таким чином.

Разом із тим важливо не зловживати мемами під час уроків всесвітньої історії, щоб вивчення важливих історичних подій не перетворилося на фарс. Не можна допустити, щоб трагізм певних подій був замінений насмішкою.

Уваги заслуговує мем «Австралія у Першій світовій війні» (див. Рисунок 1). Його можна використати в кількох аспектах:

- по-перше, мем можна продемонструвати при вивченні битви при Галліполі, щоб показати, яку роль відіграли армії колоній у загальних силах Антанти.

- по-друге, це зображення можна використати



при контролі знань, попрохавши учнів пояснити, які події висвітлені на мемі і чому.

Наступний мем умовно можна назвати «Швейцарія у двох світових війнах» (див. Рисунок 2). Його можна використати для аналізу діяльності Швейцарії під час Першої



світової війни, а згодом – і Другої світової війни. Ще один мем «Російська імперія у Першій світовій війні» (див. Рисунок 3) є важливим з точки зору двох аспектів:

- мем можна використати під час уроків тему «Перша світова війна» і «Жовтневий переворот в Росії».

- його можна використати для аналізу ролі Російської імперії у Великій війні, впливу Леніна і Жовтневого перевороту.



на

Крім того, потрібно зважати на те, що меми в мережі Інтернет не є вичерпними. Користуючись різними програмами вчитель самостійно може створювати зображення, які, на його думку, будуть найбільш доцільними.

Отже, правильне використання мемів і карикатур на уроках історії може підсилити інтерес учнів до вивчення Першої світової війни, покращити процес запам'ятовування, розрядити процес навчання, мотивувати учнів до критичного мислення матеріалів. Вдале використання вчителем цих зображень є ознакою професійності вчителем і має ряд переваг, особливо в сучасних умовах.

### Список використаних джерел та літератури:

1. Коляда І., Ніколайчук Д. Живопис на уроці історії: дидактичні засади та методичні прийоми навчання історії України (на прикладі формування уявлень про участь українців у франко-російській війні 1812 р. (історія України 9 клас)). *Історія в школі: науково-методичний журнал для вчителів*. 2012. №10. С. 40-43. URL: [http://enquir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17416/Kolyada\\_1.pdf;jsessionid=940BB51B57E536CC3ED1AAFB26F86ECD?sequence=1](http://enquir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17416/Kolyada_1.pdf;jsessionid=940BB51B57E536CC3ED1AAFB26F86ECD?sequence=1)
2. Пометун О. Візуальні джерела у підручнику з історії як засіб розвитку критичного мислення учнів. *Проблеми сучасного підручника*. 2020. Вип. 24. С. 241-255.
3. Пометун О.І. Енциклопедія інтерактивного навчання. К: [Б. в.]. 2007. 95 с. URL: <http://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/24841>

4. Словник портал української мови та культури. URL:  
<https://slovnuk.ua/index.php?swrd=%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0>
5. Сорочинська Н. М., Гісеєм О. О. Всесвітня історія [рівень стандарту]: підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Навчальна книга, 2018. 256 с.
6. Сорочинська Н. М., Мартинюк О. О. Всесвітня історія. Історія України. [інтегрований курс] : підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2019. 224 с.
7. Топ-8 винаходів Першої світової війни. URL:  
[https://www.youtube.com/watch?v=jlRIhwJX-lk&ab\\_channel=WAS](https://www.youtube.com/watch?v=jlRIhwJX-lk&ab_channel=WAS)

**Олег Мельничук,**

д. і. н., професор, завідувач кафедри всесвітньої історії  
Вінницького державного педагогічного університету  
імені Михайла Коцюбинського

**Віталій Григоришин,**

аспірант I року навчання історичного факультету  
Вінницького державного педагогічного університету  
імені Михайла Коцюбинського

## **МЕДИЧНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ РОБІТНИКІВ ТА СЛУЖБОВЦІВ В УСРР (1922-1934 РР.): ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ**

Важливою складовою соціальної політики будь-якої держави є організація ефективної системи соціального захисту. Забезпечення працівників у разі тимчасової та постійної втрати працездатності в УСРР у період нової економічної політики радянська влада здійснювала через систему медичного страхування. Наукове дослідження історії становлення та функціонування системи медичного страхування

в УСРР 1922-1934 рр. дозволяє виокремити цілий спектр джерел, які містять інформацію про діяльність медичних страхових органів у зазначений період. До вказаного переліку входять: архівні матеріали; опубліковані союзні та республіканські нормативні акти; матеріали офіційної та відомчої статистики; збірники документів і матеріалів, періодичні видання тих часів – журнали, газети, бюлетені.

Аналізуючи архівні фонди, слід відзначити, що найбільше за обсягом зібрання матеріалів про діяльність органів медичного страхування міститься у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України. Найбільш змістовним є фонд Головного управління соціального страхування України – органу, що здійснював безпосереднє управління соціальним страхуванням загалом. Окрім інструктивних та розпорядчих матеріалів та переписки управління з різними органами тут можна знайти: стенографічні звіти з'їздів і нарад Відділу робітничої медицини (Рабмеду УСРР); звіт про роботу і переписку Головоцстраху із будинками відпочинку та санаторіями УСРР; звіти по фонду меддопомоги застрахованим; відомості про проведення оздоровчої кампанії по соцстрахуванню; листування із Центральним управлінням соціального страхування СРСР з питань медобслуговування [1].

Висвітлення основ медичного страхування у 1920-1930-х рр. було б неможливим без використання матеріалів архівного фонду Народного комісаріату охорони здоров'я УСРР. У 1922-1927 рр. при наркоматі функціонував відділ робітничої медицини (Робмед), який здійснював керівництво медичним страхуванням. У фонді збереглися: протоколи засідань колегії відділу робітничої медицини 1923-1925 рр.; обіжники та інструкції відділу на місця з приводу надання медичної допомоги застрахованим 1922-1927 рр.; відомості лікувального відділу про кількість лікарів, спеціальних лікувальних установ по губерніях і тези доповідей про лікарняну допомогу застрахованим; матеріали лікарсько-контрольних та лікарсько-експертних комісій окружних інспекцій охорони здоров'я; Листування про надання медичної допомоги застрахованим, з питань профілактики в установах робітничої медицини, про організацію роботи курортів і санаторіїв [2]. Зазначені матеріали дають

можливість оцінити ефективність діяльності лікарняних установ робітничої медицини.

Окрему групу джерел наукового дослідження складають матеріали офіційної статистики. Найбільш інформативно насиченими є фінансові та статистичні звіти Головносоцстраху України за 1925-1928 рр. [3; 4; 5], із взяттям курсу на згорання непу звіти наступних років так і не були опубліковані, хоча деякі із них і збереглися в архівних фондах. Додатковими джерелами, які допомагають визначити ступінь охоплених соціальним страхуванням, його частку в соціально-побутовому та медичному забезпеченні робітників, виступають статистичні щорічники [6; 7; 8; 9].

Правове регулювання діяльності органів медичного страхування вказаного періоду здійснювалося за допомогою значної кількості нормативних актів. Оприлюднення вказаних законодавчих актів здійснювалося, насамперед, офіційними виданнями, які виходили російською та українською мовами і визначали час їх вступу в дію: «Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины», «Збірник законів і розпоряджень робітничо-селянського уряду України». У той же час систематизація законодавства не виключала видання нормативних актів у вигляді інкорпорацій з медичного страхування [10] або ж окремих нормативних актів [11; 12] для практичної роботи страхових працівників на місцях.

Різноманітну інформацію, що стосується діяльності органів медичного страхування, містили періодичні видання, що виходили друком впродовж досліджуваного періоду. Центральним фаховим періодичним виданням вказаного періоду був журнал «Вопросы страхования». Окремий розділ журналу був присвячений практиці соціального страхування в союзних республіках, в тому числі і в Україні, через діяльність постійних кореспондентів при кожній окружній страховій касі.

Матеріали директивного характеру (постанови, інструкції, обіжники) та відомості про роботу страхових органів у складі Наркомату соціального забезпечення УСРР у 1922 р. містив журнал «Вестник социального обеспечения», що виходив у 1921-1931 рр., в тому числі упродовж 1925-1929 рр. – українською мовою. Окремі

матеріали, що стосувалися й сфери медичного страхування можна зустріти і в інших виданнях загальносоюзного характеру: «Вопросы труда», «Вестник труда», «Гигиена труда» тощо.

Окрім вищезазначених джерел, система управління медичним страхуванням з боку партійних органів відображена у спеціальних збірниках документів [13], а також стенографічних звітах партійних, радянських та профспілкових з'їздів. Окремі відомості про медичне забезпечення українських робітників можна зустріти у збірниках документів і матеріалів, що вийшли друком впродовж 60-80-х рр. ХХ ст. [14].

Підсумовуючи аналіз джерельної бази, слід відзначити, що різнотипні за змістом і формою, із різним ступенем репрезентативності та достовірності, опубліковані та неопубліковані джерела достатньою мірою відображають теорію та практику діяльності органів медичного страхування досліджуваного періоду.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. ЦДАВО України (Центральний державний архів вищих органів влади і управління України). Ф. 2851. Головне управління соціального страхування при НКП УСРР. Спр. 272, 364, 745, 906, 1172. (1922-1933 рр.)
2. ЦДАВО України. Ф. 342. Народний комісаріат охорони здоров'я УРСР. Оп. 1. Спр. 1229, 1241, 1413, 1419, 2010, 2657, 2666. (1922-1929 рр.)
3. Социальное страхование на Украине в 1925-1926 гг. Харьков: Изд. НКТ УССР, 1927. 123 с.
4. Соціальне страхування на Україні у 1926-1927 рр. (Статистичні та фінансові матеріали). Харків: Питання праці, 1928. 144 с.
5. Соціальне страхування на Україні у 1927-1928 рр. (Статистичні та фінансові матеріали). Харків: Питання праці, 1929. 131 с.
6. Україна: Статистичний довідник. Харків: ЦСУ, 1925. 516 с.
7. Україна: Статистичний щорічник на 1928 р. Харків: ЦСУ, 1928. 387 с.
8. Україна: Статистичний щорічник на 1929 р. Харків: ЦСУ, 1929. 399 с.
9. Україна: Статистичний щорічник. Харків: ЦСУ УСРР, 1926. 407 с.
10. Действующие законы об обеспечении в порядке социального страхования по

временной нетрудоспособности. Москва: Гострудиздат, 1930. 102 с.

11. Нові правила вирахування та сплати допомоги за тимчасовою непрацездатністю (Встановлено з 15. III. 1932 р.). Київ: Київська каса соціального страхування, 1932. 24 с.

12. Правила о выдаче пособий по временной нетрудоспособности и на рождение ребёнка. Харьков: Ворошиловец, 1938. 47 с.

13. Всесоюзная коммунистическая партия (большевиков) о социальном страховании. Сборник документов. Подготовили к изданию А. Таубер и И. Ахматовский. М.: Профиздат, 1940. 112 с.

14. Промышленность и рабочий класс Харьковщины, октябрь 1917 – июнь 1941. Сборник документов и материалов. Харьков: Изд-во Харьковского университета, 1986. 234 с.

**Іван Романюк,**

д. і. н., професор, завідувач кафедри історії України,  
Вінницького державного педагогічного університету  
імені Михайла Коцюбинського

**Марина Філоненко,**

здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти  
історичного факультету  
Вінницького державного педагогічного університету  
імені Михайла Коцюбинського

## **ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО- ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЗМІН НА ЖИТОМИРЩИНІ З 1923 ПО 1991 РІК НА ПРИКЛАДІ СЕЛИЩА ЄМІЛЬЧИНЕ**

Адміністративно-територіальний устрій України, його сучасний стан та історична еволюція – одна з найбільш затребуваних проблем у сучасній науці. Цією

проблематикою займаються історики, географи, економісти, політологи. Стійкий інтерес до цієї теми обумовлений її значимістю для нашої країни, про яку свідчать неодноразові перетворення в галузі адміністративно-територіального поділу, що здійснювалися в радянській, пострадянській, сучасній Україні. Загальною метою всіх перетворень було вироблення найефективніших, адекватних завданням державотворення форм і засобів управління країною.

Утворенню Житомирської області та селища Ємільчине передували складний шлях адміністративно-територіальних перетворень.

Свій внесок у наукову розробку питань територіального устрою зробили відомі українські історики і географи С. Рудницький [10; 11], Д. Багалій [2], А. Буценко [3; 4] та ін. Вони заклали не лише методологічні принципи даної проблеми, але й всебічно проаналізували питання розвитку адміністративної та етнічної території, її внутрішнього поділу, руйнівні впливи політики сусідніх держав, керівництва СРСР і УСРР на формування адміністративно-територіального управління і місцевого самоуправління в Україні в один із найскладніших періодів радянської історії, коли український народ опинився перед загрозою втрати національно-культурної самобутності.

Незважаючи на певний примітивізм і догматичність підходів українських істориків доби 1920-1930-х років, сильним моментом в їх працях був аналіз державотворчих процесів.

Як цілком слушно зауважує О. Рафальський, «... в численних публікаціях цього періоду ми не знайдемо пояснень справжньої мотивації неймовірних темпів створення мережі національних адміністративно-територіальних одиниць, хоча вони водночас ще доволі відверті у зображенні складнощів, що супроводжували процес адміністративно-територіального будівництва» [9, с. 134].

Проблемі зміцнення суверенітету УСРР, її ролі в організації СРСР, у внутрішньому територіальному устрою присвячена монографія В. Бабія «Українська радянська держава в період відбудови народного господарства (1921-1925 рр.)» [1].

Проте, відомості відносно досліджуваного питання (Житомирщина та селище Ємільчине) в ній містяться фрагментарно, у контексті глобальних адміністративно-



територіальних перетворень в УРСР.

Кардинальні зрушення в методологічних підходах щодо дослідження історії адміністративно-територіального будівництва в УСРР відбулися в пострадянський період.

Після розпаду СРСР питання адміністративно-територіального поділу залишилися актуальними та затребуваними дослідниками. Предметом аналізу були як історія адміністративно-територіального поділу України загалом, так і окремі її аспекти, коли увага вчених зазвичай концентрувалася на окремому часовому періоді, регіоні чи проблемі. Проте в основному дослідники або висвітлювали історію питання, нерідко схематично, на матеріалі досить тривалих часових періодів, або їх увага була прикута до конкретних проектів і перетворень дореволюційного періоду та радянських реформ, починаючи з 1920-х рр.

Вітчизняні історики дедалі більше переосмислювали здобутки радянської історіографії, відкривали нові теми, долучали раніше малодоступні чи засекречені архівні документи. У пошуку нових орієнтирів формувалась інша методологічна основа досліджень.

Значний внесок у дослідження проблем адміністративно-територіального устрою, зокрема, і Житомирщини з 1923 по 1991 рік на прикладі селища Ємільчине, за останні роки зробили вітчизняні фахівці у галузі державного управління та місцевого самоврядування О. Кучабський [6] та О. Лазор [7].

У доробку І. Мазур «Губернія чи округ? Деякі аспекти впливу адміністративно-територіальних трансформацій 1920-х рр. на розвиток українських губернських міст» досліджено відмінності реформованих адміністративно-територіальних одиниць у контексті наданих їм повноважень щодо управління певним територіями, зокрема, і міст Житомирщини з 1923 по 1991 рік на прикладі селища Ємільчине [8, с. 117-128].

Як стверджує дослідниця Л. Якубова, вивчення історії створення національних адміністративно-територіальних одиниць, сукупності суперечностей і проблем, закладених під час адміністративно-територіального реформування 1920-х та на початку 1930-х рр., дозволяє з'ясувати рівень управлінської компетентності тогочасного уряду та дійсне місце названих утворень у політичній тактиці й стратегії

радянського уряду [15, с. 177].

Також, слід віддати належне українським історикам С. Кульчицькому [5] та Ю. Шаповалу [14], які змістовно охарактеризували добу 1920-1930-х рр., розкрили політику більшовицького режиму та репресивно-каральну систему органів ДПУ-НКВС, зокрема, і на регіональному рівні, що дозволило концептуально осмислити питання адміністративно-територіальної трансформації в контексті суспільно-політичних процесів.

У роботі С. Стельниковича на основі широкої джерельної бази розглядається адміністративно-територіальний устрій генерального округу Житомир, до складу якого входили окуповані нацистами території Житомирської, частина Вінницької областей УРСР та частини Поліської і Гомельської областей БРСР. Проаналізовано основні етапи формування адміністративно-територіальної структури Житомирського генерального округу та доведено факт колоніального підходу німецької адміністрації в управлінні цією територією [12, с. 73-78].

Дослідниця О. Стогова проаналізувала основні етапи становлення адміністративно-територіального устрою України, зокрема, і Житомирщини з 1923 по 1991 рік на прикладі селища Ємільчине. Встановлено, що всі спроби реформування територіальної організації влади протягом ХХ ст. мали на меті створення моделі, яка є максимально зручною для управління із центру. Кожен етап характеризується відповідністю вимогам діючої політичної системи, а не прагненням до задоволення потреб громадян тощо [13, с. 221-232].

Щодо періодичності історіографічних досліджень проблеми територіально-адміністративних змін на Житомирщині з 1923 по 1991 рік на прикладі селища Ємільчине, можна розподілити на такі пласти, а саме:

- перший період (1920-1930-ті рр.) – історіографічні доробки зазначеного періоду є малочисельними та не містять тлумачення регіонального аспекту адміністративно-територіальних трансформацій тогочасної країни;
- у хронологічних рамках другого періоду (1950-х-1990-ті рр.) історіографічні тенденції не змінювались;
- третій період – пострадянський – кардинальні зрушення в методологічних

підходах щодо дослідження історії адміністративно-територіального будівництва в УСРР відбулися в пострадянський період.

Отже, історіографічний доробок більшості праць присвячено загальному викладу причини та наслідків адміністративно-територіальних змін в Україні загалом. І лише окремі фрагменти наведених праць дозволяють робити висновки щодо безпосередньої проблеми дослідження.

### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Бабій М.Ф. Українська радянська держава в період відбудови народного господарства (1921-1925 рр.). Київ: Академія наук Української РСР, 1961. 384 с.
2. Багалій Д.І. Термінологія колишнього територіально-адміністративного розподілу України. НЗХНДК, 1930. Т. 9. Вип. 2. С. 124-126.
3. Буценко А. К вопросу районирования Украины. Харьков, 1925. 63 с.
4. Буценко А. Вступительная речь. Первое Всеукраинское совещание по работе среди национальных меньшинств. 8-11 января 1927 г. Харьков, 1927. С. 5-7.
5. Кульчицький С. Сталинський «сокрушительний удар» 1932-1933 рр. Київ: Темпора, 2013. 316 с.
6. Кучабський О.Г. Теоретико-методологічні засади адміністративно-територіальної організації України: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.02. Харків, 2010. 35 с.
7. Лазор О.Д. Територіальна організація влади в Україні. Київ: Дакор, 2007. 576 с.
8. Мазур І.В. Губернія чи округ? Деякі аспекти впливу адміністративно-територіальних трансформацій 1920-х рр. на розвиток українських губернських міст. *Знаки питання в історії України: особа і суспільство в історико-культурному просторі : Збірник матеріалів IV Міжнародної наукової конференції*. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2009. С. 117-128.
9. Рафальський О. Національні меншини в Україні у ХХ ст. Київ, 2000. 447 с.
10. Рудницький С.А. Україна – наш рідний край. Львів, 1921. 108 с.

11. Рудницький С.А. Огляд національної території України. Берлін: Українське слово, 1923. 162 с.
12. Стельникович С.В. Адміністративно-територіальний устрій генерального округу Житомир (друга половина 1941 – початок 1944 рр.). *Сумський історико-архівний журнал*. 2014. №XXII. С. 73-78.
13. Стогова О. В. Адміністративно-територіальний устрій в Україні: основні етапи становлення та їхні характеристики. *Сучасне суспільство*. 2019. Випуск 1 (17). С. 221-232.
14. Шаповал Ю. Україна ХХ століття: особи та події в контексті важкої історії. Київ: Генеза, 2001. 557 с.
15. Якубова Л. Національне адміністративно-територіальне будівництво в УСРР. (20-і – перша половина 30-х рр. ХХ ст.). *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр.* 2004. Вип. 12. С. 176-224.

**Олег Мельничук,**

д. і. н., професор, завідувач кафедри всесвітньої історії  
Вінницького державного педагогічного університету  
імені Михайла Коцюбинського

**Валентина Матвійчук,**

здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти  
історичного факультету  
Вінницького державного педагогічного університету  
імені Михайла Коцюбинського

## **ЧЕХОСЛОВАЦЬКА КРИЗА 1938-1939 рр. ЗА СПОГАДАМИ Е. БЕНЕША**

Чехословацька криза 1938-1939 рр. була викликана експансіоністською політикою нацистської Німеччини, яка, будучи невдоволеною результатами післявоєнного врегулювання, прагнула реваншу та виношувала ідею світового

панування. Після «анексії» Австрії черговою жертвою агресора стала Чехословаччина. Формальним приводом для окупації її території була проголошена необхідність захисту німецькомовного населення, що проживало в районі Судет.

Під час вивчення проблеми чехословацької кризи надзвичайно важливим у дослідженні історичних подій є використання історичних джерел, які виступають ключовими носіями інформації про минуле. Історичні джерела надають нам прямий доступ до свідчень тих, хто жив у досліджуваній період історії. Історичні джерела можуть розкрити ті переконання та цінності, які вважалися важливими в той час у тій чи іншій країні. Врешті-решт, джерела, незважаючи на їх суб'єктивний характер, допомагають встановити історичну істину. Вони можуть підтвердити або спростувати певні факти, зафіксовані в офіційній версії подій. Серед комплексу джерел, що розкривають суть Чехословацької кризи слід назвати: збірники документів [1; 2; 3] та останні публікації документів чеських архівів [4; 5].

У своїй статті ми прагнемо висвітлити перебіг подій Чехословацької кризи 1938-1939 рр. очима безпосереднього учасника тих подій, відомого політика – президента Чехословацької республіки Едварда Бенеша. У першому томі своїх мемуарів під назвою "Paměti I. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství" [6] він описує події, що передували Другій світовій війні, включаючи Чехословацьку кризу 1938 р., а також події упродовж війни. Книга спогадів менш відома українській науковій спільноті, оскільки на сьогоднішній час опублікована лише чеською мовою. Важливість використання мемуарів президента Чехословаччини полягає у тому, що це інформаційне джерело про досліджувані події, написане безпосереднім учасником.

Едвард Бенеш був другим президентом Чехословацької республіки і дуже добре знав ситуацію в своїй країні, а також відносини між Чехословаччиною та іншими країнами, зокрема з Німеччиною. У мемуарах детально описуються події, які передували кризі, а також саму кризу та її наслідки. Особлива увагу приділяється аншлюсу Австрії та її вплив на безпекову ситуацію в регіоні.

Ще у травні 1928 р., під час першого післявоєнного візиту Е. Бенеша до Берліна було підмічено, що якщо Австрія буде анексована Німеччиною насильницьким чи

ненасильницьким шляхом, можна з упевненістю очікувати протягом шести місяців великої європейської кризи та нової війни [6, s. 93].

Миролобність чехословацької політики можна відмітити у словах : «Я виступав за те, що проголошення європейського миру, в першу чергу, стосується Франції та Великобританії. Я бачив в умовах весни 1938 р. суттєву схожість з ситуацією літа 1914 р.» [6, s. 135]. Тобто, невідворотність подій, які вели до Другої світової війни для президента Чехословаччини були очевидними.

«Аншлюс» Австрії безпосередньо вплинув на свідомість чехословацьких німців та породив бажання приєднатися до Третього рейху. Одразу після означених подій відбулася активізація відцентрових тенденцій у країні. Особливою проблемою було військове становище Чехословаччини. Цьому сприяло декілька причин. По-перше, відсутність укріплень на південному чесько-моравському кордоні становила загрозу у разі військового наступу. По-друге, невизначеність політики Радянського Союзу та агресивна політика Польщі визначали складність міжнародного становища, в той же час коли європейські країни проводили політику «умиротворення». Через шість місяців після австрійської анексії настала криза в Чехословаччині, що, в свою чергу, призвело до початку Другої світової війни.

У своїх мемуарах Е. Бенеш детально висвітлює події, які призвели до анексії Судетської області Німеччиною в 1938 р. Він описує, як Німеччина почала наступ на Чехословаччину, а він, як голова держави, був зобов'язаний взяти на себе відповідальність за захист своїх громадян. Зокрема, зазначаються зміни в поведінці нацистської Німеччини, яка почала вимагати урегулювання своїх територіальних претензій в Європі. На нашу думку, головна проблема національних меншин у Чехословаччині не була внутрішньою проблемою, а усі безпідставні претензії надходили саме з Берліна, який прагнув переділити карту Європи.

Особливу увагу привертає ставлення президента до «миротворчої місії» У. Ренсімена задля врегулювання проблеми судетських німців. «Я не міг сказати тоді і досі не можу сказати, чи був у Чемберлена готовий політичний план на той час, коли він відправив Ренсімена до Праги. У той час, коли Лондон вирішив вислати Ренсімена, відносини між Прагою та Берліном були вже настільки напруженими, що

навряд чи хтось міг повірити в його справжній успіх» [6, s. 237-238]. Оцінюючи відомі на той час повідомлення, можна з впевненістю стверджувати, що відправлення лорда Ренсімена до Праги було витлумачено британською громадськістю як виграш часу. Публічна заява про місію Рансімена тоді викликала значну хвилю оптимізму як у британській громадськості, так і в британській Палаті громад, очікуючи відвернення нової війни.

12 вересня фюрер виступив у Нюрнберзі, в результаті чого з'їзд НСДАП ухвалив резолюцію з вимогою до Чехословаччини надати право на самовизначення судетських німців [6, s. 311]. Саме ця дата була відправною точкою, коли британські та французькі лідери почали активно виступати проти військових дій. У більшій мірі це стосувалося французького керівництва, яке проаналізувавши стан французьких збройних сил намагалось відвернути небезпеку світової війни.

У своїх мемуарах Бенеш описує про свої звернення до британського та французького урядів з проханням допомогти зупинити нацистський наступ, але зустрівся з непорозумінням та відмовою. «Це вікова боротьба за панування Німеччини в Центральній Європі. Всі події вплинуть на всю Центральну Європу, на політику Франції, а відтак і на саму Францію. Проте, якщо ми будемо стійкими у своїх рішеннях, ми переможемо Гітлера. Я прошу французький уряд розглянути події. Ми залишилися вірними Франції і залишимося вірними їй навіть у найважчі моменти» [6, s. 313].

Врешті Чехословаччина була змушена прийняти Мюнхенську угоду, яка призвела до анексії Судетської області Німеччиною та зменшення території Чехословаччини. На думку президента, франко-британські пропозиції опісля конференції у Мюнхені означали «калічення Чехословаччини як держави, її економічний та комунікаційний параліч».

Е. Бенеш також детально описує наслідки кризи, яка призвела до того, що Чехословаччина втратила частину своєї території. Він розповідає про те, як це вплинуло на національну безпеку та економіку країни, а також про те, як наслідки кризи призвели до початку Другої світової війни. Президент Чехословаччини майже не сумнівався, що дві великі держави, прийнявши диктат нацистського диктатора,

стали на шлях, який усіх може призвести лише до найгіршої катастрофи [6, s. 320].

У мемуарах подається детальний опис подій, які призвели до Чехословацької кризи, в яких автор ділиться своїми особистими переживаннями в той складний час. «Я не очікував, що ні Франція, яка була нашим союзником, ні Велика Британія, яка взяла на себе стільки відповідальності з місією Рансімена, будуть вести переговори про нас між собою, а особливо з Німеччиною, без консультацій і згоди з нами» [6, s. 318].

Відчуття розчарування та невдоволення від підписання Мюнхенської угоди переслідували скрізь, але водночас він вважав, що це було необхідно для збереження миру. «Для мене це була справді жахлива ніч. Я до ранку думав про те, що варто відповісти. Знову і знову я обговорював різні можливості процедури. Підсумок роздумів був найсумнішим: у нас буде ізольована війна, вторгнення в нашу країну трьох сусідів звідусіль, загибель і знищення сотень тисяч наших людей, руїна країни і падіння держави» [6, s. 324-325].

Мемуари Е. Бенеша дають унікальний погляд на те, як політичні лідери того часу діяли в складних ситуаціях, і як вони докладали зусиль, щоб захистити свою країну від агресії. Проте, навіть у найскладніші часи для Чехословаччини тогочасний президент мав чисту совість. Він вважав, що він до останнього дотримувався позицій Т. Масарика та Першої Республіки, цей шлях гідний історії нації. Можливе тимчасове засудження його дій ніколи не лякало Е. Бенеша, тому що він розумів, що через призму історії підтвердиться його правота [6, s. 340].

Проблема політики «умиротворення» західноєвропейських держав досить часто згадується у мемуарах. Стверджується, що війни з гітлерівською Німеччиною було не уникнути і це могло статися у будь-який момент. Париж і Лондон неправильно оцінили ситуацію і змусили чехословацьку владу піти на неможливі переговори і поступки, вбивчі для Чехословаччини та для них самих. Проте, на думку автора, якби вони були відкинуті – країна була б покинута обома західними демократіями [6, s. 338].

Таким чином, мемуари Е. Бенеша дають можливість зрозуміти не тільки самі події, але й той контекст, в якому вони відбулися. Вони є важливим джерелом для



вивчення історії Чехословаччини та Європи в цілому, а також для розуміння політичної ситуації в Європі перед початком Другої світової війни. Спогади надають унікальний погляд на те, як політичні лідери того часу діяли в складних ситуаціях, і як вони докладали зусиль, щоб захистити свою країну від агресії.

Загалом, згадані мемуари є важливим джерелом для всіх, хто цікавиться історією Європи та світу в цілому. Вони допомагають краще зрозуміти важливі події. Головним меседжем цих мемуарів, на нашу думку, є відзначення важливості співпраці між націями та міжнародної комунікації задля забезпечення миру та безпеки людства.

### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Документы по истории мюнхенского сговора. 1937-1939. Москва: Политиздат, 1979. 471 с.
2. Год кризиса, 1938-1939: Документы и материалы. В 2 т. Т. 1: 29 сентября 1938 г. - 31 мая 1939 г. / Ред. кол.: Бондаренко А.П. и др. Москва: Политиздат, 1990. 555 с.
3. Год кризиса, 1938-1939: Документы и материалы. В 2 т. Т. 2: 2 июня 1939 г. – 4 сентября 1939 г. / Ред. кол.: Бондаренко А.П. и др. Москва: Политиздат, 1990. 431 с.
4. Иванов А.Г. Великобритания и мюнхенский сговор (в свете архивных документов). *Новая и новейшая история*. 1988. № 6. С. 21-38.
5. Марьина В.В. Еще раз о Мюнхене (новые документы чешских архивов). *Славяноведение*. 2006. № 3. С. 16-37.
6. Beneš Edvard. Paměti I. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství. Praha: Orbis. 2004. 531 s.

**Оксана Маркевич,**

к. і. н., доцентка кафедри всесвітньої історії

Житомирського державного університету

імені Івана Франка

## **ОБІГ ПОЛЬСЬКОЇ МОНЕТИ ПІСЛЯ ПОДІЛІВ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ**

Інкорпорація захоплених територія – складний і тривалий процес, який серед іншого вимагає значних фінансових розрахунків, гнучкості / жорстокості у прийнятті стратегічних рішень. Після поділів Речі Посполитої Російська імперія захопила території, які у економічному та політичному відношеннях були розвиненішими порівняно з її внутрішніми губерніями. Особливо це стосується функціонування грошової системи, яка перебувала на стадії формування, тоді як у Речі Посполитій в її основі лежав срібний стандарт і прусська одиниця ваги, вона вважалася більш раціонально організованою. В Російській імперії срібний рубль ще не отримав статусу основної одиниці обрахунку, а грошова система в імперії в цілому була вразливою через надлишок асигнацій – паперових грошових знаків [1; 10, с. 155]. Тим не менше окрім економічних питань виникали політичні – наскільки було доцільно дозволити населенню використовувати польські гроші, як це могло вплинути на утвердження нової політичної влади в регіонах. Завдання нашої розвідки полягає у висвітленні законодавства, яке регулювало обіг польської монети після поділів Речі Посполитої на захоплених Російською імперією територіях.

Після першого поділу Речі Посполитої Російська імперія стикнулася з проблемою обігу польських монет. Одним з перших указів був дозвіл на вільний паралельний їх обіг з російською монетою, однак в середовищі прихильників швидкої інтеграції обговорювалися ідеї про перехід на російську систему до 1 січня 1773 р. Саме такі амбітні плани виходили від графа Чернишова і були оприлюднені указом від 9 листопада 1772 р. Однак Катерина II власноручно виправила дату і продовжила вільне використання грошової одиниці Речі Посполитої на захоплених територіях до 1 січня 1774 р. [2]. Дозволявся також обіг іноземних золотих монет, оскільки йшла мова про вигоду для держаної скарбниці. Ввіз золота позитивно

впливав на фінанси імперії, а крім того іноземні монети обкладалися додатковим податком.

Другий і третій поділи Речі Посполитої ще більше загострили питання їх використання населенням, оскільки держава зникла з політичної карти світу, тому для Російської імперії було важливо чимшвидше включити приєднані території у фінансовий, політичний, економічний та військовий виміри. Польські монети мали зникнути з обігу, але всупереч всім очікуванням вона (монета) лежала у скринях, наче чекаючи слушної нагоди зайняти попереднє місце в торговельному обороті. Монет у населення було багато і це дошкуляло місцевій та центральній владі. Фактично те, що населення довго не обмінювало їх може свідчити одним з факторів, що магнати і шляхта вірили у відродженні Польщі, а тому не поспішали поспіхом збувати монету.

Катерина II планувала швидко вилучити з обігу польські мідні трояки та гроші ще 1796 р., однак владі не вдалося досягти очікуваного результату. 1798 р. у Києві була створена Комісія про сплату боргу князя Олександра Любомирського – 4680 руб. 26 коп., яку боржник просив сплатити польською монетою з розрахунку, який вона мала за часів Речі Посполитої. Сенат дав дозвіл на оплату боргів, зауваживши, що в подальшому кращим варіантом буде переплавити мідні монети на посуд та інші господарські приладдя, як це зробила Ізабела Любомирська [3, с. 660].

21 вересня 1799 р. генерал-губернатор І. В. Гудович отримав наказ вилучені польські монети відправляти у Московський монетний двір, де вони мали використовуватись як сировина для карбування імперської монети. Як виявилось, для державної скарбниці це було дороговартісним проектом. Розібратись у раціональності цього рішення доручили дійсному таємному раднику Державіну та президенту Берг-колегії, дійсному таємному раднику Соїмонову. Для експертизи якості монети і для прийняття остаточного рішення було зібрано 185 одиниць монет трояків та 565 грошей. В результаті виявилось, що дрібна польська монета чеканилася з червоної міді без домішок інших благородних металів, а тому державі не вигідно відправляти її в Петербург. Пропонувалося інше рішення – скуповувати на вагу міді і переплавляти на місці. Остаточну крапку в цій ініціативі поставили 28

травня 1801 р., коли київський губернатор отримав наказ всі зібрані до цього монети (в тому числі О. Любомирського – *М.О.*) переплавити і продати з публічних торгів вартістю 20 руб. за пуд металу. Також ще раз підкреслювалась заборона обігу польської монети, а населення мало чимшвидше збути «дзвінки» державі по 16 руб. за пуд. Виконання рішень покладалось на начальників Мінської, Волинської, Подільської, Київської, Малоросійської, Новоросійської, Білоруської, Лифляндської, Естляндської та Курляндської губерній [3, с. 661-662].

Ще один виклик, з яким зіткнулась центральна влада – розрахунок розміру штрафів за Литовськими статутами у губерніях, де вони продовжували діяти (детальніше про дію Литовських статутів у губерніях Правобережної України див. [9]). Лише 16 лютого 1825 р. Державна рада дійшла висновку про переведення згадуваних в Литовських статутах штрафів на російський срібний рубль. Копа в розрахунку становила 1 рубль 20 коп., рубль – рубль, грош – дві копійки, два денежка – копійка, пенязь – ловушка. Міністерство фінансів щорічно мало оновлювати курс [6]. Вище зазначене правило було підтверджено указом від 18 лютого 1831 р. В той же час курс залишався незмінним [8].

В окремих випадках влада Російської імперії була лояльна щодо обігу іноземних монет. Зокрема, на законодавчому рівні у губерніях Курлянській та Лифляндській, які мали розвинену морську торгівлю, дозволявся вільний обіг іноземних дрібних монет, а також золотих польських [5]. Талерами та дукатами дозволялась навіть сплата податків [4]. Таким чином влада визнавала, що обіг російської монети тут мізерно незначний. Але цей виняток не стосувався монет колишньої Речі Посполитої, оскільки йшлося не про економіку, а про політику. 1828 р. влада вчергове переглянула монетарну політику і заборонила ввозити в імперію дрібну низькопробну монету морем і сухоходом через західні та Остзейські губернії і, знову, за винятком польської золотої, а турецької золотої монети лише в Бессарабії [7].

Отже, захопивши території Речі Посполитої верховна влада Російської імперії мала якнайшвидше вирішити питання обігу польських монет. Це було одним з стратегічних завдань і вимагало жорсткості рішень. Якщо з дією Литовських статутів, польською мовою судочинства, назвами польських посад влада ще могла

миритися, то це питання мало бути вирішене чимшвидше. Захоплені території мали інтегруватися в нові реалії, а ходіння колишніх грошей та повсякденне їх використання цьому мало сприяло. Разом з тим, гостро відчувалася нестача дрібних монет, особливо в Остзейських губерніях, які вели жваву морську торгівлю. Саме тому влада вдавалася до винятків – на цих захоплених територія порівняно найдовше дозволялося використовувати іноземні монети – срібні та золоті, а от що дрібних мідних, то влада неухильно дотримувалася політики їх повного вилучення у населення. Окрім того, поступово реалізовувався проект з'єднання монетного ринку приєднаних територій з імперським. Ще одним специфічним завданням було переведення з розрахунку штрафів за Литовськими статутами у тих губерніях, де вони продовжували діяти.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Котляр М.Ф. Грошовий обіг в Україні 14-19 століть. *Енциклопедія історії України*: Т. 2: Г-Д. Київ: Голова редакційної колегії В. Смолій 2004. URL: [http://www.history.org.ua/?termin=Groshovy\\_obig](http://www.history.org.ua/?termin=Groshovy_obig)
2. Повне зібрання законів Російської імперії (далі ПЗЗ РІ). Зібрання. 1-ше. Санкт-Петербург, 1830. Т. 19. № 13 903. С. 624.
3. ПЗЗ РІ. Зібрання. 1-ше. Санкт-Петербург, 1830. Т. 26. № 19 891. С. 660-662.
4. ПЗЗ РІ. Зібрання. 1-ше. Санкт-Петербург, 1830. Т. 30. № 23 576. С. 906.
5. ПЗЗ РІ. Зібрання. 1-ше. Санкт-Петербург, 1830. Т. 32. № 25 484. С. 688.
6. ПЗЗ РІ. Зібрання. 1-ше. Санкт-Петербург, 1830. Т. 40. № 30 230. С. 69.
7. ПЗЗ РІ. Зібрання. 2-ге. Санкт-Петербург, 1830. Т. 3. № 1721. С. 44.
8. ПЗЗ РІ. Зібрання. 2-ге. Санкт-Петербург, 1831. Т. 6 (1831): Частина 1. № 4 366. С. 168.
9. Шевчук А. В. Судова влада в житті суспільства Правобережної України (кінець XVIII – перша третина XIX ст.). Житомир: Видавець Євенок О. О. 2022. 580 с.
10. Шуст Р. М. Нумізмати́ка: історія грошового обігу та монетної справи в Україні: Навч. посіб. 2-ге вид. Київ: Знання, 2009. 376 с.

**Олександр Неприцький,**

к. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

**Вадим Голіненко,**

здобувач I курсу третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

історичного факультету

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

## **ОБРАЗ МІСТА В СТРУКТУРОВАНИХ ІНТЕРВ'Ю (ДОСВІД БРЕНДИНГУ ПОЛЬСЬКИХ МІСТ)**

Вивчення історії брендингу місць (міст, регіонів, країн тощо) має як науково-теоретичну цінність так і прикладну складову. На основі кращих практик та помилок у територіальному брендингу можна приймати більш оптимальні рішення щодо вивчення та популяризації локальної історії, застосовувати отримані знання у розробці стратегій регіонального та національного брендингу тощо.

Сфера територіального брендингу порівняно нова (початок бере з 90-х років минулого століття [4]), і питання джерельної бази залишається лише на стадії вивчення [1]. Важливо використовувати увесь спектр документів, що формувалися під час розробки та реалізації стратегій територіального брендингу.

**Мета даної статті** полягає у дослідженні інформаційного наповнення структурованих інтерв'ю як джерела для вивчення історії брендингу окремих польських міст.

Структуроване інтерв'ю (у поєднанні з анкетною чи без) як метод якісного дослідження використовується на різних етапах брендингу територій. Зокрема, на етапі вивчення ситуації в громаді для формування об'єктивного уявлення про те, як бачать себе місцеві жителі та який образ даної території і населення сформований поза її межами. Даний метод застосовується для опитування туристів та інвесторів,

що відвідують громаду. А також структуроване інтерв'ю використовують у дослідженні отриманих результатів реалізації стратегій територіального брендингу.

Наведемо деякі приклади використання методу структурованого інтерв'ю у роботі над брендингом польських міст та проаналізуємо, яку інформацію можемо отримати із даного виду джерел.

Під час роботи над туристичною стратегією міста Лодзь було проведено поглиблені інтерв'ю за одним шаблоном з туристами в три етапи. В опитуванні від першого до третього етапу вдалося провести інтерв'ю з 24 респондентами, що автори дослідження оцінюють як дуже добрий результат. На першому етапі проводилася телефонна розмова перед подорожжю до Лодзі. Другий раз туристи були інтерв'ювані безпосередньо на місці під час останніх хвилин візиту до міста. І третій етап – це інтерв'ю через три місяці після поїздки до міста. Як результат є запис 40 годин інтерв'ю, що після перенесення на друк становило 730 сторінок [2, с. 7].

Вивчаючи бачення міста Конти Вроцлавські (невеликого населеного пункту поблизу Вроцлава) жителями містечка було проведено опитування 22 респондентів. Дослідження передбачало заповнення анкети, виконання рисунку та інтерв'ювання. Дослідження мало на меті пошук відповіді на питання: «Як жителі формують (уявляють) образ свого міста, та які співпадіння і розбіжності між уявним образом спільноти Контів Вроцлавських і реальним образом містечка?» [5, с. 92].

Під час вивчення змістового сприйняття Варшави у 2013 р. було проведено 20 структурованих інтерв'ю. Опитування мало дати розуміння, «яким чином говорять про сенси і багатосенсовність з особливим натиском на метафоричні вирази» [3, с. 138-139].

Таким чином, дослідження первинного матеріалу (записів інтерв'ю) або ж оброблених результатів інтерв'ювання дають важливі емпіричні дані щодо образу міст на різних етапах територіального брендингу. Робота з записами та аналізом структурованих інтерв'ю розкриває механізми формування брендингових стратегій міст, показує, на основі яких даних приймалися рішення щодо складових бренду. Вивчення структурованих інтерв'ю допомагає визначити рівень успішності впровадження стратегії територіального брендингу та результати її актуалізації.

Важливим також є сам спосіб ведення наративу, розвиток або оминання певних питань, конструювання відповідей навколо певних ключових моментів, якими можуть бути категорії часу, місця або люди.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Неприцький О.А. Джерельна база вивчення національного брендингу Республіки Польща наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. *Вісник Донецького національного університету, Серія Б: Гуманітарні науки*. Випуск 1/2. Вінниця, 2014. С. 348-354.
2. Duda M. Determinanty wizerunku turystycznego miasta – przykład Łodzi. Praca doktorska. Łódź: Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych, 2022. 352 s.
3. Kietlińska B. Badanie zmysłowego odbioru miasta za pomocą metod jakościowych. *Nauka i szkolnictwo wyższe*. 2013. №41/1. S.131-141.
4. Kotler P., Haider D.H., Rein I. Marketing Places: attracting investment, industry, and tourism to cities, states, and nations, New York: Free Press, 1993. 389 p.
5. Stettner M. Wizja miasta według społeczności Kątów Wrocławskich. *Architecturae et Artibus*. 2016. №1. S.92-99.

**Ярослав Цецик,**

к. і. н., доцент кафедри публічного управління, адміністрування  
та інформаційної діяльності  
Національного університету водного господарства  
та природокористування

### **ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІЗУ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ, ЩО ВІДОБРАЖАЮТЬ ДІЯЛЬНІСТЬ ЧОРНОСОТЕНЦІВ НА ВОЛИНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

**Актуальність дослідження** полягає у неупередженому та об'єктивному аналізі документів, що висвітлюють ключові напрями діяльності чорносотенців на Волині у



досліджуваний період .

**Мета запропонованого дослідження** – з'ясувати інформаційний потенціал документів, що висвітлюють різні аспекти діяльності російських праворадикалів у Волинській губернії на початку ХХ ст.

**Виклад основного матеріалу.** Після оприлюднення Маніфесту 17 жовтня 1905 р. в імперії розпочали легальну діяльність політичні партії. Серед них і Союз російського народу, утворений наприкінці 1905 р. у Петербурзі у результаті об'єднання ряду монархічних структур. Незабаром дане політичне угруповання розпочало активну діяльність на українських землях, а Волинь завдяки старання Почаївського відділу СРН стала одним із провідних центрів чорносотенного руху в імперії.

Детально та неупереджено з'ясувати роль органів влади та православного кліру у розповсюдженні чорносотенної ідеології у крає дає змогу дослідження документів та матеріалів періодичної преси, що стосуються висвітлення діяльності чорносотенців у краї. Значні комплекси цих документів зберігаються у Центральному державному історичному архіві України у Києві (ЦДІАУ у Києві), зокрема у фондах 344 Канцелярія київського генерал-губернатора, 1600 Помічник начальника Волинського губернського жандармського управління у Рівненському, Дубенському та Кременецькому повітах. Надзвичайно важливі документи, що дають змогу з'ясувати різні напрями діяльності Почаївського відділу СРН зберігаються у Державному архіві Тернопільської області, насамперед у фонді 258 «Духовний собор Почаєво-Успенської Лаври м. Почаїв, Кременецького повіту, Волинської губернії 1796-1926 рр.» та ряд інших комплексів документів. Різні за змістом, походженням вони дають змогу проаналізувати не лише роль чорносотенців у загостренні міжконфесійних та міжетнічних взаємовідносин у регіоні, а й висвітлити підтримку органами влади організації, роль православного кліру у формуванні їх організаційної мережі та пропаганді чорносотенної ідеології тощо.

Так, в одному з документів констатувалося, що священник з с. Верещаки Кременецького повіту Л. Коркушко після молебня радив селянам не вступати в СРН [1, арк. 4]. На початку 1912 р. про його висловлювання проінформували архієпископа

Антонія, який до речі був одним із організаторів чорносотенного руху в регіоні. У березні начальник Волинського губернського жандармського управління акцентував увагу підлеглих на проведення «обережного розслідування» щодо Л. Коркушко, адже це «могло підірвати авторитет» всього волинського духовенства [1, арк. 38-42].

Восени 1906 р. напередодні виборів до II Думи міністру внутрішніх справ імперії було направлено клопотання щодо отримання дозволу на проведення у Києві з'їзду російських людей, з метою їх об'єднання навколо «єдиної спільної політичної платформи». Враховуючи, що серед ініціаторів проведення даного заходу було православне духовенство, союзники, а ідею всіляко підтримав київський генерал-губернатор В.О. Сухомлинов то незабаром дозвіл на його проведення було отримано [2, арк. 1-6].

Отже, аналіз вищенаведених документів дозволяє констатувати, що чорносотенці користувалися підтримкою органів влади, що давало їм можливість проводити низку різноманітних заходів. Варто відзначити, що всі їхні дії були спрямовані на підтримку самодержавства та православної церкви. Однак не всі священники підтримували ідеологію чорносотенного руху, й про їх діяльність інформували не лише керівництво єпархії, а проти них силові структури проводили розслідування.

Надзвичайно важливі документи, що дають змогу всебічно проаналізувати різні напрями діяльності чорносотенців зберігаються у Державному архіві Тернопільської області. Так, зокрема аналіз справи 4624, яка зберігається у 258 фондів дає змогу у повному обсязі проаналізувати структуру СРН на Волині та зробити порівняльний аналіз із сусідніми губерніями. Окрім цього в аналізуємії наведено списки керівництва всіх осередків чорносотенців, прізвища їх керівників, списки окружних союзних старост та низку інших важливих відомостей. Об'єктивне дослідження цих документів дозволяє констатувати, що керівництво діяльністю союзниками у всіх округах Волинської губернії безпосередньо здійснювали священники [3, арк. 1-24].

Документи іншої справи названого вище фонду дозволяють констатувати, що організаторами проведення спеціальних місіонерських курсів для «священників та ревнителів СРН» було духовенство у тому числі й архієпископ Волинський та

Житомирський Антоній. Зокрема, відповідно до його розпорядження 19-26 вересня 1912 р. такі курси було проведено для 40 осіб у Почаєво-Успенській Лаврі. Проведення курсів, видання необхідної літератури, перебування та харчування слухачів у лаврському готелі було профінансовано архієпископом Антонієм [4, арк.1-14].

Таким чином, об'єктивний аналіз архівних дозволяє дослідити багато напрямів діяльності чорносотенців на Волині на початку ХХ ст. та з'ясувати, що вони користувалися підтримкою органів імперської влади та православного духовенства.

### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Центральний державний історичний архів України у Києві (ЦДІАУ у Києві). Ф. 1600. Оп. 1. Спр. 392. Арк. 4-42.
2. ЦДІАУ у Києві. Ф. 442. Оп. 636. Спр. 545. Арк. 1-6.
3. ДАТО (Держархів Тернопільської області). Ф. 258 Оп. 1. Спр. 4624. Арк. 1-24.
4. ДАТО. Ф. 258. Оп. 1. Спр. 4760. Арк. 1-14.

**Олександр Неприцький,**

к. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

**Анна Вознюк,**

здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти

історичного факультету

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

## **ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УРЯДІВ МАРГАРЕТ ТЕТЧЕР**

Актуальність теми дослідження соціальної політики урядів Маргарет Тетчер у

Великій Британії обумовлена значним інтересом до впровадження неоконсервативних реформ та постійним бажанням побудови соціально справедливого суспільства.

**Мета статті** – проаналізувати джерельну базу вивчення соціальної політики урядів М. Тетчер.

Джерельна база дослідження представлена кількома групами джерел, які використовуються у комплексі та дозволяють проаналізувати види та результативність урядових заходів впровадження соціальної політики Великобританії у роки прем'єрства М. Тетчер.

Першою групою джерел можемо назвати законодавчу і нормативно-правову базу, яка включає урядові документи, законодавчі акти, підзаконні документи тощо [9]. Це офіційні матеріали, що завжди становлять основу історичного дослідження.

Друга група – це оприлюднені результати діяльності робочих органів владних структур: доповіді королівських комісій, що фіксують фактичний стан справ у соціальній політиці Великобританії [8], рапорти спеціальних урядових комітетів, які вивчали соціальну проблематику [4]. Безперечною перевагою цієї групи джерел є обширний фактичний матеріал та обґрунтування можливих урядових і парламентських рішень.

Третьою важливою групою джерел є статистичні матеріали, які містять цифрові дані, що стосуються різних соціальних галузей та напрямків. [3; 7]. Для отримання об'єктивних результатів дослідження статистичні матеріали доцільно не лише використовувати у вигляді наявного масиву даних, але й піддавати обробці та аналізу з допомогою програмного забезпечення на зразок SPSS Statistics та інших.

Четверта група – публікації в ЗМІ, де журналісти одночасно аналізують політику уряду і формують громадське ставлення до неї [1]. Точки зору, висловлені авторами матеріалів, часто полярні та мають політично заангажовані, але внаслідок широкого спектру публікацій і високої конкуренції між медіа-ресурсами, ці особливості даної групи джерел дозволяють побачити різні підходи до оцінки і сприйняття урядової соціальної політики. До цієї ж групи можемо віднести інтерв'ю політичних лідерів та державних діячів.

Надзвичайно важливою є п'ята група джерел – мемуарна література, де особливе місце належить самій М. Тетчер [10], а також спогадам відомих політичних та громадських діячів [2], що працювали разом з нею. Цінними і доречними для використання є мемуари колег М. Тетчер по тіньовому кабінету та Кабінету Міністрів, які висвітлюють не тільки біографічний матеріал, а й факти, що дозволяють аналізувати ситуацію в партійних та урядових верхах на найбільш відповідальних етапах діяльності М.Тетчер [5; 6]. Ознайомившись із цими матеріалами, маємо можливість краще зрозуміти мотивацію прийняття доленосних для держави рішень.

Таким чином, наявна джерельна база представлена такими групами джерел як законодавча база та підзаконні акти, робочі документи комісій і комітетів, статистичні дані, публікації в медіа та мемуарна література, що дозволяє здійснити комплексне дослідження соціальної політики урядів Маргарет Тетчер.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. £1m Football Star: I am gay. *The Sun*. 22 October 1990.
2. Dale Iain Memories of Maggie: A Portrait of Margaret Thatcher by Those Who Met Her. Politico's Publishing Ltd, 2000. 196 p.
3. DHSS. Health and personal social services statistics for England. L.: HMSO, 1985. 151 p. URL: <https://hyziresinehygo.allesfuersjagen.com/health-and-personal-social-services-statistics-for-england-book-12076pm.php>
4. Great Britain. Social security advisory committee. Report. L.: HMSO, 1985. 185 p.
5. Heseltine M. The challenge of Europe: Can Britain win? L., 1990. 248 p. URL: <https://archive.org/details/challengeofeurop0000hese>
6. Lawson N. The view from №11. Memoirs of a tory radical. L., 1994. 1194 p. URL: <https://archive.org/details/viewfromno11memo0000laws>
7. Office of Health Economics. Compendium of Statistics. L., 1987. 354 p.
8. Royal commission on National health service. Access to primary care. L.: HMSO, 1979. 189 p.

9. Social security act 1989. L.: HMSO, 1989. URL: [https://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p\\_isn=8391](https://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_isn=8391)

10. Thatcher M. The Downing street years. L., 1993. 976 p. URL: <https://archive.org/details/downingstreetyea00that>

**Марина Хададова,**

старший викладач кафедри всесвітньої історії

Житомирського державного університету

імені Івана Франка

## **СКАРБИ ЧАСІВ КИЇВСЬКОЇ РУСІ ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО**

Серед речових джерел археологічного походження особливе місце займають скарби. Вони з'являються ще в енеоліті – бронзовому віці. Традиція накопичення та приховування цінностей продовжується в ранньому залізному віці. Але, якщо розглядати територію України, то лєвова частка відомих знахідок скарбів припадає на період Київської Русі.

Слід зазначити, що кожен скарб є закритим археологічним комплексом, до якого у певний час ввійшли синхронні предмети. Тому він є безцінним джерелом історичної інформації. Виділяють монетні, монетно-речові та речові скарби. Вміст скарбу міг накопичуватися довгий час, але не більше як середня тривалість життя людини, яка його збирала. В такому разі скарб характеризує певний відтинок історичного часу. Але скарби частіше утворювались і переховувались ситуативно, при наявності реальної зовнішньої небезпеки. Такі ситуативні скарби легко можна пов'язати з конкретними історичними подіями.

В історії Київської Русі можна виділити три хвилі скарбоутворення: IX–X ст., XI–XII ст., перша половина XIII ст. Для цих періодів характерні як накопичувальні скарби, так і ситуативні, в залежності від території. Так більшість відомих скарбів на території древлянського племінного союзу датовані 40-ї роками X ст. Їх походження

пов'язане з каральною експедицією київської княгині Ольги проти древлян. Скарби XII ст. спричинені походом князя Андрія Боголюбського на Київ в березні 1169 р.

Особливо багато скарбів припадає на XIII ст. Першою причиною їх утворення стає монголо-татарська навала. Велика кількість речових скарбів утворилася по шляху просування військ хана Бату від Рязані до Києва. Але для деяких територій пік скарбоутворення припав на 50-і роки XIII ст. Зокрема це характерно для Болохівської землі, городища якої припинили існування після карального походу галицько-волинського князя Данила. Скарби вказаного часу відомі на городищах, життя на яких вже не відновлювалося, таких як Губин, Звяголь та ін. Ці події відображені в літописах, чітко датовані. Тому скарби легко датуються, а їх вміст достовірно презентує матеріальну культуру, розвиток ремесла, торгівельні зв'язки зафіксованого відтинку часу.

Монетні скарби давньоруського часу могли утворюватися як тривало так і спонтанно. Вони частіше пов'язані із стародавніми торгівельними шляхами, місцями переправ. Прикладом такого скарбу може бути випадково знайдений влітку 2020 р. скарб давньоруських срібників біля смт. Гродниця Новоград-Волинського району Житомирської обл. Монети датуються 1010-1019 рр., карбувалися за правління Володимира Святославовича та Святополка Ярополковича. Всього виявлено 38 рідкісних монет. Місцезнаходження скарбу недалеко від берега р. Случ, по якій пролягав відомий торгівельний шлях на захід. Тим більше, у вказаному місці є зручна переправа, яка використовувалася в давньоруський час. Тому є всі підстави пов'язувати скарб з переміщенням торгівельних караванів по Случі [1, с. 36-37].

Речові скарби переважно склалися із прикрас жіночих і чоловічих. Виготовлені вони були із срібла та золота. Ці вироби свідчать про високий рівень ювелірного мистецтва в Київській Русі, а також про певну моду на прикраси та їх оздоблення. Прикладом тому можуть слугувати різночасові скарби ювелірних виробів із літописного Звяголя.

Скарб, який датується X ст. був виявлений у 2014 р. на Північному городищі Звяголя. Серед різноманітних предметів увагу привертають 5 срібних сережок «волинського типу», лопасні намистини з позолотою та золота лунниця. Всі

прикраси оздоблені зерню. Ця техніка досить складна і потребує великої майстерності. Але сережки вказаного типу поширені були на території південно-західної Русі і зустрічаються доволі часто на пам'ятках, пов'язаних з древліанами. Тому можна припустити їх місцеве виробництво на замовлення племінної верхівки. Також прикраси із скарбу демонструють традиційний, можна сказати модний, набір прикрас X ст. Серед набору також присутній популярний жіночий язичницький оберіг – лунниця та комплект сердолікових намистин сорту мушмула. Подібні намистини виготовлялися на території сучасного Ірану та могли потрапити до русичів в результаті торгівельних зв'язків [3, с. 341-343].

Раніше, а саме в 1993 р. на Південному городищі Звяголя в ході розкопок було знайдено речовий скарб XIII ст. у склад якого входив комплект ювелірних виробів - убір знатної городянки. Він складався з трьох пар срібних колтів, срібних рясен з позолотою та намистин, що прикрашали очілля. Основні вироби – це колти, прикрашені глибоким гравіюванням і черню [2, с. 164-165].

На колтах зображені язичницькі образи – священна птахособака симаргл та змії-дракон. Ці образи відроджують свою популярність ще в XII ст., не зважаючи на поширення християнства, активно використовуються давньоруськими ювелірами. Подібні вироби виготовлялися в київських майстернях, а звідти поширювалися по всій Київській Русі.

Отже слід зазначити інформаційні можливості середньовічних скарбів. Вони є джерелами різноманітної історичної інформації – свідчать про економічні та торгівельні зв'язки, розташування торгівельних шляхів, рівень розвитку ремесла, зокрема ювелірного, основні напрямки моди на прикраси та ін.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Алфьоров О., Моця Б., Петраускас А. Скарб срібників окрай смт Городниця. *Археологічні дослідження в Україні 2020*. Київ. 2022. С.36-37.
2. Звіздецький Б.А. Скарб, знайдений у старому Звягелі. *Україна: наука і культура*. Київ.1994.Вип. 28. С. 162-165.
3. Петраускас А. Скарби ювелірних виробів із літописного Возв'язля. *Археологія України за роки незалежності*. Київ. 2022. С. 341-343.



**Олександр Неприцький,**

к. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

**Сергій Молдаховський,**

здобувач I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти

історичного факультету

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

## **ТИПОЛОГІЯ АНАЛІТИЧНИХ ЦЕНТРІВ У США (XX-XXI СТ.)**

Аналітичні центри (Think tanks) в Сполучених Штатах Америки виконують свою функцію осередків науково-прикладних досліджень ще з 30-х років XIX ст. (Franklin Institute of Philadelphia отримав замовлення від дежсекретаря вивчити питання вибуху парових котлів) [4]. Широкого поширення вони набули на початку XX ст.

Матеріали аналітичних центрів дуже активно використовуються дослідниками всього світу для написання наукових робіт [1, 2]. Матеріали, видані аналітичними центрами, особливо цінні, оскільки автори мають високу наукову кваліфікацію, формують громадську та експертну думку, беруть безпосередню участь у процесі прийняття рішень керівництвом держави, але при цьому не входять до владних інституцій [4].

**Мета даної статті** полягає в дослідженні особливостей різних типів американських аналітичних центрів задля коректного використання оприлюднених матеріалів цих установ під час написання наукових робіт.

Найбільш повною і доцільною для практичного використання, на нашу думку, є типологія Джеймса МакГанна (дві групи по чотири підгрупи):

1. Незалежні аналітичні центри:

- Академічні – займаються міжнародними відносинами, економікою, охороною навколишнього середовища тощо. Деяко подібні до українських науково-дослідних

інститутів – «університет без студентів». І центрах працюють кращі науково-педагогічні кадри, що публікують наукові статті, монографії, звіти, аналізи. Наприклад: The Brookings Institution, The American Enterprise Institute (AEI), The Center for Strategic and International Studies (CSIS).

- Контрактні – проводять аналітичну роботу та дослідження для урядових установ. Зберігають свою незалежність, не працюють заради отримання прибутку, мають свою політичну орієнтацію, пов'язану із урядовими організаціями, що дають тематику досліджень. Наприклад: Rand Corporation, The Urban Institute.

- Ідеологічні – одночасно проводять соціомаркетингові прикладні дослідження відповідно до наукової методології з метою здійснення суспільно-політичного впливу і прийняття відповідних політичних рішень. Такі центри та їх працівники вважаються політично заангажованими і необ'єктивними. Наприклад: The Cato Institute, Institute for Policy Studies, Citizens for a Sound Economy.

- Аналітичні (Оскільки, Think tanks перекладається українською як аналітичні центри, то дослідно цей тип в українському перекладі буде називатися аналітичні аналітичні центри. На нашу думку, доцільно перекласти дану категорію як аналітично-прикладні, щоб уникнути тавтології) – подібні до ідеологічних, але функціонують опираючись на менеджмент і концентруються на маркетингу. Політиків розглядають як споживачів, яким вони продають продукт своєї діяльності. Наприклад: The Heritage Foundation, The Center for American Progress.

## 2. Залежні аналітичні центри.

- Пов'язані з політичними партіями. Займаються, перш за все, роз'ясненням політичних ідей, програм і рішень, готують матеріали для внутрішнього партійного використання, беруть участь у виборчих кампаніях. Наприклад: The Progressive Policy Institute (PPI), пов'язаний із Демократичною партією.

- Урядові – частина апарату, що функціонує при органах виконавчої або законодавчої влади. Створені для проведення аналітичної роботи і досліджень для владних структур. Наприклад, The Congressional Research Service.

- Прибуткові (for-profit) – готують результати досліджень, які купують корпорації. Ці матеріали стають для фірм незалежним від уряду, джерелом

інформації щодо різних аспектів американської політики. Функціонують як консультативні фірми. Наприклад, The Stanford Research Institute.

- Університетські – функціонують при університетах, концентруються на дослідженнях суспільного характеру. Наприклад The Asia Pacific Research Center (Stanford University) [3, с.10-20].

Таким чином, матеріали американських аналітичних центрів, при врахуванні їх типу і афіліації (або відсутності такої) з політичними чи владними структурами, є цінними джерелами для науковців різних сфер і галузей.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Неприцький О.А. Джерельна база вивчення європейської інтеграції Великої Британії наприкінці ХХ–початку ХХІ століть. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2005. № 9. С. 395-400.
2. Klatka-Urbaniak K. Rosja w amerykańskiej polityce zagranicznej i bezpieczeństwa po 1991 r. Praca doktorska. Kraków: UJ, 2011. 371 s.
3. McGann J. Think Tanks and Policy Advice in the United States: Academic, Advisors and Advocates. New York: Routledge, 2007. 196 p.
4. Zietara W. Think tanks na przykładzie USA i Polski. Lublin: UMCS, 2010. 146 s.

**Анатолій Гончаренко,**  
к.і.н., доцент кафедри історії  
Сумського державного університету

**Катерина Мурашко,**  
здобувачка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти  
навчально-наукового інституту права,  
Сумського державного університету

## **МЕМУАРИ ТА ПРЕСА ЯК ВАЖЛИВЕ ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ РОСІЙСЬКОГО КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ В ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

Про російський колабораціонізм у наукових колах не говорили окрім сучасних істориків, як українських, так і російських. Радянські наративи і пропаганда часів Другої світової та післявоєнного періоду не висвітлювали усіх фактів, а тому важливо піднімати вуаль із цього питання, розкривати та аналізувати усі точки зору. Необхідно проводити паралелі з нинішньою, російсько-українською війною, де також можна зустріти факти маніпуляцій, викривлень та перекручень у трактуванні колабораціонізму як під час німецько-радянської, так і зараз. Саме тому основне джерело, яке повністю висвітлює, не приховує і характеризує колаборацію з ворогом зусібч – це мемуари та преса.

Один із лідерів «білого руху», військовий діяч та емігрант Антон Денікін у своїх мемуарах «Світові події та російське питання» та «Листи (1939-1946)» роздумує про політику різних країн, а також емігрантських організацій, спрямовану як проти СРСР, так і проти Росії в цілому [1; 2].

Костянтин Кроміаді, учасник Російської визвольної армії та Російської національно-народної армії, у праці «За землю, за волю», розкриває питання діяльності «визвольного руху», описує формування і роботу РВА та РННА, оскільки сам воював у їх рядах. Праця містить детальний опис певних організаційних питань, пов'язаних із цими формуваннями, а також висвітлює взаємовідносини між

Власовим та його помічниками [3].

Куратор генерала Андрія Власова Вілфрід Штрик-Штрикфельдт у мемуарах «Проти Гітлера і Сталіна. Генерал Власов і Російський Визвольний Рух» демонструє активну діяльність Власова не тільки як очільника РВА, але і як учасника визвольного руху загалом [4].

Б. Прянішніков у мемуарах «Новопоколенці» описує емігрантське покоління громадянської війни в Росії та власівський рух 1940-вих. Широко розкриті питання утворення та діяльності Національно-Трудового Союзу, теж колабораціоністського формування – подані маніфести, резолюції, програмні документи та показана ідеологія. У частині III висвітлена діяльність КОНР та сам Празький маніфест – основний документ організації [5].

А. Казанцев у книзі «Третя сила. Історія однієї спроби» описує трагічну спробу створення російських антикомуністичних збройних сил на території Німеччини. Автор, як активний учасник подій, демонструє читачеві боротьбу, що велась не проти більшовиків, а проти німців – за право воювати з більшовиками. У праці подана суб'єктивна оцінка всього, що відбувалось – подій, особистостей, фактів [6].

Журнал «Вартовий» – щомісячник, що виступав органом зв'язку російських емігрантів закордоном, основне видання Російського національного ооб'єднання.

У боротьбі за спільну справу «Вартовий» ще до початку війни передбачив для Російського загальновійськового союзу (РЗС) два шляхи боротьби – перший полягав в тому, що якщо боротьба буде вестись безпосередньо під прапором Росії, РЗС буде приймати участь у цьому в складі збройних формувань; і другий – якщо боротьба буде проти більшовиків, але не за єдність, то треба постаратись, щоб вкlastись у цю справу і пробудити російські сили [7].

«Новий журнал» – це щоквартальний журнал, створений на базі «Сучасних записок». У першій редакційній статті провідним лейтмотивом журналу було гасло «Росія-свобода-еміграція» [8].

Отже, за відсутності фактів і коментарів у наукових виданнях мемуари та преса є однією із складових історичних досліджень, які характеризують внутрішню сторону певних подій і показують точку зору людини, її враження, коментарі та

очікування. Але не варто забувати про певну суб'єктивність цих джерел.

Також, що не менш важливо при недостатньому висвітленні теми у наукових колах, мемуари, журнали і газети можуть стати цілісним джерелом, або навіть повніше зображати дійсність, без викривлень та маніпуляцій. Певною особливістю є ще той момент, що спогади дозволяють глянути на ситуацію з багатьох сторін, розширюючи при цьому свої знання з теми.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Деникин А.И. Мировые события и русский вопрос. Париж: Изд. Союза добровольцев, 1939. 85 с.
2. Письма генерала Деникина во время Второй мировой войны (1939-1946). *Грани*. 1988. № 149. С. 130-175.
3. Кромиади К. За землю, за волю... Сан-Франциско: Глобус, 1980. 320 с.
4. Штрик-Штрикфельдт В.К. Против Сталина и Гитлера. Генерал Власов и Русское Освободительное Движение. Авт. пер. И. Баха и М. Рубцовой. 3-е изд. Москва: Посев, 1993. 440 с.
5. Прянишников Б.В. Новопоколенцы. Силвер Спринг: Издание автора, 1986. 296 с.
6. Казанцев А.С. Третья сила. История одной попытки. Франкфурт-на-Майне: Посев, 1974. 381 с.
7. Орехов В. Будем достойны русского имени. *Часовой*. 1939. № 246. 5 декабря.
8. Керенский А. Передышка. *Новый журнал*. 1942. № 1. С. 5-6.

**Віталій Тучинський,**

к. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

**Наталія Свістак,**

здобувачка II курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

історичного факультету

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

**ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА З ІСТОРІЇ ПОЛЬЩІ У ФОНДАХ  
БІБЛІОТЕКИ КОСТЕЛУ БРАТІВ КАПУЦИНІВ У м. КРАСИЛОВІ  
ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ обл.**

Польща – одна із перших країн, яка активно допомагає Україні. Сьогодні, як ніколи актуально дізнаватися про наших сусідів, друзів, які показали себе у важку хвилину. У нас досить багато спільного: слов'янське коріння, вольовий характер і звісно ж спільна історія. Багатовікове сусідство завжди супроводжувалося взаємовпливами у різних сферах життя. Тому досить важливо знати не тільки свою історію, а й історію народів, які проживають поряд з нами. Історія польського народу не так широко представлена українською мовою. Тому потрібно було шукати інші шляхи.

**Метою дослідження** стала бібліотека Братів Менших Капуцинів, а саме наявна у ній література історичного спрямування. Костел Пресвятого Серця Ісуса у Красилові [1] – це саме те місце, де можна почерпнути та більше заглибитися в історію Польщі. У фондах бібліотеки понад 1000 книг різного спрямування, більшість із них польською мовою. На жаль, систематизованих достовірних відомостей про історію храму надзвичайно мало. Але з історичних документів відомо, що в 90-х роках XVIII ст. у Красилові змінився власник. Ним став Миколай Сапега – мальтійський рицар, полковник французької, а згодом і російської армії,

волинський маршалок. Він спрямував значні кошти у побудову костелу і вже з 1795 року римо-католицький костел, який на той час мав назву св. Анни, розпочав свою діяльність. Щодо Братів Менших Капуцинів, то вони тісно пов'язані із історією Польщі [2, с. 12]. У II половині XVII ст. завдяки зусиллям короля Яна III Собеського розпочинається відлік появи ордену на цій території. А так як українські землі із 1569 р. стали частиною Речі Посполитої, течії католицизму почали проникати і сюди.

Сучасні можливості дозволяють нам іти вперед та не зважати на перешкоди. Не знання польської мови не зупинило мене у цій справі. Тож хочеться ознайомити вас із моїми знахідками.

Історія поляків ґрунтується на досить різноманітній літературі. Вона охоплює різні історичні епохи, починаючи від найдавніших часів до сьогодення. Польські історики вплинули на періодизацію історії Польщі і це було важко не помітити. Представники Ягеллонського університету видали серію книг про історію Польщі. Вони видані кількома частинами і поділені хронологічними межами. Тож хочу розпочати із однієї з них – «Історія Польщі до 1505 року» (*Historia Polski do roku 1505*, Warszawa 1989) Єжислава Вирозумського [3]. Перша частина книжки описує події до 1505 р., тобто доведена до періоду пізнього середньовіччя. У книзі описуються основні джерела до історії давньої Польщі. Насамперед це результати археологічних досліджень, які проводилися дуже інтенсивно, особливо після Другої світової війни та публікувалися у вигляді доповідей, наукових дисертацій, численних спеціальних журналах і серійних виданнях таких як: «*Z otchłani wieków*», «*Archeologia Polski*», «*Archeologia*», «*Archeologica Carpathica*», «*Widomości Archeologiczne*» та інші. Також згадується робота Дж. Костржевського «Історія польських доісторичних досліджень» (*Dzieje polskich badan prehistorycznych*, Poznań 1949) та праці античних авторів: Геродота Галікарнаського, Плінія Старшого, Корнелія Тацита та Клавдія Птолемея. Ця книга має іменний та географічний покажчики, що може спростити пошук, окремо винесено хронологічні події, а також карти держави у певний історичний період. Хочу зазначити, що у всіх історичних підручниках цього циклу наявні ці інструменталії. Основна мета першої частини «*Historia Polski*»: вивести історію Польщі із найдавніших часів за допомогою як і



археологічних, так і письмових джерел. Варто зауважити, що після кожного історичного періоду окремо винесене питання здобутків культури у кожній із книг наведеної серії. Закінчується ця частина Ягеллонською унією на зламі XV-XVI ст., й правлінням Олександра Ягеллоновича в Польщі.

«Історія Польщі 1505-1764» (Historia Polski 1505-1764, Warszawa 1989) Юзефа Анджея Геровського [4] охоплює досить насичений подіями час. Тут неможливо вказати на всі проблеми, якими займалася польська історична наука стосовно розглянутого періоду. Історія Польщі 1505-1764 рр. мала багато дискусійних питань. Досить широко розкрито питання збройної боротьби поляків з українцями, мокселями, турками та шведами. Слід зауважити, що написана у цій книзі історія сформована за допомогою багатьох джерел, які краще висвітлюють господарське, церковне, політичне, економічне та культурне життя.

Ще однією працею цього автора є «Історія Польщі 1764-1864» (Historia Polski 1764-1864, Warszawa 1985) [5] – книжка, яка описує всього лише 100 років, але наповнена багатьма подіями трагічними для Польщі. Польські історики вплинули на періодизацію історії Польщі, надавши 1760-м рр. (точніше 1764 р.) важливішу роль, ніж дата першого поділу(1772). Втрата незалежності, національні повстання, «Весна народів» та інші цікаві епізоди історії польського народу. Ціле століття розглядається разом як період становлення капіталізму в Польщі. Окремо винесене питання формування та розвиток польської нації.

Наступна відома книжка «Історія Польщі 1864-1948» (Historia Polski 1864-1948, Warszawa 1989) Джозефа Бушко [6]. Вона має свої певні особливості щодо розкриття певних ключових історичних моментів та охоплює Першу та Другу світові війни й повоєнну проблематику.

Не можна не згадати і про «Історію Польщі» (Dzieje Polski, Kraków, 2015) Анджея Новака, що вийшла у видавництві «Biały Kruk» [7]. Другий том охоплює період Польщі 1202-1340 рр.: період який вважають «нещасливим часом» Польщі. Анджей Новак наголошує, що 1202-1340 рр. в результаті боротьби між представниками династії П'ястів було сформувано сильну, сміливу та стійку націю, здатну проіснувати багато століть. Це досить об'ємна книжка із великим фактичним

матеріалом. Для її написання автор використовував багато хронік («Хроніка славного Королівства Польського», «Хроніка польських князів», «Польсько-Сілезька хроніка» і тд.), Великопольські Анналі видавництва «Brygida Kúrbis», а також досліджував вторинну літературу істориків вже ХХ та ХХІ ст. Книжка містить портрети історичних діячів того часу, сучасні фото пам'яток культури. Цікавою особливістю є дослідження родоводу династії П'ястів аж до Казимира III Великого – останнього короля цієї династії [7, с. 220].

Поляки – це один із небагатьох народів, які переосмислили свою історію. Це чітко можна прослідкувати у книзі «Білоруси, Литовці, Українці» (Białorusini, Litwini, Ukraińcy, Białystok 1990) Казімежа Подляського (Богдан Скарадзінський) [8]. Основний предмет інтересів автора, це співіснування поляків із іншими націями. Ця праця не ідеалізує поляків, вона вказує на певні недоліки та непорозуміння і прагне пояснити тож в чому проблема виникнення певних конфліктів між поляками – білорусами, поляками – литовцями та поляками – українцями?

Цікавою видається публіцистична книжка «В обличчі війни» (W obliczu wojny, Kraków 1984 ) від редакції «Znak»[9]. Це збірка статей, які відображають ставлення польського суспільства до майбутньої Другої світової війни. Книга містить багато висловлювань представників майже всіх ідеологічних таборів Польщі у період, що передував майбутній війні. Зокрема це єпископи, видатні представники науки і культури, військові, і звісно ж політичні діячі того часу. Редакція досить плідно попрацювала, щоб зберегти пропорції між основними ідейно-політичними течіями та обрала тексти, які важливі та цікаві для сучасного читача, зокрема опрацьовані такі періодичні видання як: «Gazeta Polska», «Piast», «Wici», «Robotnik» та ще деякі цікаві публікації того часу. Вони містять велику кількість фактичної інформації про Польщу і світ тих буремних років.

У бібліотеці є книги, що присвячені культурі. Справді, культурна спадщина поляків надзвичайно велика. Вона охоплює суспільне, сімейне та особисте життя, але у ХХІ столітті ми бачимо помітний вплив Європи та посилення її позицій у всіх аспектах (економічних, політичних, культурних і т.д.). Тому Пьотр Ярошинський у своїй праці «Польща і Європа» (Polska i Europa, Lublin 1999) [10] пояснює, у чому ж

криється загроза такого впливу і як розмежовувати латинську цивілізацію та польську культуру. Це чудові роздуми про європейські цивілізації та культури в контексті європейського об'єднання. І головна ідея – зберегти від зовнішнього тиску польську національну культуру та самобутність етносу.

Таким чином, бібліотека Братів Менших Капуцинів у місті Красиліві стала справжньою доріжкою в історію наших сусідів поляків. Звісно ж, це тільки деякі книги історичного спрямування з цієї бібліотеки. Роботу над наявною там літературою слід продовжувати далі. Ми перетинаємо кордони, подорожуємо Європою і досліджувати історію цих країн надзвичайно важливо, адже ми на шляху до євроінтеграції. Ми маємо бути суспільством, яким не байдужа як своя історія, так й історія наших сусідів. Цікаво дізнатися як саме польські історики подають свою історію та трактують ті чи інші історичні події.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Історія парафії Пресвятого Серця Ісуса в Красиліві. URL: <http://serceisusa.net.ua/index.php/parafiya/istoriya>
2. Прейс Р. Капуцини в Україні. Нарис історії. Вінниця, 2009. 79 с.
3. Wyrozumski J. Historia Polski do roku 1505. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989. 254 s.
4. Gierowski J.A. Historia Polski 1505-1764. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989. 320 s.
5. Gierowski J.A. Historia Polski 1764-1864. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985. 301 s.
6. Buszko J. Historia Polski 1864-1948. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989. 494 s.
7. Nowak A. Dzieje Polski. Kraków: Biały Kruk, 2015. 378 s.
8. Podlaski K. Białorusini, Litwini, Ukraińcy. Białystok: Zakłady Wydawnicze «Versus», 1990. 150 s.
9. W obliczu wojny. Kraków: Znak, 1984. 337 s.
10. Jaroszyński P. Polska i Europa. Lublin: Instytut Edukacji Narodowej, 1999. 126 s.

**Інна Ніколіна,**

к. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

**Роман Мащенко,**

здобувач IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

історичного факультету

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

## **ІНФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ СПІЛЬНОТИ ПРО ЛІКВІДАЦІЮ АВАРІЇ НА АЕС «ФУКУСІМА-1»**

Обрана для дослідження проблема є надзвичайно актуальною, оскільки аварія на «Фукусіма-1» – це не лише трагедія Японії, це трагедія світу, адже вона вкотре довела небезпечність «мирного» атома, якщо він виходить з-під контролю людини. Світова спільнота не хотіла залишати Японію наодинці зі своїми проблемами після стихійного лиха і аварії на атомній станції, а пропонувала допомогу у подоланні її наслідків. У свою чергу неоднозначна форма закритості Японії сприяла формуванню обґрунтованої підозрілості в інших країн, адже в умовах міжнародної небезпеки такі дії змушували задумуватись про якусь необхідність приховувати Японією різного роду наслідки від них.

Студіювання історіографії з даної проблеми засвідчує наявність значного наукового доробку. Так, серед дослідників варто виокремити Р. Арутюняна [3], В. Семківа [4] М. Тихонова [8], Ю. Щербака [9].

**Мета статті** полягає у висвітленні занепокоєння міжнародної спільноти та інформування її Японією про ліквідацію аварії на АЕС «Фукусіма-1».

Серйозна аварія на атомній електростанції «Фукусіма-1», що трапилася після цунамі та потужного землетрусу 11 березня, призвела, зокрема, до викидів радіоактивних речовин. Такі країни, як США, Великобританія та Канада, радили

своїм громадянам у Японії не наближатися до цієї АЕС ближче, ніж на 80 км. У той самий час японців евакуюювали тільки з 20-км зони навколо станції. Сусідні з Японією Південна Корея й Китай почали непокоїтися через радіоактивні речовини з АЕС, які вітрами розносилися світом. У Китаї інформували, що в трьох китайських провінціях виявлені сліди радіоактивності в шпинаті, південнокорейські засоби інформації повідомляли про побоювання через радіоактивні дощі. Індія на три місяці заборонила імпорт із Японії продуктів харчування, Росія припинила імпорт японської риби. А в цей час у Японії обмеження були введені на молочні продукти й шпинат із територій навколо АЕС та ще на окремі лічені види морепродуктів [7]. Зокрема, за згадками новин 16 березня 2011 р. багато західних ЗМІ оцінювали цю подію таким чином: «Події на японській АЕС «Фукусіма-1» стали нагадувати «Чорнобиль в сповільненій зйомці» [10]. Світ постійно спостерігав за цим з жахом. У Шанхаї і Сан-Франциско таблетки з йодом і йодована сіль зникли з полиць. Багато закордонних компаній та представництв евакуювали своїх працівників із Японії. У США готувалися до можливого приходу радіоактивної хмари. У світі прокотилася нова хвиля протестів проти атомних станцій [8]. У Німеччині канцлер А. Меркель тривалий час підтримувала бізнес-лідерів у протистоянні потужному антиядерному руху в країні. У Китаї найбільшу програму з атомної енергетики поставили на паузу [2]. У вересні 2011 р. генеральний директор МАГАТЕ Юкія Аmano заявив, що японська ядерна катастрофа «спричинила глибоке занепокоєння у всьому світі та пошкодила довіру до ядерної енергетики». Через місяць після аварії та перших повідомлень щодо серйозності ситуації, яка склалася в різних країнах світу не було єдності в питанні даної небезпеки [1].

Японія в свою чергу обмежувала реакцію на атомну аварію через кризу. Японське агентство ядерної енергії заявляло, що інцидент на АЕС «Фукусіма-1» не такий серйозний. Також у цьому був впевнений прем'єр-міністр Японії Наото Кан, який заявляв, що попри складну ситуацію на АЕС «Фукусіма-1», у неї немає нічого спільного з Чорнобилем. Міжнародні експерти, які аналізували ядерну кризу в Японії, були переконані, що вона значним чином відрізняється від чорнобильської й не являє серйозної загрози для здоров'я людини та довкілля. Разом із тим, як

відзначало інформаційне джерело «The Boston Globe», масштаби руйнувань у Японії й кількість реакторів, що опинилися під загрозою, ускладнювали зусилля із запобігання розплавлення паливних стержнів і потрапляння радіації в атмосферу. Разом із тим, японський прем'єр-міністр заявив, що його країна постала перед найгіршою кризою з часів Другої світової війни [6].

На даний аспект реагування японців звертає увагу британський ядерний фізик Френк Барнабі: «Вони не заперечують міжнародних оцінок небезпеки, але для них питання в тому, чи прийнятно це». Як зазначав вчений, існують загальноприйняті в усьому світі норми радіаційної безпеки, на практиці ж влади різних країн по-різному застосовують їх за відповідних ситуацій [7]. Розкриваючи питання інформаційної відкритості такої важливої проблеми – Японія зайняла тактику замовчування та нерозповсюдження детальної інформації задля збереження власної економічної та політичної стабільності, але така стратегія створила перешкоди для будь-яких намагань інших держав допомогти Японії у цій складній ситуації. Періодично на екранах телевізорів з'являлися представники компанії-власника АЕС ТЕРСО та японського уряду із повідомленнями, але інформація була недостатньою. Уже 20 березня 2011 р. про це писала газета «The Japan Times», наголошуючи, що така «інформація» стала джерелом розповсюдженого громадського занепокоєння. Газета повідомляла також про прес-конференцію Масаші Гото, який критикував недостатність інформування громадськості щодо аварії і звернув увагу на те, що реактор № 3 працював на високотоксичному паливі МОХ, у якому дуже високий вміст плутонію [9]. До закликів більшої поінформованості у ситуації вдавались ЗМІ інших країн. Так, іспанська газета «El País» писала, що ситуація на АЕС «Фукусіма-1» наштотувала на неминучі порівняння з Чорнобилем. Адже і СРСР був дуже далекий від прозорості [10].

Повідомлялося про кричущі випадки відмови прийому хворих в лікувальні заклади Японії через «радіоактивне зараження» евакуйованих. Загалом не зрозуміла система медичного супроводу як евакуйованого населення, так і ліквідаторів [5]. Питання забезпечення інформацією власного населення Японії, дуже добре висвітлював і Ю. Щербак, Надзвичайний і Повноважний Посол України, посол миру

міжрелігійної та міжнародної федерації Світового миру, який здійснив поїздку в Японію, відвідав уражені радіацією райони. За ним «інформація щодо забруднення продуктів харчування, навколишнього середовища, зокрема пасовиськ і диких тварин, недоступна. Немає рекомендацій щодо того, які заходи профілактики слід вживати... Довелося приймати рішення про евакуацію міста на власний страх і ризик...» [9].

До речі, практично не було і професійної інформації щодо подій. Сайти провідних задіяних міжнародних організацій (МАГАТЕ, ВООЗ та ін.) не надавали бюлетенів та іншої інформації в перші дні аварії [5]. Про це ж згадує і радянський та російський вчений у галузі безпеки ядерних технологій Р.В. Арутюнян у своїй роботі: «Надалі багато технологічних процесів на різних блоках АЕС «Фукусіма-1» вийшли з-під контролю. Інформація, що надходить з офіційних джерел, стала суперечливою і не дозволяла адекватно оцінити те, що відбувається на АЕС. У цих умовах дані моніторингу радіаційної обстановки, доступні в реальному часі і мережі Інтернет, стали найважливішою базою для оцінок та прогнозів рівнів забруднення різних об'єктів зовнішнього середовища та доз опромінення» [3]. Секретар Ради національної безпеки та оборони України Р. Богатирьова також звинуватила у бездіяльності МАГАТЕ: «Вся інформація про катастрофи в Японії – лише із засобів масової інформації та інтернету. Стан поінформованості – кричуще недостатній. Така організація, як МАГАТЕ, яка мала б своєчасно давати аналітичну інформацію та сповіщати громадян усієї земної кулі, з незрозумілих причин цього не робить» [5].

Не менш складним виявилось питання висвітлення новин для ЗМІ як японських, так і світових. 28 квітня радник прем'єр-міністра у своєму зверненні зазначив, що уряд Японії, щоб уникнути паніки навмисне занижував значення викидів радіонуклідів [8].

Відповідно до піднятих проблем світова спільнота зробила низку дуже позитивних кроків, зокрема прийняла низку угод про раннє інформаційне попередження такого роду аварій в майбутньому [4].

Отже, дивна закритість і мовчазність Японії та інших провідних організацій з питань ядерної безпеки порушили один із важливих постулатів ефективного

подолання радіаційної аварії, а це відкритість інформації. І, хоча це питання поступово вирішувалося, була надана ознайомлювальна інформація, але вона не змогла створити задовільних умов для надання допомоги Японії у кризові моменти трагедії і створила ситуацію світового напруження у питанні ядерної енергетики на декілька років вперед.

### Список використаних джерел та літератури:

1. IAEA sees slow nuclear growth post Japan. *UPI*. September 23, 2011. URL: <https://www.upi.com/Energy-News/2011/09/23/IAEA-sees-slow-nuclear-growth-post-Japan/87041316777856/?u3L=1>
2. The Economist: Катастрофа в Фукусімі не означає, що потрібно відмовитись від всіх АЕС. *УНІАН*. 05.03.2021. URL: <https://www.unian.ua/world/katastrofa-na-fukusimi-urok-fukusimi-ne-v-tomu-shchob-vimknuti-vsi-aes-na-sviti-novini-svitu-11343800.html>
3. Арутюнян Р.В. Авария на АЭС «Фукусима-1»: опыт реагирования и уроки. Москва: Наука, 2013. 246 с.
4. Семків В. Брехня, розкладена на атоми. *Інтернет-газета «ZBRUC»*. 28.04.2021. URL: <https://zbruc.eu/node/104845>
5. Логановский К.Н., Логановская Т.К. Невостребованные Фукусимой психологические и нейропсихиатрические уроки Чернобыля. *Український медичний часопис. Актуальні питання клінічної практики*. 2011. URL: <https://www.umj.com.ua/article/11295/nevostrebovannye-fukusimoj-psixologicheskie-i-nejropsixiatricheskie-uroki-chernobylya>
6. Семена М. «Фукусіма-1» не Чорнобиль. *Газета «День»*. 15.03.2011. URL: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/panorama-dnya/fukusima-1-ne-chornobil>
7. Драчук С. «Фукусіма-1»: Японія недооцінює, світ переоцінює? *Радіо Свобода*. 08.04.2011. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/3550532.html>
8. Тихонов М.Н. Антология катастрофы на японской атомной станции «Фукусима-1». Москва, 2015. 21 с.



9. Щербак Ю. М. Фукусіма – японська тінь Чорнобиля. *Газета «День»*. 21.12.2012. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-planeti/fukusima-yaponska-tin-chornobilya>

10. Японська «Фукусіма-1» може перетворитися на другий Чорнобиль. *Журнал «Український тиждень»*. 16.03.2011. URL: <https://tyzhden.ua/News/18857>

**Іван Лакуста,**

здобувач I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти  
історичного факультету  
Вінницького державного університету  
імені Михайла Коцюбинського

## **ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ ПОДІЇ ВІЗИТУ ПАПИ ІВАНА ПАВЛА II В УКРАЇНУ (23-27 червня 2001 р.)**

Дослідження такої знакової події сучасної історії України та світу як візитація папи Івана Павла II в Україну видається важливим через призму її джерельної основи, а також із позицій актуальності, значення й відображення даного процесу в історичній науці.

Метою статті є аналіз наявних джерел, а також спектру тематичних праць та їх ролі у науковому вивченні даної проблематики.

Найбільш глибинно дане питання (особливо в контексті джерельної бази українського візиту глави Католицької Церкви) змогла продемонструвати дослідниця О. Гербст у своїй праці «Його святість і подорож його святості в Україну». Через публікацію стенограми та хроніки основних моментів папського перебування в країні, промов та проповідей понтифіка, а також огляду тодішньої європейської преси, яка у публіцистичній формі всебічно окреслювала своїм читачам процес цієї непересічної події, та коментарі представників української релігійної спільноти про візит папи до України дана праця є опорною в даному дослідженні [1].

Візит папи Івана Павла II в Україну 23-27 червня 2001 р. – важлива історична віха як у понтифікаті першого римського єпископа (перша візитація за кілька століть глави Католицької Церкви у найбільшу православну державу Східної Європи), так й в новітній українській історії, як фактор, який, з одного боку, консолідував націю, а з іншого – став переломним фактором для подальшого європейського руху країни. І цей період активно вивчався представниками української наукової школи персоналії Івана Павла II, які відповідно сформували й репрезентували історіографічну платформу цієї тематики. Зокрема, найбільш універсальною працею, яка аналітично з відповідними джерельними підкріпленнями змістовно й детально розкриває усю сутність дипломатичної й церковної місії Івана Павла II є вищезгадана робота О. Гербст [1]. Разом з основною частиною, пов'язаною з висвітленням візиту Папи Римського в Україну, авторка прекрасно окреслила біографію та шлях до святості понтифіка, які стали прологом та епілогом до основної тематики. І це особливо робить книгу цінною в контексті історіографії й джерельної бази даної події. Також варто згадати про монографію, у вигляді досє, відомого релігійного публіциста та посла України у Ватикані А. Юраша «Папа Іоанн Павло II», у якій він дуже уважно акцентує увагу на настроях суспільства, державної влади й релігійних спільнот на час візиту глави Католицької Церкви в Україну, які на думку автора були сприятливими до конструктивної взаємодії та діалогу із Папою Римським як главою держави Ватикан, лідером для соціуму й пастирем для вірян ( за винятком окремих маргінальних ортодоксальних православних груп ) [6]. Завдяки аналітичному окресленню автором окремого спектру події, можна досліджувати історію папської візитації з різних аспектів та сформуванню своє власне наукове бачення приїзду Святейшого Отця.

Відомий філософ, релігієзнавець та публіцист М. Маринович у своїй статті «Українські сторінки понтифікату Івана Павла II» розглядає відвідини до Української держави у більш глобальному аспекті, як реалізацію оновленої східної політики, так званої, *Ostpolitik*. Україна в релігійному (підтримка УГКЦ як провідної католицької церкви в Україні через канонізацію папою у рамках візиту новомучеників за віру за часів комунізму) та політико-цивілізаційному плані (означення України як містка

між Заходом і Сходом, але разом і важливою частиною європейської культури) має ключове значення [4].

Якщо звернути увагу на джерельний конструкт цієї історичної події, то основними видами джерел, які дозволяли нам деталізувати хід та зміст папської візитації, є документальні джерела, про які було зазначено в рамках аналізу праці О. Гербст [1]. Важливу допоміжну роль в контексті більш концептуального й духовного відображення візиту глави Католицької Церкви зіграли власне церковні інформаційні ресурси [2; 5]. Зокрема, варто відзначити публікацію на одному з єпархіальних сайтів прес-служби УГКЦ інтерв'ю Блаженнішого Архієпископа Святослава в рамках 20-річчя офіційної подорожі Івана Павла II до України. Першоієрарх церкви ділиться як своїми спогадами й думками, так й важливими деталями, які демонструють цінність та результативність цієї історичної події для держави, Церкви й суспільства [5]. Що ж відеоджерел, то завдяки релігійно-медійному проекту УГКЦ «Живе телебачення», який ретранслював важливі фрагменти з епізоду тодішніх подій (починаючи від моменту приїзду й завершуючи зустріччю папи з молоддю) можна скласти цілісну уяву та особисту ретроспективу на ці події з призми духовної значимості приїзду папи в Україну [2]. Виходячи зі статусу персоналії Івана Павла II не тільки як духовного лідера католицької спільноти, але й глави теократичної держави Ватикан, визначимо його вплив на вектор зовнішньополітичного та суспільного розвитку України [3].

Отже, джерельна база й історіографія події візиту Івана Павла II в Україну є змістовним й комплексним науковим базисом, який, з одного боку, є невід'ємною частиною загальноісторичного конструкту дослідження персоналії папи, а з іншого боку, виходячи з актуальності, глибинного вивчення проблеми й ваги цієї події в українській історії, виокремлює її у ракурс окремої самостійної компоненти в науці.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Гербст О. Іван Павло II. Його святість і подорож його святості в Україну. Київ: Саміт Книга, 2015. 208 с.

2. Іван Павло II. Зустріч з молоддю у Львові. | Візит Івана Павла II, 26.06.2001 р.  
Канал інформресурсу УГКЦ «Живе Телебачення». URL:

<https://www.youtube.com/watch?v=eYxIaDxo7JQ>

3. Історичний візит папи Івана Павла II в Україну («Факти тижня», ICTV). Канал «Павло Гай-Нижник: історія, політика, ідеологія». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=6kJqAtjL0bY>

4. Маринович М. Українські сторінки понтифікату Івана Павла II. URL: <https://novapolshcha.pl/about-us/>

5. Шевчук С. Слова папи Івана Павла II про справжню свободу і Україну були передвісниками подій Помаранчевої революції і Революції гідності». URL: <https://synod.ugcc.ua/data/slova-papy-ivana-pavla-ii-pro-spravzhnyu-svobodu-i-ukraynu-buly-peredvisnykamy-podiy-pomaranchevoy-revolyuetsyi-i-revolyuetsyi-gidnosti-glava-ugkts-6314/>

6. Юраш А. Папа Іоанн Павло II. Харків: Фоліо, 2005. 351 с.

**Віталій Тучинський,**

к. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

**Андрій Марков,**

здобувач II курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

історичного факультету

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

**ТИРНОВСЬКА КОНСТИТУЦІЯ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ  
БОЛГАРСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ  
КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.**

Тирновська конституція, прийнята 16 квітня 1879 р., була одним з перших кроків Болгарського князівства у встановленні демократичних інститутів. Вона стала

засадою для подальшого розвитку конституційного права в країні та надала важливі права та свободи громадянам. За її основні положення конституцію називають найдемократичнішою у тодішній Європі.

**Метою статті** є дослідження Тирновської конституції як історичного джерела, що проливає світло на державотворчі процеси у Болгарії щодо зміцнення монархічних інститутів, роботи державних органів, розвитку прав і свобод громадян. Взагалі основний закон діяв аж до 4 грудня 1947 р., що робить конституцію однією з найбільш тривалим періодом легітимності на Балканах.

Тирновська конституція вже була предметом наукового дослідження істориків та правників. Цим займалися болгарські дослідники Н. Ананиева [4], Т. Желева [5], П. Петков [7]. В Україні ця тема майже не вивчалась, проте певний внесок у дослідження історії державотворення Болгарії того періоду зробили Д. Миколенко [6] та В. Чорній [8].

Період 1877-1879 рр. ознаменував собою час відродження болгарської державності. Першим кроком стала російсько-турецька війна 1877-1878 рр. Ставши на антиосманську сторону, Болгарія за рішенням Берлінського трактату проголошувалась князівством. Щоб поступово відходити від турецької та російської окупації болгарська ліберальна та консервативна політична еліта задумувались над власною конституцією. Тогочасний політик боровся за те, щоб не допустити російського впливу до болгарського будівництва держави. Але представники країн, що підписали Берлінський трактат, доручили російській імперії скласти Органічний статут. З цього приводу болгарська дослідниця Н. Ананиева зазначає, що російська концепція відображає той факт, що сама росія на той час не була конституційною державою [4, с. 392].

Князю Олександрю Дондукову, який очолив окупаційні російські війська, наказувалося не тільки скласти Органічний статут, але й адаптувати його під місцеві особливості [4, с. 393]. Над проектом статуту працювала комісія на чолі із юристом С. Лук'яновим [8, с. 196]. Контактуючи із болгарськими політичними колами Дондуков, за словами Ананиевої, порушував широкий спектр питань – від повноважень князя і народного представника до відносин між цими інститутами; від

поглядів на політичні права і свободи до конституційних рішень про віросповідання князя і спадкоємця на трон [4, с. 392]. Тому проєкт конституції, яку мав підписати російський імператор Олександр II, виглядав досить демократично.

Згідно з Берлінським трактатом обов'язково треба було скликати Установчі Збори. Вони запрацювали у м. Тирново (нині Велико-Тирново) 10 лютого 1879 р. До складу Зборів входив 231 депутат: 89 було обрано (1 на 10 тис. нас.), 118 – за посадою, 21 – призначені російським імператором і 3 – від Рильської святої обителі, від Одеської болгарської опікунської ради та від Віденського благодійного товариства «Прогрес» [4, с. 393]. 16 квітня 1879 р. Збори прийняли Тирновську конституцію.

Тирновська конституція складається з 22 розділів та 169 статей. За положеннями основного закону Болгарське князівство є монархією, спадковою і конституційною, з народним представництвом. Досить багато положень присвячені монархові. Поряд із Народними Зборами князю було надано законодавчу ініціативу, виконавчу владу, частково навіть й судову, бо згідно зі ст. 13 судді діяли від імені князя. Конституція передбачала інститут регентства у разі неповноліття монарха. Документ містив конкретну статтю, що регламентувала вступ князя на престол. Ст. 76 передбачає надання князю право призупиняти дії деяких статей як у князівстві, так і в окремих його територіях. Згідно з текстом конституції монарх мав право видавати акти та накази, що мали силу закону у разі, якщо державі загрожувала внутрішня чи зовнішня небезпека [1]. Такі положення конституції наділяли монарха великою повнотою влади.

Конституцією врегульовувала роботу законодавчої гілки влади – Всенародних Зборів. Згідно з конституцією Народні Збори складаються із Звичайних Народних Зборів та Великих Народних Зборів. Представники до Звичайних Зборів обираються строком на 3 роки (за поправкою до конституції 1893 р. – на п'ять [2]; 1911 р. – на чотири [3]). Проте за період 1879-1940 рр. парламент було обрано 25 разів, що свідчить про недотримання відповідних термінів [5]. Це пов'язано зі ст. 136, за якою монарх міг розпустити Збори і призначити нові вибори. За текстом конституції Звичайні Народні Збори займалися питаннями бюджету, розглядом петицій,

дозволом брати державну позику, прийняттям законів тощо. Поряд з цим міністри були підзвітні Народним Зборам [1].

Щодо Великих Народних Зборів, то їх скликав монарх, регент або Рада Міністрів у разі крайньої необхідності, якщо питання стосувалися територіальної цілісності, змін до конституції, обрання претендента на престол у разі відсутності спадкоємців тощо [1]. Законодавча влада діяла за досить конкретними правилами, прописаними у конституції. Проте положення, що концентрували владу у руках князя, могли в майбутньому створювати конфлікти між парламентом та монархом.

Розділ 21 Тирновської конституції присвячений виконавчій владі. Згідно зі ст. 149 виконавча влада належить міністрам та Раді Міністрів, проте під наглядом та керівництвом монарха. Князь у свою чергу міг призначати та звільняти міністрів, самі ж міністри були підзвітні як монарху, так і Народним Зборам [1].

До Тирновської конституції у 1893 р. та 1911 р. вносились поправки. В основному вони стосувались зміни тексту положень, пов'язаних із найменуванням держави та посад (князівство стало царством, князь – царем), проте зазнали змін і деякі статті. Зокрема, зміцнювався інститут монархії. Наприклад, у поправці від 1911 р. зазначено, що монарх і призначений ним уряд можуть укладати договори з іншими країнами, які затверджено царем і не можуть бути доведені до відома народних представників, без дозволу Народних Зборів [3]. Поряд з цим змінювалася ст. 161, яка регламентувала кількість міністерств у країні (1893 р. – вісім [2], 1911 р. – десять [3]), що свідчить про вдосконалення структури державного апарату Болгарії.

Попри те, що в конституції була посилена роль монарха, в ній не має чіткого розмежування повноважень між виконавчою та законодавчою владою і монархом, документ містить досить багато позитивних та демократичних правових норм. Увагу дослідників привертає 12 розділ конституції «Про громадян Болгарського князівства» (від 1911 р. – царства [3]), адже в дискусіях про Органічний статут не було додано цих положень, з'явилися вони там пізніше [5]. Саме ці статті і визначають демократизм основного закону держави.

У Болгарії було проголошено свободу віросповідань, не існувало поділу на суспільні стани та класи. У розділі мова йде про свободу преси у державі. Важливим

є ст. 84, що надає право громадянам подавати петиції до державних органів. Документ проголошував свободу зібрань та створення місцевих товариств. У конституції було втілено право обирати і бути обраним: обирати можуть громадяни віком від 21 року, що мають політичні і громадянські права, а представниками народу є громадяни старше 30 років, грамотні та з політичними і громадянськими правами [1]. Проте конституцію назвати повністю демократичною не можна, оскільки не було надано політичних прав жінкам, а в будь-який момент низка цивільних прав могла бути призупинена, як це сталось 1881 р., коли князь Олександр Баттенберг, незадоволений політикою лібералів, скасував дію конституції, розпустив парламент, запровадив воєнний стан, по суті, здійснив державний переворот [8, с. 199-200].

Отже, Тирновська конституція як історичне джерело є документом, який відіграв важливу роль у болгарському державотворенні. Зокрема, саме навколо основного закону та змін до нього точились основні баталії, адже ставлення політичних сил лібералів та консерваторів до конституції було різним: ліберали ратували за розширення демократичних прав і свобод, консерватори – за посилення ролі монарха [6]. Болгарська історіографія часто називає Тирновську конституцію вододілом між демократичними та авторитарними тенденціями [7, с. 51]. Внесення поправок до документу свідчило про бажання змін, відповідно як у демократичному, так і в авторитарному напрямку. Хоча конституція не була ідеальною і мала свої недоліки, вона стала першим кроком на шляху до створення модерної, демократичної і національної держави, і була зразком у здійсненні конституційного процесу у народів Балкан.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. ЦДА (Централен държавен архив). Ф. 173К. Оп. 6. А. е. 3116. Л. 1-22. Конституция на Княжество България, приета на 16 апр. 1879 г. (Търновската конституция). Оригинал. Ръкопис.
2. ЦДА. Ф. 173К. Оп. 6. А. е. 3117. Л. 1-38. Конституция на Българското княжество, приета на 15 май 1893 г. Търново. Оригинал. Ръкопис;



3. ЦДА. Ф. 173К. Оп. 6. А. е. 3118. Л. 1-56. Конституция на Царство България, приета от V ВНС. 1911 г. (Сребърната конституция). Оригинал. Ръкопис;
4. Ананиева Н. Търновската Конституция: 140 години от възкресението на Българската държава. *Юридически сборник*. 2019. том XXVI. С. 390-400;
5. Желева Т. Търновската конституция и Органическият устав – сравнителен анализ. URL: <http://www.anamnesis.info/node/1782>
6. Миколенко Д.В. Либерализм як ідеологія правоцентристських партій Болгарії наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. Харків, 2006. Вип. 9. С. 156-168;
7. Петко П. За «разделението на властите» в Търновската конституция (Към историята на българския конституционализъм). *Конституция и държавност: доклади от научна конференция по повод 70-годишнината от приеждането на втората българска конституция*. Велико Търново: унив. изд. «Св. Кирил и Методий», 2019. С. 50-61.
8. Чорній В.П. Історія Болгарії. Львів: ПАІС, 2007. 404 с.

**Сергій Тичина,**

здобувач І курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти  
історичного факультету

Житомирського державного університету

імені Івана Франка

(науковий керівник: к. і. н., доц. Людмила Гуцало)

## **РОЛЬ ЛІГИ НАЦІЙ ТА ООН У ВРЕГУЛЮВАННІ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ**

Суперечливість політичних подій і міжнародних відносин у ХХ столітті, призвели до перипетій Першої Світової війни, яка завершилася утворенням 14 лютого 1919 року Ліги Націй. Ця організація була створена з метою міжнародного

співробітництва, досягнення миру і безпеки, але невирішеність міжнародних відносин, загострення міждержавних конфліктів знову спричиняють війну – Другу світову війну. І так як Ліга Націй виявилася неефективною, після завершення війни чергову спробу по збереженню і встановленню миру між державами, міжнародної безпеки і розвитку, бере на себе новоутворена Організація Об'єднаних Націй.

Слід зазначити, що дана проблематика досить ретельно розглядається як у вітчизняній, так і в західноєвропейській історичній, політологічній, історико-правовій та міжнародно-правовій літературі. Значну увагу приділяли міжнародно-правовому і історико-правовому аналізу даної тематики у працях закордонних дослідників, таких як В. Шойер, Р. Рассел, Л. Оппенгейм, Г. Шварценбергер [9]. Також увагу приділяли і відомі вітчизняні дослідники такі як Ю. Байдін [1], С. Горбатюк [2], А. Каляєв [3], М. Марущак [4], О. Мікічурова [5], А. Фомін [6], А. Шибаніц [7].

**Мета статті:** всебічно розглянути історико-порівняльний аспект діяльності Ліги Націй та ООН у сфері підтримки міжнародного миру і безпеки, необхідність мирного співіснування у світі.

Ліга Націй та Організація Об'єднаних Націй (ООН) були засновані з метою збереження миру та безпеки в світі. Однією з найважливіших ролей цих організацій є врегулювання міжнародних конфліктів.

Ліга Націй була створена в 1919 р. після Першої світової війни. Її метою було забезпечити колективну безпеку та зменшити ризик виникнення міжнародних конфліктів. Проте, Ліга Націй не змогла запобігти виникненню Другої світової війни та була розпущена в 1946 р. [1, с. 25].

ООН була заснована в 1945 р. на основі принципів Ліги Націй. Метою ООН є збереження миру та безпеки в світі, просування соціального прогресу, зменшення бідності та підтримка прав людини. ООН має свої органи та інструменти, які допомагають вирішувати міжнародні конфлікти [2; 3, с.27].

Одним з ключових інструментів ООН є Рада Безпеки, яка має за мету забезпечити міжнародний мир та безпеку. Рада Безпеки може вживати заходів щодо врегулювання конфліктів, включаючи введення санкцій, миротворчі операції та

вживання військової дії.

ООН також має свої спеціалізовані агенції, які працюють у різних галузях, таких як охорона здоров'я, освіта та культура, а також охорона навколишнього середовища. Ці агенції допомагають вирішувати проблеми, які можуть стати причиною майбутніх конфліктних ситуацій [6].

З моменту свого заснування ООН стала головною організацією з регулювання міжнародних конфліктів. Організація забезпечує збір інформації про потенційні конфлікти, медіацію у вирішенні суперечок та миротворчі операції.

Існує кілька точок зору щодо ролі цих організацій у врегулюванні міжнародних конфліктів. Деякі дослідники вважають, що Ліга Націй та ООН не здатні ефективно врегулювати конфлікти через свою неповну юрисдикцію, відсутність можливості застосування санкцій та залежність від участі держав-членів.

Інші дослідники стверджують, що діяльність Ліги Націй та ООН є дуже важливою для міжнародного співтовариства [5, с. 57].

Підсумовуючи зазначимо, що за час існування Ліги Націй було не так багато успішних випадків, коли вона змогла вплинути на вирішення конфліктів мирним шляхом. Найвідоміший випадок – врегулювання конфлікту між Болгарією та Грецією в 1925 р. Проте, після несправедливої поведінки Ліги Націй в ході кризи Абіссинії в 1935-1936 роках і її бездіяльності під час подій у Мюнхені в 1938 р., відома як славнозвісна Мюнхенська угода, яка розв'язала руки Адольфу Гітлеру, окупація Чехословацької Республіки, політика умиротворення призвели до Великої Війни, внаслідок чого зросла критика на її адресу. У результаті цих подій, Ліга Націй була визнана недієздатною та перестала бути дієвим міжнародним органом.

Щодо Організації Об'єднаних Націй, то її роль після Другої світової війни у врегулюванні міжнародних конфліктів збільшилася і вона стала однією з найвпливових міжнародних організацій. Але на сучасному етапі роль ООН у вирішенні військових конфліктів, зокрема, російсько-української війни, мінімізована. Її діяльність є малоефективною.

### Список використаних джерел та літератури:

1. Байдін Ю.В. Ліга Націй та її роль у забезпеченні суверенітету і безпеки держав-членів. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. Вип. 21. 2011. С. 190–199.
2. Горбатюк С.Є. Міжнародні міжурядові організації глобального типу у системі забезпечення соціогуманітарної безпеки. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. Серія: Державне управління. 2017. № 3. С. 73-80. URL: <http://visnyk. academy. gov.ua/pages/dop/72/files/924c3287-4147-4224-b666-a88df9dccaab.pdf>
3. Каляєв А. Історичні реалії та перспективи систем колективної безпеки у контексті безпекових імперативів державного управління. *Ефективність державного управління: збірник наукових праць*. 2015. Вип. 42. С. 21–28.
4. Марущак М.Й. Історія дипломатичних відносин у ХХ сторіччі. Вінниця: Нова Книга, 2008. 368 с.
5. Мікічурова О.В. Ліга Націй та принцип взаємної вигоди. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 112. Ч. 2. С. 56-63.
6. Фомін А. В., Драгова Т. Ліга Націй та ООН: історичні паралелі. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/84594041.pdf>.
7. Шибаніц А. М. Діяльність Ліги Націй у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки: історико-правовий аналіз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2014. Вип. 24. Т. 1. С. 121–124.
8. Hedges R. International organization. London, 1935. 212 p.
9. Schwarzenberger G. International Law. Vol 1: International Law as Applied by International Courts and Tribunals, Second Edition. London: Stevens & Sons, 1949. P. 116.

**Андрій Шевчук,**

д. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії  
Житомирського державного університету

імені Івана Франка

**Анастасія Олійник,**

здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти  
історичного факультету

Житомирського державного університету

імені Івана Франка

## **УКРАЇНСЬКА ЖІНКА В СИСТЕМІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН ЗА РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ (1922-1991 рр.): ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ**

У царині історичних розвідок особливе місце посідає проблематика суспільно-політичного становища жінок у радянській Україні, яка сформувалася під впливом соціально-економічних та культурних перетворень більшовицької влади. До кола дослідницьких пошуків науковців, що вивчали досвід радянського керівництва у вирішенні «жіночого питання», входили наступні проблеми: залучення жінок-трудівниць до громадського-політичного життя, процес перетворення жінки-матері, дружини на жінку – активну будівницю соціалізму, законодавче регулювання становище жінки у сім'ї, діяльність відділів по роботі серед жінок, ліквідація жіночої неписьменності, жіноча праця у важкій промисловості та сільському господарстві, особливості розвитку системи охорони материнства й дитинства, жіночий рух та діяльність жіночих організацій в УСРР та УРСР. Водночас, незважаючи на суперечливий перебіг подій цього історичного періоду, що обумовив складність об'єктивного дослідження стану жінок як соціальної групи, історики зробили суттєвий внесок у визначенні ролі та правового статусу жінки у радянському повсякденні.

**Мета статті** – дослідити особливості суспільно-політичного становища жінки в

радянській Україні протягом 1922-1991 рр. в працях науковців та практиків.

Однією із перших спроб об'єктивно висвітлити роль та місце жінки в радянському соціумі УРСР було здійснено львівською історикинею Оксаною Кісь. Застосувавши комплексний підхід до вивчення «жіночих сторінок» історії за часів радянської влади, дослідниця систематизувала наукові та публіцистичні надбання своїх попередниць з питань правового статусу жінок, їх участі в громадсько-політичному житті, залучення жінок до всіх сфер суспільного виробництва в Україні, а також зібрала низку біографічних довідок про жінок [1, с. 130-163].

Наталія Бондаренко розглядає питання еволюції шлюбно-сімейного законодавства, що регулювало становище радянської жінки в період з 1922 по 1991 рр. Зокрема, декрети і Кодекс про шлюб і сім'ю УРСР закріпили такі принципи сімейного законодавства як: одношлюбність, добровільність укладання шлюбу, свободу розлучення, ліквідацію будь-якого впливу релігії та церкви на сімейні стосунки, рівноправність та роздільність майна подружжя. Однак, дослідниця відмічає, що проголошена рівність у правах та свободах між чоловіком та жінкою у подружньому житті з кожною новою кодифікацією сімейного законодавства набувала все більш формального характеру. Не надавалися необхідні соціально-економічні гарантії з боку держави, що сприяло погіршенню становища жінки в сім'ї [2, с. 248-253].

Одним із напрямків культурного будівництва радянської влади була ліквідація неписьменності, у тому числі й серед жінок. Питанням розвитку жіночої освіти в радянській Україні присвячені праці історикинь Валентини Галаган та Людмили Вовк. Дослідниці зазначили, що зобов'язання по ліквідації жіночої неписьменності були покладені на жінвідділи, які навчали жінок-делегаток, робітниць, селянок читати і писати, а також давали їм певні необхідні знання відповідно до сфери їх діяльності у спеціально створених для них лікнепах, хатах-читальнях, бібліотеках. Надалі з метою підвищення їх освітнього рівня жінок почали залучати до навчання у технікумах, на робітфаках та в інститутах. У результаті започаткованої комуністами боротьби з неписьменністю радянські жінки отримали рівний із чоловіками доступ до всіх щаблів середньої освіти та були забезпечені квотами у вищій школі [3, с. 81-

84; 4, с. 18].

Детальний аналіз гендерного аспекту кадрової політики радянської влади на теренах Західної України з метою залучення жінок до процесу радянзації регіону першого повоєнного десятиліття здійснює Галина Стародубець. Історикиня стверджує, що в умовах фізичної відсутності достатнього числа чоловіків радянське керівництво залучало місцеве жіноцтво до виконання цілої низки завдань, а саме: до організації та проведення робіт відбудовчого характеру, агітаційно-пропагандистських кампаній, операцій по боротьбі з повстанським підпіллям. Однак, вчена приходить до висновку, що кадрова політика радянської влади в західних областях України першого повоєнного десятиліття носила дискримінаційний характер відносно жінок [5, с. 270-275].

Проблеми охорони материнства та дитинства та їх матеріальної підтримки періоду кризи радянського ладу 1965–1985 рр. висвітлені на сторінках статті Юлії Топольницької. Дослідниця відмічає, що сформована в УРСР система захисту охорони дитинства та материнства передбачала дотримання трудового законодавства щодо праці вагітних і жінок із дітьми, надання допологових і післяпологових оплачуваних відпусток, забезпечення матеріальної і моральної підтримки найменш захищених категорій сімей, одиноких і багатодітних матерів. Проте, закріплені радянським законодавством пільги і виплати у більшості випадків не відповідали історичним реаліям та потребам населення, а тому не було можливим у повній мірі реалізувати на практиці заплановані заходи [6, с. 158-164].

Значний інтерес до проблем українського жіноцтва простежується у науковій діяльності Людмили Смоляр. У своїй праці історикиня аналізує стан розвитку жіночого руху в Україні наприкінці 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст. як одного із стабілізуючих чинників паритетної демократії в громадянському суспільстві. Зокрема, на основі результатів соціологічних досліджень авторка підкреслює, що жіночі організації в Україні не користувалися великою популярністю серед населення, а їх потенційні можливості у розв'язанні жіночих проблем залишалися незадіяними в повній мірі [7, с. 15-25].

Таким чином, аналізуючи стан розробки теми можемо дійти до висновку, що

існує чимала кількість наукових публікацій та розвідок, які висвітлюють проблематику жіночої історії за часів існування радянської влади в УСРР та УРСР. Зокрема, з доробку як радянських, так і українських істориків можемо отримати відомості про участь жінок в громадсько-політичному житті, конституційне рівноправ'я та фактичну рівність жінок, залучення жінок до суспільного виробництва, розвиток освіти серед жінок та системи охорони материнства і дитинства, про жіночий рух та діяльність жіночих організацій на етапі відновлення державного суверенітету України. Однак, здебільшого, у працях висвітлена загальна політика стосовно радянських жінок, без виділення особливостей становища жіноцтва в Україні. Тому питання правового статусу жінки у системі суспільно-політичних відносин в радянській Україні періоду 1922-1991 рр. потребує додаткового вивчення з введенням до наукового обігу нових історичних джерел.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Кісь О. Жіночі студії в Україні: Жінка в історії та сьогодні: монографія; за загальн. ред. Л. О. Смоляр. Одеса: «Астропринт», 1999. 440 с.
2. Бондаренко Н.О. Деякі аспекти законодавчого регулювання становища жінки у сім'ї в радянській Україні. *Вісник. Нац. ун-т внутр. справ*. Харків, 2003. Вип. 23. С. 248-253.
3. Вовк Л.П. Розвиток освіти серед жінок в Українській РСР (1917–1941 рр.). *Український історичний журнал*. 1975. № 11. С. 81-84.
4. Галаган В.Я. Радянська жінка: портрет в ретроспективі. Київ: Знання, 1990. 48 с.
5. Стародубець Г. М. Гендерні стратегії більшовицької влади в умовах радянзації західних областей України та Білорусії в 1944-1946 рр. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2018. Вип. 27. С. 270-275.
6. Топольницька Ю. Матеріальна підтримка материнства в УРСР, як один із напрямків державної політики (1965-1985 рр.). *Етнічна історія народів Європи*. 2017. Вип. 53. С. 158-164.



7. Смоляр Л. Самоорганізація жінок та відродження жіночого руху в Україні. Київ, 1993. 43 с.

**Вікторія Хотинська,**  
здобувачка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти  
історичного факультету  
Житомирського державного університету  
імені Івана Франка  
(науковий керівник: к. і. н., доц. **Людмила Гуцало**)

## **ДЕПОРТАЦІЯ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ**

24 лютого 2022 р. почалася широкомасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України. Вже з березня 2022 р. почала надходити інформація про примусове переселення громадян України на окуповані до 24 лютого 2022 р. території, а згодом про їх депортацію на територію російської федерації та республіки білорусь. Їх вивозили з районів бойових дій, а також із зайнятих армією рф населених пунктів Донецької, Луганської, Запорізької, Харківської, Київської, Чернігівської, Сумської, Херсонської областей. Громадяни України, які опинилися на окупованих територіях, намагалися самостійно виїхати (евакуюватися) на підконтрольні території України, але не завжди могли зробити це через блокування евакуаційних коридорів з боку російської армії та обстріл сірої зони. Ці громадяни були змушені виїхати через окуповану територію України до рф, а потім у безпечні країни, через які повернулися на підконтрольну уряду територію України [1, с. 4].

Депортація є військовим злочином, російська федерація представила це як евакуацію та порятунок мирного населення з території, де ведуться чи ймовірно будуть бойові дії. Проте людям часто не пропонували іншого маршруту, окрім як через територію рф. Навіть якщо люди самі прийняли рішення поїхати на окуповану

територію, то це не був добровільний крок, вони були змушені це зробити під обстрілами, під загрозою смерті [5].

Основні причини депортації українців:

- для заміщення корінного населення на російське;
- для зміни соціально-демографічної картини в регіоні;
- щоб переселити людей і тримати їх у рабських умовах, як робочу силу. Якщо дивитися, куди вони кажуть їхати, то це виключно кризові регіони, де основний контингент – малоосвічені, непрофесійні люди;
- пропагандистка мета – спроба показати, що українці тікають від так званого київського режиму та власних домівок.

Перше офіційне повідомлення української влади про «примусове виселення» українців з'явилося 26 березня. Ірина Верещук повідомила, що кількість примусово депортованих Росією українців становить майже 40 тис. осіб [3].

Під час захоплення Київщини, також відбувались депортації з Київської та Чернігівської областей. За офіційними даними незаконно вивезли 147 українців. Насправді, цих людей набагато більше, які залишились без дому та опинились на території рф та рб. Депортація до рб велася під виглядом евакуації: російські військові погрозами забирали людей із укриттів і вивозили до кордону або в інші місця, де не було пункту перетину, і передавали білоруському Червоному Хресту. Потім населення було розселено в санаторії під Гомелем, у гуртожитках Мозиря. Депортація й викрадення людей є ще одним злочином російських загарбників проти мирного населення України, про який повинен знати весь світ. Скільки людей депортували невідомо, але білоруські пропагандистські служби повідомляли, що в санаторіях під Гомелем перебувають близько 700 «біженців». Але колишня омбудсменка Людмила Денісова в інтерв'ю «Бабелю» заявила, що їй повідомляли про 36 тис. депортованих у білорусь [10].

Майже одразу після появи перших офіційних повідомлень про примусове переселення чи депортацію громадян України почали з'являтися свідчення про процеси переселення, які набули примусового характеру, зокрема процедура «фільтрації». Під «фільтрацією» розуміється багатоступенева система реєстрації,

допиту та в деяких випадках, безстрокового утримання осіб на окупованих територіях, запроваджена російською федерацією та її ставлениками на Донбасі з березня 2022 р. Фільтрувальний табір – це в основному будівлі шкіл чи якихось установ. Також це можуть бути якісь наметові містечка. Вони не пристосовані до тривалого перебування великої кількості людей [9].

Хто не пройшов фільтрацію, відправляли до в'язниці на окупованих територіях або в росію. Найчастіше це була Оленівка, Таганрог чи Донецьк [7].

З початком повномасштабного вторгнення депортації українських дітей стали поширеним явищем.

Примусове переміщення, депортація дітей є порушенням положень Конвенції ООН про права дитини, зокрема ст. 8 і 21, які вимагають від держав поважати право дитини на збереження своєї індивідуальності, включаючи національність, ім'я, сімейні зв'язки, свободу від незаконного втручання, а також обов'язок держав забезпечити, щоб усиновлення дитини дозволялося лише компетентними органами влади [4].

Нещодавно в Україні створено портал «Діти війни» – єдине джерело інформації, де зібрана вся інформація про зниклих безвісти дітей [6]. На січень 2022 р. офіційно депортовано українських дітей російськими окупантами – 13 899 осіб. У російських відкритих джерелах озвучена цифра набагато більша – 728 тис. дітей. Справжню кількість депортованих українських дітей важко визначити – частина території України окупована, а на деякій тривають активні бої [8].

Відомо, що рф використовує примусово депортованих дітей для антиукраїнської пропаганди. Їх русифікація відбувається через інтеграцію до російського освітнього процесу та діяльність так званих «патріотичних» і мілітарних дитячих організацій, наприклад, «юнарії», а також через надання українським дітям та їхнім батькам російських паспортів.

Українських дітей депортують і забирають силою, також під проводом лікування чи відпочинку. Понад 500 дітей з Енергодара вирушили на «канікули» до Євпаторії, Криму та Анапи Краснодарського краю.

Держава-агресор свідомо вживає всіх можливих заходів, щоб знищити ідентичність

депортованих дітей та не дати їм у майбутньому ідентифікувати себе українцями.

Яким би складним не було завдання, українська влада та суспільство мають зробити все від них залежне, щоб виявити та задокументувати випадки депортації та повертати дітей додому. Важливо розслідувати та покарати всіх причетних до цього жахливого злочину.

Сьогодні єдиний спосіб зупинити війну – покарати агресора за його дії. За неофіційними даними з південних і східних областей України було депортовано понад 2,5 млн. українців, у тому числі 38 тис. дітей [2]. Росія тримає українців у фільтраційних таборах і не пускає їх в Україну. Підозрювані в проукраїнських позиціях зникають після фільтрації, дітей забирають у батьків і вивозять до Росії. Всі люди, які це пережили мають отримати гідні психологічну допомогу, а всі винні мають бути покарані.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Депортація громадян України з території ведення активних бойових дій чи з тимчасово окупованої території України на територію Російської Федерації та Республіки Білорусь. Аналітичний звіт. 2022. 44 с. URL: [https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2023/01/deportation\\_ukr.pdf](https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2023/01/deportation_ukr.pdf)

2. До Росії примусово депортовано близько 2,5 млн українців. *Економічні новини*. 8 вересня 2022. URL: [https://enovosty.com/uk/news-ukr/news\\_society-ukr/full/809-do-rosii-primusovo-deportovano-blizko-25-mln-ukrainciv](https://enovosty.com/uk/news-ukr/news_society-ukr/full/809-do-rosii-primusovo-deportovano-blizko-25-mln-ukrainciv)

3. Ірина Верещук: кількість насильно вивезених українців зараз може становити 40 тисяч – боремося за їх повернення. *Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України*. 26.03.2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/irina-vereshchuk-kilkist-nasilno-vivezenih-ukrayinciv-zaraz-mozhe-stanoviti-40-tisyach-boremosya-za-yih-povernennya>

4. Конвенція ООН про права дитини. 1989. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_021#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text)

5. Ми не знаємо остаточну мету депортації українців, але йдеться про мільйони людей – Альона Луньова. *Громадське радіо*. 20 січня 2023. URL:

<https://hromadske.radio/podcasts/freeourfamily/my-ne-znaiemo-ostatochnu-metu-deportatsii-ukraintsiv-ale-ydet-sia-pro-mil-yony-liudey-al-ona-lun-ova>

6. Навіщо росіяни вивозять українських дітей і як їх повернути. *BBC News Україна*. 30 листопада 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63787575>

7. Росія депортує українців (знову). *Ukrainer*. 28 червня 2022. URL: <https://ukrainer.net/rosiia-deportuie/>

8. Росія про вас попіклується, ми вам знайдемо нових батьків: Як вивезених з України дітей повертають додому? *Радіо Свобода*. 14 січня 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/dity-deportatsiya-save-ukraine/32222252.html>

9. РФ створила щонайменше 21 фільтраційний табір для українців на Сході України – звіт. *Факти*. 26 серпня 2022. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20220826-rf-stvoryla-shhonajmenshe-21-filtracijnyj-tabir-dlya-ukrayincziv-na-shodi-ukrayiny-zvit/>

10. У березні російські окупанти примусово вивозили цивільних з Київщини в білорусь. Кажали, що рятують. *Бабель*. 10 червня 2022. URL: <https://babel.ua/texts/79752-u-berezni-rosiyski-okupanti-primusovo-vivozili-civilnih-z-kijivshchini-v-bilorus-kazali-shcho-ryatuyut-ce-deportaciya-ta-shche-odin-voennyi-zlochyn-rosiyan>

**Ярослава Цимбалюк,**

здобувачка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

історичного факультету

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

## **БЛОКАДНЕ ПОВСЯКДЕННЯ МЕШКАНЦІВ ЛЕНІНГРАДА КРІЗЬ ПРИЗМУ ДЖЕРЕЛ ОСОБОВОГО ПОХОДЖЕННЯ**

«Місто-Герой!», «Подвиг століття!», «Ніхто не забутий, ніщо не забуде!» – гучна ширма за якою ховалися холод, голод, фізичне і емоційне виснаження; місто-склеп,

де в більшості йшло не життя, а боротьба за виживання. Все це ставало звичним повсякденням блокадників про яке неприйнятно було говорити – не пасують такі біографії «героям».

Проблема «блокади» нині не втрачає своєї актуальності, і постає неабияк гостро, зважаючи на події російсько-української війни та блокаду Маріуполя. Особливо яскраво це простежується з огляду на те, що на озброєнні в науковців з'являються все нові джерела – свідчення, спогади, щоденники, які раніше перебували під забороною для широкого використання і ознайомлення, а сьогодні ж допомагають розвінчувати ідеологічні наративи, викриваючи злочинність режимів.

Історіографічна база окресленої теми представляє собою значний масив фундаментальних праць джерелознавчого характеру. Неабиякий інтерес становлять спогади очевидців зібрані під редакцією В. Давида [2], Л. Волкової [7], відеоархів «Блокада. Голоси.»[3] - вони знайомлять нас з великою кількістю свідчень від різного кола людей. Наступні джерела мають більш персоналізоване спрямування. Це мемуари Л. Гінзбург [4], В. Глінки [5], Д. Ліхачова [9]. Цінними лишаються щоденники О. Бергольц [1], Т. Савічевої, фрагменти записів М. Рибковського, які окрім особливостей повсякдення показують і справжнє обличчя режиму. У порівнянні з вищезгаданими матеріалами цікаво зіставити свідчення Д. Павлова – партійного керівника [11]. Значні напрацювання аналітичного характеру на основі джерел, а саме спогадів і документів знаходимо в працях М. Ломагіна [10] і Д. Граніна [6], які показують невідому «блокаду».

У своїй статті авторка ставить за мету проаналізувати джерела особового походження, які дають змогу по-новому переосмислити особливості повсякденного життя мешканців Ленінграда в умовах блокади.

Унікальність таких матеріалів для дослідження повсякденного життя в умовах «блокади» полягає у можливості більш цілісної реконструкції і відтворення атмосфери того періоду. Вони несуть не лише додатково-ілюстративне забарвлення, а й цінні в зіставленні з офіційними документами та іншими джерелами, позаяк дозволяють здійснити неупереджений підхід, враховувати різні думки і свідчення.

Спогади – це та «ахіллесова п'ята», де беззаперечно блокада залишила свої

«сліди». І цими «слідами» нас «проводять» збірники за редакцією В. Давида та Л. Волкової [2; 7]. Вони включають в себе, здебільшого згадки блокадників, які доповнюють окремі архівні документи, публікації місцевої преси, що дає змогу працюючи напряму із записами, поринути в ту атмосферу, зрозуміти проблему з середини, простежити з якими складнощами зіштовхувалися люди і з якими настроями їх вдавалося долати.

В. Глінка у своїх спогадах, публікація яких стала можливою завдячуючи його нащадкам, досить цілісно говорить про «наболіле», про першу блокадну зиму, яка забрала сотні тисяч людей. Автор показує, що у стражданнях винні не лише нацисти, він представляє нашій увазі надзвичайно «живучий» в тих умовах клас населення. Автор порушує проблему канону «героїзму», який насаджений зверху – партією [5]. Д. Ліхачов також багато уваги приділяє моральному стану людей, голоду як патогенному фактору смертності, задається питаннями: герої чи мученики? Порушує тему кількості жертв і обурюється такому зухвалому применшенню даних [9].

Мемуаристи на відміну від пересічних свідків з фрагментарними згадками часто постають як дослідники-спостерігачі, яскравий приклад – Лідія Гінзбург, яка безпосередньо пережила блокаду і в «Записках блокадної людини» робить акцент на психологічних переживаннях, розмежовуючи поведінку і почуття жіночої та чоловічої частини населення, однак потрібно враховувати одне із суттєвих протиріч: самі «Записки...» написані з жіночого погляду, а основний герой – чоловік [4].

Зауважимо, що не лише на папері зберігається пам'ять. На сьогодні гарним доповненням слугує відеоархів, розроблений в ході проєкту «Блокада. Голоси» [3]. Це унікальна можливість крізь роки зберегти обличчя і голоси «блокади», її останніх свідків, в яких навіть мовчання може розповісти більше, ніж партійне керівництво.

Безумовно маємо враховувати, що робота зі спогадами часто вимагає зусиль, адже ці свідчення здебільшого є вибірковими, непослідовними, не завжди вистачає контексту для цілісної картини. Враховувати також потрібно суб'єктивність, адже в таких складних, екстремальних, виснажуючих умовах людській психіці властиво гіперболізувати. У свою чергу це вимагає критичності та аналітики.

Дотримуючись принципів об'єктивності та історизму варто враховувати різні

історіографічні джерела. В цьому плані не є виключенням книга Д. Павлова, який під час блокади був уповноваженим ДКО з продовольчого забезпечення [11]. У ній він розповідає про життя блокадного Ленінграда, про організацію продовольчого забезпечення як військ, так і цивільного населення. Звичайно враховуємо, що джерело є радянським, однак це дає нам змогу порівняти інформацію.

Особливої уваги серед джерел заслуговують щоденники блокадників. Достатньо відверті записи зустрічаємо в О. Бергольц, яка засуджувала радянський режим, і ще тоді, в роки блокади, викривала злочини партії та відчайдушну віру в теорію комунізму [1]. Її заборонений щоденник – це як сповідь перед самою собою. Свідчення показують, що блокада була невідомою – про неї не знали за її межами, поняття «голод» і «дистрофія» заборонялися і не вживалися. Поетеса також піднімає питання героїзму блокади і міркує про її осмислення наступними поколіннями.

Наступний щоденник відомий чи не на увесь світ. Його власниця – школярка Таня Савічева стала одним із найвідоміших «символів» страждань та горя. Всього дев'ять невеликих за розміром аркушів передають жах та відчай справжньої блокади, тієї, з якою зіштовхнулися сотні тисяч людей, яку не зовсім доцільно сприймати лише подвигом, тим більше подвигом під закликами «Можем повторить!».

Дослідниця О. Коляструк зазначає, що «... для історика повсякденності порівняння щоденників різних людей, що не знали про існування один одного, спостерігали одне й те ж із різних позицій, а оцінювали його з власних, є дуже важливим прийомом відтворення атмосфери досліджуваного періоду» [8, с. 146]. На жаль, на сьогодні у вільному доступі немає щоденників партійного керівництва, однак доцільно скористатися надбаннями інших дослідників.

У своїх статтях Б. Соколов та А. Широкоград порушують раніше табуовані теми і показують справжнє обличчя партійного керівництва. Керуючись записами в щоденниках А. Жданова та М. Рибковського вони показують значення та масштаби роботи «Дороги життя», що також дозволяє розвінчати ряд наративів російської ідеологічної машини [12; 13]. Навряд чи той же М. Рибковський знав про життя конкретно Т. Савічевої, а дівчинка про особливості його повсякдення. Однак вони, самі того не підозрюючи, стали уособленням двох полярно різних світів – дві



«блокади» – внутрішня, яка пожирала все і всіх і зовнішня – яку хотіли бачити.

Використання джерел особового походження, є достатньо прикладним процесом. Про це свідчать праці Д. Граніна, в яких автор порушує питання радянської цензури щодо блокадних матеріалів та свідчень, а також розглядає феномен страху в умовах тоталітаризму. Своєю чергою Н. Ломагін, на основі партійних документів, спецповідомлень та спогадів очевидців і записів в щоденниках, досліджує маловідомі питання «блокади» і простежує чи все можливе робило керівництво для уникнення тих масштабів, якими обернулася дана трагедія [6; 10]. Автор розкриває аспекти висвітлення означеної проблеми в засобах масової інформації, науковій діяльності, а також показує як вона «фільтрувалася» в лещатах радянської цензури.

Підсумовуючи, можемо відзначити, що введення до наукового обігу нових джерел особового походження, а також нове прочитання існуючих дозволяють здійснити цілісне, неупереджене дослідження означеної проблеми та по новому переосмислити існуючі оцінки та підходи. Використані джерела є персоналізованими, однак, в той же час, узагальнено типовими і це посилює їх цінність, особливо коли мова йде про «блокаду», що дозволяє робити певні висновки щодо характерних рис повсякдення. Правомірними залишаються проблеми суб'єктивності, оцінок пережитого самими блокадниками, а також аспекти критичності та аналітики дослідника у подальшому вивченні.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Бергольц О. Запретый дневник 180 с. [Електронний ресурс]. URL: <https://booksonline.com.ua/review.php?book=81480>
2. Блокада. Воспоминания очевидцев / Авт.-сост. В.М. Давид. М.: Вече, 2014. 608 с.
3. «Блокада. Голоса». Видеоархив воспоминаний жителей блокадного Ленинграда. Сайт. URL: <https://www.blockade-voices.ru>
4. Гинзбург Л. Записки блокадного человека. Ленинград: Советский писатель, 1989. 352 с.

5. Глинка В. Воспоминания о блокаде. Москва: Издательство АСТ: ОГИЗ, 2021. 320 с.
6. Гранин Д. Чужой дневник. Москва: КоЛибри, Азбука-Аттикус, 2019. 416 с.
7. 900 блокадных дней: Сб. воспоминаний / Отв. ред. Л.А. Волкова. Новосибирск, 2004. 326 с.
8. Коляструк О. Документи особового походження як джерела з історії повсякденності. Український історичний журнал. 2008. № 2. С. 145-153.
9. Лихачов Д. Как мы выжили. Москва: Издательство АСТ: ОГИЗ, 2021. 256 с.
10. Ломагин Н. Неизвестная блокада. URL: <https://coollib.com/b/390085/read>
11. Павлов Д. В. Ленинград в блокаде. Ленинград: Лениздат, 1985. 238 с.
12. Соколов Б. «Блокада Ленинграда: кому смерть, а кому свято». URL: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/blokada-leningrada-komu-smert-komu-svyato>
13. Широкоград А.Б. «Блокадный Ленинград: фейки и реалии» [Электронный ресурс]. URL: [https://nvo.ng.ru/history/2021-02-18/13\\_1129\\_leningrad.html](https://nvo.ng.ru/history/2021-02-18/13_1129_leningrad.html)

**Костянтин Германов,**

здобувач I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти  
історичного факультету Житомирського державного  
університету імені Івана Франка  
(науковий керівник: к. і. н., доц. **Оксана Маркевич**)

## **ПОВСЯКДЕННЯ НАСЕЛЕННЯ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У ВИСВІТЛЕННІ СУЧАСНОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ**

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що детальне вивчення складних драматичних подій Першої світової війни, зокрема становища населення, армії, інтелігенції, аналіз взаємовідносин останньої з правлячим режимом – усе це

допоможе не допустити повторення багатьох помилок минулого [2, с. 370]. Звісно, мова не йде про пошуки в минулому готових відповідей на питання сьогодення, але досвід минулого корисний, перш за все, своїми історичними уроками. Завдання нашої розвідки полягає у аналізі праць про Першу світову війну, зокрема тих які торкаються повсякдення мирного населення, а також військового побуту.

Дослідження Першої світової війни у її військовому та антропологічному вимірі є відносно новим, але важливим напрямом у історії. І хоча більшість досліджень (зокрема етнологічних) зосереджена на житті суспільства в мирний час, але значний проміжок історії людства, на жаль, припадає саме на війни і військові конфлікти різної інтенсивності. На думку Вольфрама Дорніка, тоді армії стають важливою частиною суспільства, а цивільне життя в умовах воєнного стану зазнає суттєвої трансформації [6, с. 56-57]. З цієї причини військово-антропологічні дослідження набувають важливого значення, особливо коли йдеться про Першу світову війну, з викликами, масштабами і наслідками якої людство до пори ще не стикалося.

Перша світова війна та її наслідки стала об'єктом досліджень цілої низки українських авторів. Вони стосуються не лише військових дій, а різних питань, у тому числі повсякдення. Серед найновіших досліджень виділимо дисертацію Тимофія Герасимова, захищеної 2019 р. в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, який вивчав та описав різні аспекти повсякденного життя міського населення Правобережної України в період Першої світової війни [3, с. 117-120]. Автор розглянув праці сучасників Великої війни (за тодішньою термінологією), радянських дослідників, сучасних українських науковців. Як висновок підкреслив відсутність аналітичних робіт в роки війни, їх публіцистичність, заангажованість, але водночас насиченість фактами і статистикою, яка була втрачена. Серед досліджених ним явищ були емоційно-патріотичний підйом, що спостерігався в містах на початку війни; благодійницький рух, який автор назвав індикатором суспільних настроїв. Не оминув складного становища населення, для яких війна перетворилася на важку рутину, і як не трагічно звучить – стала нормою повсякденності.

Ольга Білобровець доводить, що Перша світова війна прискорила процес

націотворення, а його ідеї стали поширюватись серед населення всіх тодішніх бездержавних народів. Ідеї національного відродження намагались використати різні політичні сили, сподіваючись ослабити потенційного ворога. Проте використання такої національно орієнтованої пропаганди створило загрозу для самих ініціаторів і згодом зробило можливим створення нових національних держав на уламках Австро-Угорської імперії [1, с. 173]. Як наслідок, Перша світова війна зумовила розпад чотирьох імперій: Російської, Австро-Угорської, Німецької і Османської.

Інноваційною за своїм змістом є праця Джона Лукаса про габсбурзькі збройні сили 1850-1914 рр. [5]. Окремий розділ присвячений повсякденню – традиціям у війську, зокрема автором піднято питання військових свят (полкових днів). Одним з найважливіших військових свят в Австро-Угорській імперії був День Св. Георгія – патрона кавалерії. Це свято відзначалося 23 квітня і вважалося одним з найбільш урочистих військових свят в імперії. У цей день проводилися різноманітні заходи, такі як військові паради, урочисті обряди та присяги, а також військові ігри та змагання. У деяких військових підрозділах День Св. Георгія був пов'язаний з проведенням важливих військових навчань та іспитів, під час яких військовослужбовці мали можливість продемонструвати свої вміння та знання. Окрім того, на День Св. Георгія часто проводилися різні благодійні заходи, в рамках яких військовослужбовці надавали допомогу місцевим жителям та безпритульним тваринам. Святкування Дня Св. Георгія стали важливим елементом військової культури Австро-Угорської імперії та допомогли зберегти традиції кавалерії та військової служби у цій імперії [5, с. 111].

Окремо варто виділити інформацію автора про військову символіку Австро-Угорської імперії, яка відображала різні аспекти історії, традицій та культури. Одним із головних символів армії був орел, що символізував могутність та силу імперії. Він був зображений на військових прапорах та шевронах, а також на багатьох елементах екіпірування та озброєння. Військова символіка Австро-Угорської імперії включала в себе різні герби, які були пов'язані зі старовинними традиціями та з історією окремих військових підрозділів. Наприклад, герб Імператорських драгун був зображений на їхніх касках та прапорах, а герб Дон-Козаків був символом імперської

кавалерії. Важливого значення надавалось символіці, кольорам, які позначались на формі військового одягу та екіпіруванні. Наприклад, червоний колір на кінських ковтках символізував кавалерію, а жовто-чорний колір на прапорах та шевронах був символом імперських козаків [5, с. 112].

Валентина Шандра та Олена Аркуша, досліджуючи перебування української людності у складі двох монархій – Габсбургів і Романових упродовж «довгого ХІХ століття», не оминули повсякденного життя в роки Першої світової війни. Авторки менше звертають увагу на військові дії, а більше зосереджені саме на долі мирного населення під час війни, політичним національним питанням, які гостро піднімалися, а також способам формування армії. Наведено цінний статистичний матеріал про чисельність українців у військах, мобілізацію, втрати, політичні настрої в імперіях тощо. Цікавим є зауваження про ставлення населення до військового обов'язку на території Австро-Угорської монархії, яке залежало як від загального налаштування та індивідуальних кар'єрних та освітніх траєкторій людини. Велика війна стала справжнім викликом для тогочасної Європи, населення, а особливо мобілізованих. На думку авторок, солдати у більшості в умовах позиційної війни не розуміли мети постійного перебування в окопах і гасла «війни до переможного кінця», а декілька фінальних великих битв, незалежно від переможців чи переможених, здебільшого посилювали невдоволення фронтників і цивільного населення урядами своїх країн [4, с. 392, 396]. Наведені дані ще більше посилюють висновки про складність життя населення в умовах війни.

Отже, вивчення Першої світової війни сучасними українськими і зарубіжними авторами не обмежується лише веденням військових дій, перемог чи поразок на полях бою, а зачіпають ширші питання – повсякденне життя мирного населення та солдат. Важливо відзначити багатоаспектність дослідженого питання, оскільки воно стосується не лише побуту, допомозі арміям, благодійництва, військової муштри, а й торкаються поширення серед населення національних і політичних питань, які набували особливої гостроти і стали частиною щоденного буття.

### Список використаних джерел та літератури:

1. Білобровець О. М. Польська преса в громадсько-політичному житті поляків України в роки Першої світової війни. *Intermarum: Історія, політика, культура: Збірник наукових праць*. Житомир. Вип. 2. 2014. С. 173-182.
2. Велика війна 1914-1918 рр. і Україна. У 2-х кн. Кн. 2: Мовою документів і свідчень / Ред. кол.: В. А. Смолій (голова). НАН України. Інститут історії України. К.: ТОВ «Видавництво «КЛІО», 2015. 800 с.
3. Герасимов Т. Повсякденне життя міського населення правобережної України в роки Першої світової війни (1914- лютий 1917 рр. ). Дис.... доктора іст. наук: 07.00.01 / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2018. 489 с. URL: <http://surl.li/asfvq>
4. Шандра В., Аркуша О. Україна в ХІХ столітті: людність та імперії. НАН України, Ін-т історії України. Київ: Академперіодика, 2022. 436 с. DOI: <https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.461.436>
5. Lucas J. Fighting Troops of the Austro-Hungarian Army 1868-1914. *Spellmount, Ltd. 1-a*, Great Britain. 1987. С. 111-113.
6. Dornik W. Conrad von Hötzendorf and the «Smoking Gun»: A Biographical Examination of Responsibility and Traditions of Violence against Civilians in the Habsburg Army. *1914: Austria-Hungary, the Origins, and the First Year of World War I*. New Orleans, Louisiana, USA: UNO Press, 2014. С. 55-74.

**Марія Плисак,**  
здобувачка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти  
історичного факультету  
Житомирського державного університету  
імені Івана Франка  
(науковий керівник: д. і. н., проф. **Олександр Буравський**)

## **КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В КАНАДІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.: ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ**

Українська діаспора в Канаді є однією з найбільшою в світі, а отже значно впливає на культурне життя і побут канадців.

Українські науковці Н. Паламарчук, О. Радецька проаналізували особливості чотирьох хвиль української імміграції до Канади [5].

У науковій розвідці Л. Дибчук досліджено спадщину літературних та мистецьких діячів української діаспори в Канаді. Авторка зазначає, що українська еліта на Заході зуміла не лише зберегти свою етнічну культуру та мову, а й принести здобутки своїх видатних попередників [2].

У статті Р. Фондери простежено специфіку народного мистецтва, зокрема українського народного танцю, що завжди займало важливе місце в житті українських канадців і було своєрідним ланцюжком, який об'єднував канадців різного етнічного походження з українцями. Зазначено, що мистецькі колективи, зокрема танцювальні, були аматорськими, однак саме вони вплинули на формування української культури в Канаді, заклали міцну основу української етнічності, стали осередками її збереження і розвитку [6].

У дослідженні Т. Логи висвітлено основні напрями роботи з комплектування фонду літератури діаспори Національної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського [3].

У статті Н. Марусик розглянуто інтеграцію гуцульської хореографії до міжнародного контексту через концертну та гастрольну діяльність українських

колективів діаспори та їхню участь у міжнародних заходах (конкурсах, фестивалях, днях культури та святкуваннях діаспорних осередків) [4].

Тенденції розвитку українсько-канадських відносин у контексті культурної дипломатії України в сучасний період ґрунтовно простежено І. Дзюбленко. У статті виокремлено особливості двостороннього культурного співробітництва між Україною та Канадою в контексті глобальних проблем. Акцентовано увагу на діяльності організацій: Світовий конгрес українських молодіжних організацій (СКУМО), Українсько-канадська студентська спілка, Українсько-канадський студентський союз (СУСК), Національна скаутська організація України та Пласт, Конфедерація української молоді (СУМ). Особлива увага приділяється аналізу діяльності представників української діаспори, зокрема видатних науковців, культурних політиків та активістів, які відіграють важливу роль у розвитку культурної дипломатії України. Дослідниця висновує, що культурна дипломатія сприяє формуванню позитивного іміджу держави у світі та сприяє розвитку і зміцненню двосторонніх відносин. Всебічна співпраця між Україною та Канадою сприяє процвітанню, добробуту та безпеці євроатлантичної спільноти [1].

Стаття В. Чайки присвячена висвітленню питання розвитку музичної культура української діаспори США та Канади. Дослідник переконливо показав, що музична культура як вагома складова частина підтримки національно-культурної ідентичності українців поза межами України розвивалася в руслі формування громадських, культурних та освітніх організацій, що гуртували емігрантів довкола ідеї збереження автентичного культурного середовища [7].

Отже, українська діаспора є важливою частиною української історії. Аналіз процесів становлення діаспори на міжнародному рівні має на меті не лише популяризувати країну, але і відкривати її, що проявляється в впливі культури діаспори в Канаді на становлення незалежності України.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Дзюбленко І. М. Тенденції розвитку українсько-канадських відносин у контексті культурної дипломатії. *Політикус*. Вип. 5. 2021. С. 28-33.



2. Дибчук Л.В. Спадщина діячів літератури і мистецтва української діаспори Канади та країн Латинської Америки другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. 2011. Вип. 16. С. 202-218.
3. Лога Т.В. Видання української діаспори як складова документного ресурсу державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського *Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського*. 2010. Вип. 2. С. 191-201.
4. Марусик Н.І. Гуцульська хореографія як представницький репертуарний компонент у мистецьких євроінтеграційних процесах. *Вісник Прикарпатського університету: мистецтвознавство*. [зб. наук. статей / редкол. В. Дутчак, О. Козаренко та ін.]. Івано-Франківськ, 2017. Вип. 35. С. 71-77.
5. Паламарчук Н.І, Радецька О.Й. Українська діаспора в Канаді та її внесок у становлення Української незалежної держави. *Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»*. 2016. Вип. 4. С. 129-137.
6. Фондера Р.В. До історії розвитку українського народного танцю в Канаді (20-ті рр. ХХ – початок ХХІ ст.). *Культура народів Причорномор'я*. 2009. № 163. С. 72-75.
7. Чайка. В.В. Музична культура української діаспори США та Канади в контексті суспільно-культурного життя ХХ ст. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2018. Вип. 4. С. 24-29.

**Руслана Бойко,**  
здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти  
історичного факультету  
Вінницького державного педагогічного університету  
імені Михайла Коцюбинського  
(науковий керівник: д. і. н., проф. **Іван Романюк**)

**МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ РАДЯНСЬКИХ НОРМАТИВНО-  
ПРАВОВИХ ДОКУМЕНТІВ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ТОТАЛІТАРНОЇ  
ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ  
В УКРАЇНІ У 20 – ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 30-их рр. ХХ ст.**

Посттоталітарний спадок з його тотальним контролем закарбувався як і в суспільно-політичних реаліях, так і в ментальності більшості українців, й знищити його за три десятки років незалежного існування повністю не вдалося. Проникнення державної ідеології в усі сфери людського життя було одним із головних і найскладніших завдань тоталітарного режиму. Тому особливе значення при дослідженні тоталітарної політичної системи займають нормативно-правові документи, які містять основну ідейно-політичну інформацію, однак потрібно пам'ятати, що вони мають певну особливість – тотальну ідеологізацію, оскільки зміст будь-якого факту висвітлювався з найвигіднішої для комуністичної партії сторони. Проголошені резолюції та постанови Всеукраїнських з'їздів Рад мали переважно декларативний характер і зводилися до позитивної оцінки роботи органів виконавчої влади. Саме тому їх дослідження й використання потребує особливого підходу.

Публікації документів із джерельної спадщини радянської політичної системи різного типу і виду, від великих тематичних до одиничних, налічують уже тисячі назв, але наукове розкриття їх складу, змісту та засадничої специфіки поки що не посіло належного місця серед джерелознавчих проблем радянської доби [3, с. 185].

Аналізуючи документи, слід звернути увагу на те, яким чином вони вплинули на

формування тоталітарної політичної системи в Україні. Наприклад, ряд законів про обмеження діяльності політичних партій та громадських організацій, які були прийняті у 1930-х роках, забороняли створення політичних партій та рухів, що не підкорялися комуністичному режиму, та перетворювали громадські організації на інструменти державної влади. Це допомагало зміцнювати політичний контроль держави над громадянами та забезпечувати стабільність тоталітарного режиму.

Наступним кроком у використанні документів нормативно-правового характеру є їх критичний аналіз. Одним із основних методів дослідження виступає конкретно-історичний підхід, тому що «будь-яке історичне джерело є відбитком епохи, що його породила і воно повинно досліджуватися з оглядом на неї, її особливості, своєрідність та специфіку» [1, с. 42]. Потрібно звернути увагу на контекст, в якому вони були прийняті, тому що це може пояснити їх зміст та основні цілі, а також детально розібратися в тому, що було сказано в цих документах, і спробувати з'ясувати, чи відповідають дійсності висновки, які були зроблені в них.

Принцип об'єктивності базується на критичній оцінці передумов виникнення тоталітарного режиму, особливостей формування його наслідків. Цей принцип виступає «гарантом здобуття об'єктивної, правдивої, достовірної джерельної інформації, зобов'язує історика сприймати джерело як об'єктивну реальність і відкриває можливість виявити за допомогою джерелознавчої критики об'єктивно-істинний зміст джерельних відомостей, отримати достовірні наукові факти» [2, с. 113].

Принцип всебічності та цілісності тісно пов'язаний із принципом об'єктивності. Він передбачає неприпустимість упередженого ставлення дослідника до історичних джерел, односторонності і вибіркової вивчення, спотворення змісту тощо.

Що стосується системного підходу, то його методологічна особливість полягає в тому, що метою дослідження виступає вивчення закономірностей і механізмів утворення складного об'єкта з його простіших складових частин.

Дотримання і поєднання принципів наукового пізнання забезпечують науковість та достовірність у висвітленні процесу формування тоталітарної політичної системи в Україні.

Загалом, методика використання документів нормативно-правового характеру є важливим етапом при написанні дослідної роботи. Вона дозволяє отримати доступ до первинного сенсу та ідеї досліджуваних джерел й зрозуміти, як саме тоталітарний режим формувався в Україні в 20 – 30-х рр. ХХ ст. Проте необхідно пам'ятати, що радянські документи нормативно-правового характеру можуть містити спотворену інформацію, тому їх необхідно досліджувати за допомогою різних методів та співставляти отриману інформацію, аби побачити повну картину того, що відбувалося в той період.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Гінзбург О.П. Документи фонду ЦК Компартії України ЦДАГО України як джерело вивчення становлення та розвитку демократичної опозиції в УРСР у роки перебудови: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. Київ – Переяслав-Хмельницький, 2018. 249 с.
2. Історичне джерелознавство: підручник. За ред. С.В. Головка. Київ, 2002. 404 с.
3. Папакін Г.В. Проблемні питання джерелознавчого аналізу документальної спадщини радянського репресивно-карального апарату 1920–1930-х рр. (Із приводу книги: Подкур Р., Ченцов В. Документы органов государственной безопасности УССР 1920–1930-х годов: источниковедческий анализ (Тернополь: Збруч, 2010)). *Український історичний журнал*. 2012. № 1. С. 183-200.

**Марія Янушко,**  
здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти  
історичного факультету  
Житомирського державного університету  
імені Івана Франка  
(науковий керівник: д. і. н., доц. **Андрій Шевчук**)

## **ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА БІЛЛА КЛІНТОНА**

Сполучені Штати Америки – це одна з найбільш розвинених країн постіндустріального суспільства. Вона є членом багатьох світових організацій та активним учасником міжнародних відносин. Політичне життя цієї країни досить бурхливе. Немає жодної країни в світі, яка мала так багато президентів, як США за час свого існування як незалежної держави. Одним із таких президентів був Білл Клінтон, юрист за фахом. Відомий завдяки успішній політиці на посту губернатора штату Арканзас, він зумів стати главою держави, продовживши свою вдалу політичну кар'єру. Особливого інтересу вимагають події, які відбулися в країні наприкінці XX – на початку XXI ст.

Історія США постійно знаходиться в полі зору як зарубіжних, так і українських дослідників. Найбільш відомим американським дослідником є Рассел Райлі, який працює у Центрі професора Міллера (університет Вірджинія) [3]. Серед українців – Борис Гончар, представник української школи американістики [5].

**Мета даної статті** полягає в характеристиці внутрішньої політики 42-го президента США – Білла Клінтона, оцінці його політичної діяльності.

1992 р. в країні відбулися чергові президентські вибори. Кандидатів спочатку було двоє: чинний на той час президент Джордж Буш – представник республіканської партії та Білл Клінтон – висуванець демократичної партії. Згодом до цієї політичної гонки долучився третій кандидат – безпартійний Росс Перо [1].

На виборах переміг Білл Клінтон. Він отримав від виборців 43% голосів, Джордж Буш – 37,4%, а Росс Перо – 18,9% [1]. Однією з причин перемоги можна

уважати його ефективну діяльність на посаді губернатора штату Арканзас. Майбутній президент ефективно боровся з безробіттям, реалізовував заходи з охорони здоров'я дітей, провадив освітню реформу тощо. Своїм найважливішим завданням уважав надання якісної освіти для всього населення, незалежно від матеріальних можливостей громадян та національної приналежності [2, с. 331-332].

Зазначимо, що передвиборча кампанія була надзвичайно запеклою. Провівши аналіз проблем, які турбували суспільство на той час, Клінтон розробив програму, протилежну до політики республіканців і програми Дж. Буша. По суті, кандидат-демократ пропонував антивоєнну програму: перепрофілювати військові підприємства та закрити частину військових баз, аргументуючи це тим, що «холодна війна» закінчилася. Також він виступав за: зменшення видатків уряду, захист інтересів громадян середнього класу, зниження податків для них з одночасним підвищенням податків для багатіїв, реформування освіти, медицини, соціального захисту. Клінтон виступав противником рейганоміки, замість неї пропонував свою власну програму дій, що мала забезпечити економічне процвітання. У своїй передвиборчій програмі Клінтон зазначав: «Я виступаю за зростання, бізнес, працю, освіту, охорону здоров'я, захист довкілля, сімейні цінності, право жінок на вибір у питанні абортів» [2, с. 333].

Прийшовши до влади Білл Клінтон намагався дотримуватися своїх передвиборчих обіцянок. До кінця свого першого року Клінтон боровся з Конгресом, щоб забезпечити ухвалення економічного пакету, який поєднував збільшення податків (стосувалося переважно вищого класу) та скорочення витрат (вдарило головним чином по бідних американцях). Його економічний пакет 1993 р. був прийнятий без жодного голосування республіканців в обох палатах Конгресу, які прогнозували, що це призведе до економічного хаосу. Проте вони помилилися і завдяки цій політиці дефіцит зменшився з 290 мільярдів доларів у 1992 р. до 203 мільярдів доларів у 1994 р. До 1999 р. різке зростання податкових надходжень від бурхливого розвитку економіки створило профіцит у розмірі 124 мільярдів доларів США – успіх, у який мало хто вірив у далекому 1992 р.. Надлишки становили 1,5 трильйона доларів. Не менш важливими були темпи економічного зростання та

низька інфляція [3].

Було збільшено інвестиції у будівництво доріг, муніципальний розвиток, енергозбереження, надавалася всіляка підтримка молоді країни, підприємствам, що створювали нові робочі місця, надавалися податкові пільги. У той же час були збільшені податки, хоча варто зауважити, що Клінтон в період передвиборчої гонки обіцяв їх понизити [4]. Загалом було створено понад 14 млн. нових робочих місць, досягнуто найнижчого за останню чверть XX ст. рівня безробіття. До найнижчого за цей період рівня зменшилася чисельність жителів США, які отримували соціальну допомогу [5].

Була проведена соціальна реформа. Законодавство замінило давню програму допомоги сім'ям з дітьми на утриманні системою групових грантів для окремих штатів. Він також позбавив легальних іммігрантів права на соціальну допомогу протягом перших п'яти років проживання. Клінтон домігся підвищення мінімальної зарплати до 5,15 доларів на годину. У той же час президент заблокував спроби республіканців заборонити державну освіту дітям нелегальних іммігрантів [3]. Успішній реалізації соціальних реформ заважали більшість республіканців у Конгресі, оскільки вони здобули перемогу в 1996 р. Прийшовши до влади вдруге у 1998 р. Клінтон і Конгрес досягнули компромісу: президент погодився зменшити податки, а Конгрес мав підтримати соціальні перетворення президента: розширення комп'ютеризації та інтернетизації суспільства, захист довкілля, будівництво житла, збільшення терміну навчання з 12 до 14 років, включно зі середньою школою та дворічними коледжами, Закон про безкоштовну медичну допомогу для непрацездатних та людей похилого віку [4].

Проте, провальною виявилася спроба реформувати медичну систему. 25 січня 1993 р. Клінтон одночасно створив Цільову групу з реформування національної системи охорони здоров'я та Міжвідомчу робочу групу Білого дому з охорони здоров'я. 22 вересня 1993 р. президент представив на спільній сесії Конгресу своє бачення капітального перегляду національної системи охорони здоров'я. 20 листопада цього ж року внесено президентський законопроект про охорону здоров'я. Його автором був Річард Гефардт, конгресмен-демократ від Міссурі. «Закон про

безпеку охорони здоров'я» був представлений до Сенату 22 листопада 1993 р. Його автором був Джордж Мітчелл, сенатор-демократ від штату Мен. Одним із головних моментів законопроекту було універсальне охоплення, яке вимагатиме від кожного громадянина реєстрації в плані медичного обслуговування. Роботодавці повинні були сплачувати 80 % середньої вартості планів охорони здоров'я свого працівника. Уряд буде субсидувати малий бізнес, безробітних, частково зайнятих та самозайнятих осіб. Загальне охоплення мало важливе значення для законопроекту і президент Клінтон погрожував накласти вето на будь-який законопроект про охорону здоров'я, який не включав би цей компонент. До літа 1994 р. реформа охорони здоров'я була приречена через можливі втрати бізнесу. Лідери Конгресу припинили його розгляд у серпні. Опитування громадської думки показали підтримку громадськістю загальних принципів реформування системи охорони здоров'я, але кількість схвалень надзвичайно впала, коли до такої пропозиції було прикріплено ім'я Клінтона. Втрата реформи охорони здоров'я стала його особистою нищівною поразкою [3].

Загалом, Білл Клінтон зробив все можливе, аби покращити рівень життя середнього класу населення який виступав його соціальною опорою під час передвиборчої гонки та президенства в цілому. Отримав визнання від американських громадян за проведені реформи, зокрема в галузі освіти, соціальній сфері та економіки. Клінтон став тією людиною, яка сприяла становленню постіндустріального суспільства в США.

### **Використана література**

1. Levy M. United States presidential election of 1992. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/event/United-States-presidential-election-of-1992>
2. Американський президенціалізм: інститут глави держави в США у персоналіях від зародження до сьогодення. Біографічна енциклопедія. За ред. Н. Хоми. Львів: Новий світ – 2000, 2018. 369 с.
3. Russel R. Bill Clinton: Domestic Affairs: Miller Center. URL: <https://millercenter.org/president/clinton/domestic-affairs>
4. Клінтон Білл: досьє. URL: [https://lb.ua/file/person/3012\\_klinton\\_bill.html](https://lb.ua/file/person/3012_klinton_bill.html)



5. Гончар Б.М. Клінтон Білл. *Енциклопедія історії України*: Т. 4: Ка-Ком / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ: В-во «Наукова думка», 2007. 528 с. URL: [http://www.history.org.ua/?termin=Klinton\\_B](http://www.history.org.ua/?termin=Klinton_B)

**Ярослав Ващенко,**  
здобувач IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти  
історичного факультету  
Житомирського державного університету  
імені Івана Франка  
(науковий керівник: д. і. н., проф. **Олександр Буравський**)

## **МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ**

Актуальною проблемою процесу вивчення історії в сучасній школі є недостатнє використання технічних засобів, або застарілі методи роботи з технічними засобами. Тому багато педагогів приділяють значну увагу вивченню методики використання технічних засобів з метою підвищити ефективність навчального процесу.

**Метою статті** – проаналізувати історіографія проблеми з методики використання технічних засобів.

Проблематику ефективного використання технічних засобів на уроках історії досліджували Ф Левітас, О. Салата [4], О. Пометун, Г. Фрейман [6], Є Рачков [7] та інші.

Т. Богачик у праці «Традиції та інновації у викладанні суспільних дисциплін» наводить приклади використання ІКТ під час вивчення історії, аргументує необхідність доручати учнями навчальні проекти з використанням технічних засобів. На думку автора хорошим прикладом використання ІКТ на уроках історії є робота над навчальними проектами [1].

О. Желіба рекомендує методику роботи з умовно-графічною наочністю на

уроках всесвітньої історії в 10-11 класах. Методист інноваційно переглядає карту як історичне джерело. Підкреслює, що за допомогою технічних засобів, карти легше сприймаються учнями. Науковець вважає, що електронні навчальні посібники, створені на базі мультимедіа, презентації, відео фрагменти та відеофільми полегшують процес запам'ятовування, сприяють становленню яскравих уявлень про минуле [2].

Грунтовний аналіз методики використання технічних засобів на уроках історії здійснила В. Курилів. Дослідниця зазначає, що викладання історії в школі вимагає від учителя творчого підходу, особливо у виборі методичних прийомів і засобів, наочного матеріалу та використання аудіовізуальних засобів. Формування дослідницьких вмінь на уроках історії можливо в процесі поєднання інтерактивних, аудіовізуальних і мультимедійних технологій [3].

У статті С. Нетечи «Використання аудіовізуальних та мультимедійних засобів на уроках історії» наведені приклади ефективного застосування мультимедійних та аудіовізуальних засобів на уроках історії. Автор зазначає, що можливості ІКТ (електронних навчальних посібників і глобальної мережі Інтернет) по зберіганню й передачі інформації дозволяють підвищити інформаційну насиченість уроку [5].

У підсумку зазначимо, що з плином часу все більше науковців вивчає проблематику використання технічних засобів на уроках історії. Педагоги мають широку історіографічну базу, де можуть знайти якісну інформацію про раціональні методи використання ТЗН, за допомогою яких можна підвищити ефективність навчання.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Богачик Т. Традиції та інновації у викладанні суспільних дисциплін. *Історія України*. 2005. № 44. С. 4-6.
2. Желіба О. Методика роботи з умовно-графічною наочністю на уроках всесвітньої історії в 10–11 класах. *Історія та правознавство*. 2006. №16. С. 1-23.
3. Курилів В. Методика викладання історії: навч. посібник. Львів, Торонто: Світ, 2003. 248 с. URL: [http://litopysets.at.ua/kuriliv\\_v-i.metodika\\_vikladannja\\_istoriji.pdf](http://litopysets.at.ua/kuriliv_v-i.metodika_vikladannja_istoriji.pdf)

4. Левітас Ф., Салата О. Методика викладання історії. Посібник учителя. Харків: 2006. 96 с.
5. Нетеча Я. Використання аудіовізуальних та мультимедійних засобів на уроках історії. *Історія України*. 2006. № 10. С. 10-15.
6. Пометун О., Фрейман Г. Методика навчання історії в школі. Київ: Генеза, 2006. 328 с.
7. Рачков Є. Методи та підходи візуальної історії: аналіз історіографії *Харківський історіографічний збірник*. 2015. Вип. 14. С. 27-41.

**Яна Башманівська,**  
здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти  
історичного факультету  
Житомирського державного університету  
імені Івана Франка  
(науковий керівник: к. і. н., доц. Людмила Гуцало)

## **ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ОСВІТНЬОЇ ТЕХНОЛОГІЇ «НАВЧАННЯ У СПІВРОБІТНИЦТВІ» ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН**

**Актуальність.** Ефективність навчально-виховного процесу залежить, насамперед, від бажання та здатності учнів і педагогів бути активними суб'єктами навчальної діяльності, а не відчуженими виконавцями професійних й соціальних ролей. Тому, актуальним постає пошук тих способів та методів, які б залучали учнів до активної науково-дослідної роботи, формували в учасників групи навички спільної роботи й, водночас, підвищували професійні компетентності педагога. Одним з таких підходів може бути реалізація освітньої технології «Навчання у співробітництві» під час вивчення історичних дисциплін.

Дослідженням й розвитком технологій гуманістичної педагогіки

співробітництва займалися такі вчені як О. Антонова, Ш. Амонашвілі, В. Вербець, О. Вишневський, О. Дубасенюк [1], Н. Кушнарєнко, Л. Маслак, І. Підласий [2], Л. Савєнкова, В. Сухомлинський, В. Шаталов, В. Шейко. Утім, потребує уточнення питання щодо компетенцій та рівня духовного розвитку педагога, а також переосмислення моделі суб'єкт-суб'єктних відносин у процесі навчання.

**Метою** розвідки є аналіз особливостей впровадження освітньої технології «Навчання у співробітництві» під час вивчення історичних дисциплін, що передбачає розв'язання таких **завдань**: по-перше, дослідити сутність освітньої технології «Навчання у співробітництві»; по-друге, запропонувати модель суб'єкт-об'єкт-суб'єктного підходу для реалізації освітньої технології «Навчання у співробітництві» під час занять з історії.

Одним із ідейних основоположників освітньої технології «Навчання у співробітництві» був Шалва Амонашвілі. У його розумінні гуманна педагогіка покликана зробити здобувача освіти добровільним співробітником педагога, активним і відповідальним учасником педагогічного процесу. Розглянемо основні положення педагогіки співробітництва:

1. В основі навчання – повага педагога до здобувача освіти, заохочення його до навчання та закріплення почуття радості від досягнення успіху.

2. Необхідно ставити таку навчальну мету, яка значно вище здібностей здобувачів освіти (реалізується ідея Л. Виготського про «зону найближчого розвитку»).

3. Надання свободи у питанні вибору шляхів вирішення окресленої проблеми.

4. Залучення здобувачів освіти до процесу оцінювання знань. Відтак, формується почуття відповідальності за якість виконання навчальної задачі, адже звітувати необхідно не лише викладачу, а й колективу.

5. Ставитись до здобувачів освіти як до свідомих, зрілих особистостей (реалізується позиція В. Франкла).

Отже, головною ідеєю навчання у співробітництві є: рівність сторін у навчальному процесі за рахунок впровадження діалогічного типу педагогічного спілкування [3, с. 32]. Проголошується критичне ставлення до нормативних вимог,

схильність до інновацій, а методами навчання стає діалогічно орієнтована співпраця в обранні мети, висуванні питань, пошуку інформації та поліваріантність відповідей. Для реалізації технології «Навчання у співробітництві» пропонується суб'єкт-суб'єктний характер педагогічного спілкування, що передбачає рівність психологічних позицій викладача та здобувача освіти (Я-дорослий), взаєморозуміння та готовності прийняти співрозмовника.

Утім, за такого підходу втрачається актуальність об'єкта навчання. Тому, ми пропонуємо суб'єкт-об'єкт-суб'єктну модель навчання, де педагог має бути зрілою особистістю – спонукатися соціальним інтересом: прагнути підвищувати інтелектуально-психологічний рівень розвитку здобувачів освіти. Об'єкт, навчальний предмет має вивчатись у контексті з реальними правовими, політичними, історичними та світоглядними проблемами [4, с. 546]. Зокрема, педагог-історик, який спонукається соціальним інтересом, з одного боку, ставить собі за мету розвиток духовного потенціалу молоді, а з другого – намагається об'єктивно аналізувати історичні події.

Реалізуючи технологію «Навчання у співробітництві» у суб'єкт-об'єкт-суб'єктній моделі навчально-виховного процесу, педагог-історик має опанувати тривимірне мислення, що охоплює процес викладання (об'єкт), характер взаємовідносин зі здобувачами освіти і процес формування їх здібностей.

Отже, впровадження освітньої технології «Навчання у співробітництві» під час вивчення історичних дисциплін передбачає суб'єкт-об'єкт-суб'єктну модель у навчально-виховному процесі, де педагог, спонукаючись соціальним інтересом, має бути відповідальним за якісне викладання історичного предмету, а також має надавати певний рівень свободи здобувачам освіти і зайняти позицію консультанта, співорганізатора освітнього процесу. Натомість здобувачі освіти, формуючи уміння співпрацювати з Іншим – закладають підвалини гармонійного розвитку власної особистості.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Дубасенюк О.А. Інноваційні освітні технології та методики в системі професійно-педагогічної підготовки. *Професійна педагогічна освіта: інноваційні*

*технології та методики: монографія.* Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. С. 14-47.

2. Підласий І.П. Продуктивний педагог. Настільна книга вчителя. Харків: Основа, 2010. 360 с.

3. Семеновська Л. Сучасний вимір навчальної взаємодії: теоретико-методологічні основи. *Інноваційні технології в сучасному інформаційному просторі.* За заг. редакцією Г.Л. Єфремової. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2020. С. 30-47.

4. Сабадуха В.О. Метафізика суспільного та особистісного буття. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2019. 647 с.

**Ольга Чеберяка,**

здобувачка I курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти  
навчально-наукового інституту економіки та менеджменту  
Національного університету водного господарства та природокористування

**Андріана Полюхович,**

здобувачка I курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти  
навчально-наукового інституту економіки та менеджменту  
Національного університету водного господарства та природокористування

(науковий керівник: к. і. н., доц. **Ярослав Цецик**)

## **ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ПОРОЗУМІВЧОЇ УГОДИ 1935 р.**

У контексті сучасного процесу партійного будівництва в Україні партійною проблематикою все більше цікавляться науковці, політики та широкі верстви населення. Важливе значення має з'ясування статусу політичної партії у сфері партійної політики, вивчення її організаційної структури, способу діяльності, характеру внутрішньопартійних відносин. Корисним і повчальним є аналіз досвіду

політичного характеру легітимних українських партій на теренах Західної України у міжвоєнний період ХХ ст.

У результаті подій 1914-1920 рр. західноукраїнські землі потрапили під владу іноземних держав. До складу Польщі відійшли: Західна Волинь, Галичина, Холмщина та Підляшшя. Після рішення ради послів Антанти в 1923 р. Польща виявляла явне прагнення якнайшвидше асимілювати українців Волині та Галичини. Внаслідок цього економічне та соціальне життя українського населення в рази погіршилося через: запровадження мовних обмежень в освіті та культурі, закриття українських шкіл (у Галичині чимало перетворені на утравістичні), національне гноблення, заборону українцям обіймати посади в державних установах, бідність та обмеження політичних прав українців. Така політика польського уряду призвела до суперечок прихильників та противників компромісу з Польщею і наслідком цього став поділ західноукраїнського суспільства на два табори. Представники одного з них виступали за порозуміння з Польщею, а другого – за активізацію національно-визвольної боротьби за незалежну, соборну Українську державу [1].

1925 р. було утворено Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО) на чолі з Д. Левицьким, основою для якого послужила українська партія націонал-демократів. Об'єднання стало найбільшою та популярною силою Східної Галичини. Їх мета полягала в тому, щоб створити незалежну Україну дипломатичним шляхом. Враховуючи польсько-українську суперечність, напруження та політичну нестабільність, можна сказати, що головними осередками легальної боротьби західних українців за свої національні права залишалися польські сейм і сенат. Всі їхні спроби щось змінити були марними.

На початку 1930-х рр. у Польщі спостерігалася тенденція до авторитаризму, обмеження діяльності демократичної опозиції. У ході боротьби з противниками режиму Ю. Пілсудський достроково у серпні 1930 р. розпустив сейм і сенат. Почалися репресії проти політичних противників. Зазнавали переслідувань та арешт і лідери українських політичних партій. Тому антиукраїнська політика польського уряду викликала опір; частина населення поширювала антидержавні виступи. У відповідь розгорнулися погроми мирного населення або іншими словами

«пацифікація» (утихомирення локалізованих етносів), яка тривала з другої половини вересня до кінця листопада. Українські партії, зокрема й УНДО, 25 вересня 1930 р. виступили з заявою, в якій засудили дії уряду, протестували проти застосування колективної відповідальності невинного населення. Керівники політичних партій закликали українців зберігати спокій та об'єднуватися в боротьбі за свої національні та соціальні права [1].

У 1931 р. УНДО вело з польською владою неофіційні переговори. Становище трохи покращилося, після того, як уряд Ю. Пілсудського почав запровадження деяких змін стосовно українців: допускалося викладання українською мовою в школі, припинялося переслідування православного духовенства, українським кооперативам і банкам надавали кредити. За таких умов була укладена угода «нормалізація», після якої припинилося переслідування українських демократичних організацій, а один із лідерів УНДО В. Мудрий був обраний віце-маршалом польського сейму [1].

Варто зазначити, що спочатку українські діячі розглядали варіант існування України у складі Радянського Союзу. Проте суцільна колективізація сільського господарства, Голодомор 1932-1933 рр., самогубства Хвильового та Скрипника, масові репресії 1933-1938 рр. в радянській Україні остаточно переконали українських політиків у тому, що треба розраховувати тільки на власні сили. Було вирішено скористатися залишками демократичних свобод у Польщі для збільшення представництва у сеймі та сенаті, а потім повести з парламентських трибун діалог з владою, спрямований на поліпшення становища українців, на відстоювання їхніх національних прав. Панівні кола Польщі не змінили своєї позиції в українському питанні, але не проігнорували змін у курсі найвпливовішого серед українців політичного об'єднання. Можна сказати, що вони змушені були пом'якшити ставлення до українців під зростаючою загрозою для Польщі з боку нацистської Німеччини [1, 2].

У 1935 р. головою УНДО став вищезгаданий В. Мудрий. Головними принципами програми були соборність, державність, демократія. У цей період під впливом УНДО перебувала частина преси, зокрема часопис «Діло».



Від досягнутого у 1935 р. компромісу виграли обидві сторони. Проте на кресах не так багато залежало від центрального уряду. Під гаслом «зміцнення польськості» місцеві чиновники поводитися як окупанти та завойовники. Підтримувана польським населенням, особливо колоністами-осадниками, влада чинила насильство над українцями. До певної міри ця нормалізація була ефективною, але після смерті Ю. Пілсудського, його наступники не підтримали цю угоду, посилюється тиск на українців. Через зміну політичного курсу популярність УНДО знижується [3].

1938 р. УНДО відмовилася від нормалізації, коли стало зрозуміло, що політика примирення позитивних результатів не дасть.

Отже, порівняння функціонування політичних партій на землях західноукраїнських земель у міжвоєнний період до нашого часу є умовним. Адже тодішні українські політичні партії були змушені взаємодіяти з окупаційною владою. З усім тим, є чималий досвід легітимних українських партій у міжвоєнній Україні ХХ ст. Авторитаризм польського політичного устрою, так само як зневіра у можливостях демократичного розв'язання проблеми української державності, спонукали молодих борців за національну справу звернути свої надії на силові засоби, а також на ідеологію, яка виправдовувала їх застосування. Тому спроба примирення перетворилася на спробу придушення.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Краснодемська І. Становлення та діяльність УНДО на західноукраїнських землях (1925-1939 рр.). *Українознавство*. 2016. № 2. С. 86-102.
2. Шаповал Ю. «Діло» (1880-1939): Поступ української суспільної думки. Львів, 1999. 383 с.
3. Мельник Р.С. Поняття «Західна Україна» та його «Націоналізуюча» функція в дискурсі газети «Діло». *Південний архів (історичні науки)*. 2021. № 36. С. 11-18.

**Анна Земляк,**  
здобувачка III курсу I (бакалаврського) рівня вищої освіти  
навчально-наукового інституту економіки і менеджменту  
Національного університету водного господарства та природокористування

**Лариса Маланчук,**  
к. е. н., доцентка кафедри публічного управління,  
адміністрування та інформаційної діяльності  
Національного університету водного господарства та природокористування

## **ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІЗУ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ ТА НАУКОВИХ ПРАЦЬ, ЩО ВІДОБРАЖАЮТЬ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ НА ВОЛИНІ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1920-х рр.**

Історико-культурна спадщина, геополітичне становище Волині зумовлюють своєрідність процесу національного відродження в краї. Волинська область, як складова частина суверенної України, є активним суб'єктом державотворення. Волинь – це споконвічна українська земля з багатим історичним минулим, значним соціально-економічним потенціалом, який визначається динамічними зрушеннями усіх сфер суспільного життя, у тому числі політичного процесу. **Актуальність теми** окреслюється потребою фактологічного вивчення й осмислення суспільно-політичних процесів, що відбувалися на Волині у першій половині 1920-х рр. Національне відродження, що притаманне сучасному державотворчому процесу, зумовлює нагальну потребу вивчення історичного досвіду документів, що дають змогу проаналізувати суспільно-політичний розвиток у Західній Україні і Волині зокрема.

**Метою дослідження** є аналіз архівних документів та наукових праць, що стосуються суспільно-політичних процесів на Волині упродовж першої половини 1920-х рр.

Одним із найпріоритетніших у внутрішній політиці Польської держави після приєднання західноукраїнських земель стало «українське питання». Вхідження

Холмщини, Підляшшя, Західної Волині та Західного Полісся до складу Польської держави відбулося внаслідок підписання 18 березня 1921 р. в Ризі мирного договору. За місяць до підписання із західноволинських земель було утворено Волинське воеводство, центром якого став Луцьк.

Рушієм політичної самоорганізації українського суспільства краю стали парламентські вибори, призначені на осінь 1922 р., проти яких виступила більшість українських політичних сил Східної Галичини. Проте українці Волині, Холмщини, Полісся та Підляшшя взяли участь у них. Улітку 1922 р. було утворено Блок національних меншин (БНМ) [2, с. 197], який розпочав підготовку до участі в парламентських виборах та ініціював проведення агітаційних заходів серед українського населення Волині, Холмщини, Полісся та Підляшшя. Не останню роль у посиленні позицій БНМ відіграли й «Просвіти», які долучилися до активної виборчої агітації на користь названого вище блоку.

Варто зауважити, що український політичний спектр на цих виборах у краї представляв не лише БНМ. Активними їх учасниками з українського боку стали також Українське народне єднання (УНЄ), Українська народна партія (УНП) та Союз народних рад (СНР). Ці три політичні сили змагалися з УЦВК у боротьбі за голоси українських виборців.

Відтак послами до ейму та сенаторами Другої Речі Посполитої уперше стали українці, які представляли в законодавчих органах держави Волинь. Серед парламентарів-українців домінували представники української інтелігенції та селяни, які здебільшого не мали досвіду парламентської діяльності. Інші українські політичні сили, які обстоювали на виборах федералістську програму Ю. Пілсудського, зазнали нищівної поразки. За виборчими списками БНМ 20 українців стали послами до сейму, шість – сенаторами [3, с. 73], сформувавши в тогочасному польському парламенті Український клуб (Українську парламентську репрезентацію (УПР)) [4, с. 19]. Таке представництво сприяло налагодженню взаємозв'язків між українськими партіями Галичини й українським політикумом та політичними діячами Волині, Холмщини, Полісся й Підляшшя.

Однією з нагальних вимог українських парламентарів було припинення

політики колонізації та військового осадництва українських земель, однак запропонований українськими та білоруськими послами до сейму законопроект польський парламент так і не розглянув. Важливу роль у підтримці постійних зв'язків членів УПР з краєм відігравали «посольські бюро». Однією з форм їхньої практичної роботи в краї була організація та проведення посольських віч, на яких послы до сейму та сенатори інформували українське населення про свою парламентську діяльність, а також засуджували внутрішню політику Польської держави на українських землях, особливо політику військового осадництва та колонізації. На посольських вічах розглядалися також і проблеми української освіти.

У 1923-1924 рр. частина послів та сенаторів-волинян поступово зблизилася з Українською народно-трудовою партією (УНТП), чому сприяла участь послів до сейму С. Підгірського, Б. Козубського, В. Дмитріюка та сенатора М. Черкавського в роботі з'їзду УНТП. Це створило передумови для об'єднання українських політичних сил націонал-демократичного спрямування. Реальні кроки до співпраці з боку керівництва УРП створювали неодмінні передумови для об'єднання соціалістів-неонародників Волині та Галичини в протидію колонізаційно-експансіоністському польському наступу на українські землі.

УНДО було утворено 11 липня 1925 р. Керівником партії обрали Д. Левицького, до складу першого Центрального комітету увійшли й волиняни – члени УПР, зокрема сенатори М. Черкавський, О. Карпинський, послы до сейму Б. Козубський та С. Хруцький. Незважаючи на те, що для розбудови партійних осередків, активізації партійного життя та пропаганди ідеології націонал-демократів до краю було направлено довірених членів партії, насамперед послів та сенаторів польського парламенту, подальші перспективи щодо зміцнення позицій УНДО в цьому регіоні Західної України виглядали доволі невизначено. Це зумовлювалося не тільки певною політичною інертністю основної маси населення Волині – селян, а й протидією зусиллям партії з боку інших політичних угруповань, що діяли у краї. Активно гальмувала розбудовчі потуги УНДО, її намагання посилити свої впливи й послідовно здійснювана урядом політика регіоналізму, суть якої полягала в роз'єднанні українських земель у межах держави.

Наступним етапом розбудови партійних організацій на Волині було утворення філій галицьких кооперативів та залучення до партійних справ «Просвіт». Зокрема, в такому напрямі велася партійна робота в Рівненському повіті, де почесним головою «Просвіти» був О. Карпинський, сенатор, член ЦК УНДО. Активізував партійне життя в повіті візит до міста делегації львівської «Просвіти», яку очолював М. Галушинський [1]. Однак такі заходи в той час на Волині мали епізодичний характер, що свідчило про те, що партія не мала значної підтримки серед українського населення Волині.

14 лютого 1926 р. внаслідок об'єднання УРП з Крайовим комітетом УПСР Волині утворено Українську соціалістично-радикальну партію (УСРП), основою якої стали галицькі й волинські організації соціалістів-неонародників. Її утворення сприяло зміцненню українського соціалістичного політичного табору. Це позитивно вплинуло на діяльність волинських партійних організацій, які з цього часу діяли не автономно, а як складова частина однієї з найвпливовіших політичних партій Західної України.

У своїй партійній програмі соціалісти-радикали задекларували широкий спектр політичних прав, окреслили свої завдання щодо розв'язання соціально-економічних проблем, забезпечили дієвий механізм захисту інтересів «працюючого люду». У своїй діяльності УСРП також велику увагу приділяла праці серед українського селянства, яке керівництво партії небезпідставно вважало своєю опорою.

Отже, можна констатувати, що починаючи від 1923 року в українському національному політичному таборі спостерігалися тенденції до об'єднання подібних за ідеологією політичних сил Галичини з політичними партіями Волині. Це рішення обґрунтоване потребою захищати свої права в тогочасному поліетнічному суспільстві від дискримінаційної політики польської влади. Аналіз архівних документів та наукових праць дозволяє об'єктивно проаналізувати особливості суспільно-політичного розвитку Волині у першій половині 1920-х рр. та з'ясувати наслідки консолідаційно-об'єднавчих процесів в українському національному політикумі.

### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Держархів Волинської області. Ф. 46. Оп. 9а. Спр. 495. Арк. 20-21.
2. Зайцев О.Ю. Вибори 1922 року у Західній Україні. *Україна модерна*. 1999. № 2-3. С. 194-205.
3. Зайцев О.Ю. Представники українських політичних партій Західної України в парламенті Польщі (1922-1939 рр.). *Український історичний журнал*. 1993. № 1. С. 72-84.
4. Кучерепа М.М., Давидюк Р.П. Волинське українське об'єднання (1931-1939 рр.). Луцьк: Надстир'я. 2001. 419 с.

**Дарина Кищак,**

здобувачка IV курсу I (бакалаврського) рівня вищої освіти

історичного факультету

Житомирського державного університету

імені Івана Франка

(наук. керівник: к. і. н., доц. **Ігор Власюк**)

### **ДЖЕРЕЛА ДО ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ТА ОСОБИСТИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ІСТОРИЧНИХ ПОСТАТЕЙ**

Українська освіта пройшла довгий шлях розвитку реформування та становлення. Відбувається відхід від старої вітчизняної моделі викладу матеріалу та навчання до нової європейської системи освіти, де зосереджена увага на учневі як особистості самостійної та всебічно розвиненої. Саме така особистість має бути активним громадянином своєї держави та вивчати історію на рівні методичних засадах вивчення історичних постатей у школі вчителі-методисти, науковці активно досліджують та розробляють нові методи, плани та підходи до розвитку та формуванню громадянських та особистих якостей учнів на уроках історії.

**Метою дослідження** є характеристика джерельної бази проблеми становлення сучасної української освіти і формування громадянських та особистих якостей учнів при вивченні історичних постатей.

Освіта в Україні за останні десятиліття змінюється та тримає курс на євроінтеграцію. Це означає, що активне співробітництво з європейськими державами є можливим через налагодження відносин в освіті та розширення комунікаційних контактів. Тому не дивно, що уже з XXI ст. Україна орієнтується на європейський освітній процес; їй вдалося завершити реформування законодавчого освітнього процесу за короткий проміжок часу. Це ми можемо простежити у прийнятті законів про освіту, а саме: перший Закон «Про освіту» був ухвалений 25 травня 1991 р., де визначається та встановлюється національна програма за якою створюються нові школи, друкуються нові підручники (зі змінами та доповненнями на 2017 р.) [6]. У 1998 р. прийнято закон «Про професійно-технічну освіту» (1998 р.) [8].

Також було прийнято закон «Про загальну середню освіту» (1999 р.), «Про позашкільну освіту» (2000 р.), «Про дошкільну освіту» (2001 р.), «Про вищу освіту» (2002 р. та 2014 р.) та ін. [2-5; 7].

Варто зазначити, що з 2014 р. Україна комплексно модернізує освітньо-науковий стан, а з 2017 р. було прийнято рішення про створення Нової української школи за європейським стандартом та модернізованим освітнім процесом викладання і навчання [9].

Що стосується напрямку формування ключових компетентностей в учнів у школі зокрема на уроках історії, то це чітко визначено у цілях та завданнях Нової української школи. Освітні компетенції нової української школи під час вивчення історичних осіб, яка допоможе учню сформувати уявлення та встановити зв'язок історичних персоналій із сьогоденням. Також, це дає можливість вчити учня та формувати у нього уявлення про людину, як про окрему особистість, що діяла в тих чи інших обставинах по-різному [1]. Варто звернути увагу на новий підхід викладу історичного матеріалу у школі. Відбувається переосмислення відносин вчителя та учнів, адже саме від цього процесу і відбувається привертання уваги учнів до вивчення матеріалу. І вчитель має правильно організувати роботу на уроці та

підібрати відповідну літературу.

Також варто звернути увагу на важливість шкільного підручника, адже саме з підручника на уроках і розпочинається ознайомлення та вивчення персоналії. У Законі України «Про освіту» (від 5.09.2017 зі змінами та доп.) чітко написано про підручники, як спосіб загального використання знань здобувачами освіти, відповідно до вікових та психофізіологічних особливостей [6]. В законі метою визначено саме всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності українського суспільства, виховання відповідальних громадян, які можуть робити свідомі кроки та вибір на користь розвитку суспільства.

Підручники мають відповідати вимогам, принципам системності, науковості, доступності. В нових підручниках шкільної програми значне місце відводиться історичним персоналіям як прикладу для учнів.

Отже, джерельна база дослідження є досить різноманітною. Україна зробила значні кроки на шляху формування, реалізації та розвитку державної політики в галузі освіти. Освіта оновлювалася під впливом національних ідей та інтересів, аби побудувати демократичне європейське суспільство, в центрі якої є дитина як особистість, що прагне розвивати нашу державу в прогресивному напрямку, на основі знань про історію минулого.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
2. Закон України «Про вищу освіту» (2014 р). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
3. Закон України «Про вищу освіту» (2002 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2984-14#Text>
4. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2628-14#Text>
5. Закон України «Про загальну середню освіту» (1999 р). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/651-14#Text>



6. Закон України «Про освіту» (№ 2145-VIII, від 05.09.2017). URL:  
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
7. Закон України «Про позашкільну освіту» (2000 р.). URL:  
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1841-14#Tex>
8. Про професійну (професійно-технічну) освіту. URL:  
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-вр#Text>
9. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016р. № 988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року». URL:  
<https://www.kmu.gov.ua/npas/249613934>

**Валентина Власюк,**  
здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти  
історичного факультету  
Житомирського державного університету  
імені Івана Франка  
(наук. керівник: д. і. н., доц. **Андрій Шевчук**)

**ДОСЛІДЖЕННЯ СВІТОВИМ КОНГРЕСОМ УКРАЇНЦІВ ГОЛОДОМОРУ  
1932–1933 рр. В УКРАЇНІ ТА ВШАНУВАННЯ ПАМ’ЯТІ ЖЕРТВ ТРАГЕДІЇ  
(СЕРЕДИНА 80 – ПОЧАТОК 90-х рр. ХХ ст.)**

Світовий Конгрес Українців (СКУ) є важливою міжнародною організацією, яка з моменту свого заснування в 1967 р. (до 1993 р. називався Світовий Конгрес Вільних Українців) ставила за мету відновлення соборної України та сприяння солідарності українського народу в світі. У цьому контексті слід зазначити, що Конгрес відіграє важливу роль у різних видах інформаційної діяльності, спрямованої на захист інтересів України в інформаційній сфері та формування позитивного іміджу нашої держави у світі. На сьогодні дослідження теми Голодомору 1932-1933 рр. в Україні

та світі є актуальним. Важливу роль у цій сфері відіграє СКУ, який з перших днів існування боровся за визнання цих подій геноцидом українців на міжнародному рівні. Головною причиною посиленого висвітлення теми Голодомору 1932-1933 рр. у сучасній Україні є необхідність вшанування жертв цієї страшної трагедії, що спіткала український народ.

Сьогодні понад 70 країн світу визнають історичну подію Голодомору, що стався в Україні у 1932-1933 рр. Парламенти 19 країн, серед яких Україна, США, Канада, Австралія, Чилі, Аргентина, Мексика, Парагвай, Перу, Еквадор, Колумбія, Угорщина, Чехія, Словаччина, Литва, Латвія, Естонія, Латвія, Польща, Грузія, а також міста Італії та Іспанії визнали його актом геноциду проти українського народу. Організація Об'єднаних Націй, ЮНЕСКО та ОБСЄ вшанували пам'ять жертв Голодомору в Україні.

Це питання широко досліджене в історичній літературі. Вийшло сотні наукових публікацій провідних вітчизняних: Станіслав Кульчицький, Володимир Марочко, Мирослава Лендвелл, Василь Дідюк, Любомир Лаврівський та Аркадій Сидорук та зарубіжних науковців: Джеймс Мейс та Франк Сисин. Останні багато зробили для вшанування пам'яті жертв Голодомору в середовищі емігрантів [1].

**Метою даної статті** є дослідження діяльності Світового Конгресу Українців в країнах Заходу щодо розкриття правди про Голодомор в Україні 1932-1933 р.

У 1981 р. українська діаспора в західних країнах розпочала масштабну міжнародну інформаційну кампанію з розслідування, висвітлення правди та вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 р. в Україні. Понад 120 українських громадських, політичних, релігійних, наукових, жіночих, молодіжних та професійних організацій взяли активну участь у цьому заході: Світовий Конгрес Вільних Українців, Національний центр екзильної Української Народної Республіки, Американці за права людини в Україні, Американсько-український конгресовий комітет, Українсько-американська координаційна рада, Канадсько-український комітет та інші.

Головною метою діяльності українських емігрантів було вшанування жертв великої трагедії українського народу, а також дискредитація радянської влади в очах

міжнародної спільноти та боротьба за національну незалежність України. У жовтні 1984 р. при СКВУ було створено «Комісію з питань Голодомору-геноциду в Україні 1932-1933 рр.». До її складу увійшли А. Лозинський, Б. Гутей, М. Степаненко, М. Сніфрович і А. Фіголь зі США та В. Кирилюк, Я. Данилів, М. Барабаш і М. Кушпета з Канади. Головою комісії став Ігнатій Білинський (США), генеральним секретарем обрали С. Кальбу (Канада) [4, с. 299].

Комісія визначила наступні завдання:

1) створити Міжнародну слідчу комісію з розслідування Голодомору 1932-1933 рр., запросивши всесвітньо відомих юристів-міжнародників для фінансової та організаційної підтримки її роботи;

2) зібрати докази та свідчення очевидців Голодомору;

3) найняти компетентних юристів та фірми, що спеціалізуються на зв'язках з громадськістю для СКВУ (проте юристи-міжнародники, які входили до складу Комісії, відмовилися діяти як міжнародний суд).

Згодом Комісію було перейменовано на «Міжнародну комісію з розслідування Голодомору 1932-1933 рр. в Україні». Одним з перших кроків після цього стало звернення з проханням включити до її складу офіційного представника Радянського Союзу для забезпечення об'єктивного розслідування та отримання доступу до радянських архівних матеріалів. Тому 13 лютого 1988 р. було надіслано листа Миколі Рижкову, Голові Ради Міністрів СРСР [4, с. 301].

Важливе питання відводилося фінансовій діяльності Комісії. У звіті про перевірку господарсько-фінансової діяльності зазначено, що з 1 січня 1987 р. до травня 1991 р. громадяни України за кордоном внесли 478 352 доларів США [3, с. 354]. Однак цих коштів виявилось недостатньо, оскільки загальні витрати на її діяльність становили 634 262 долари. Тому СКВУ виділив 155 910 доларів США з власного бюджету [3, с. 354-355]. Головну статтю витрат склала оплата найму однієї з найбільших фірм США з управління зв'язками з громадськістю «Creamer Dixon Bosworth» (понад 100 000 доларів) для організації засідань Комісії у Торонто 12-14 лютого 1988 р. та в готелі «Європа» в Брюсселі 23-27 травня 1988 р. [2, с. 817].

Звіт про роботу Міжнародної комісії з розслідування Голодомору в Україні

1932-1933 р. був представлений на підсумковій конференції в Лондоні 15-18 листопада 1989 р. та опублікований у 1990 р. Більшість членів Міжнародної слідчої комісії підтвердили твердження СКВУ, що протягом 1932-1933 рр. в Україні відбувся голодомор, число жертв якого сягнула щонайменше 4,5 мільйона осіб. Голод був спричинений хлібозаготівлею, колективізацією, винищенням та денационалізацією [6, с.159]. Згідно з висновками Комісії відповідальним за Голодомор був Й. Сталін. На думку Комісії українське керівництво, за винятком П. Постишева, не відіграло значної ролі в його організації [7].

Дж. Мейс писав наступне про роботу Комісії: «Висновок американської Комісії був однозначним: Голод був геноцидом, спрямованим проти України як держави, проти українців як нації. Цей висновок був сформульований не на ґрунті політичних впливів чи амбіцій. Це було суто наукове визначення на основі безперечних доведень, неспростовних аргументів і насамперед класичного радянологічного прочитання офіційної радянської преси того періоду. На запитання: хто винен? Комісія відповіла: Сталін і створена ним система» [5, с. 814].

Отже, кампанія української діаспори з донесення правди про Голодомор 1932-1933 р. виявилася доволі успішною. Було створено «Міжнародну комісію з розслідування Голодомору 1932–1933 рр.», до якої увійшли представники США та Канади. Завдяки її діяльності весь світ дізнався про страшну трагедію; радянська влада була визнана винуватою в організації геноциду проти українського народу, в результаті якого загинуло, за різними оцінками величезне число людей; інформація про цей жахливий злочин сталінського режиму завдала серйозної шкоди позиціям КПРС та КПУ в Україні; факт Голодомору 1932-1933 р. і масштаби цієї трагедії надали національно-демократичним силам УРСР додаткових аргументів і моральної наснаги у боротьбі за відновлення української національної незалежності.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Недужко Ю. Внесок вчених української діаспори у відродження державної незалежності України II Всеукраїнський науковий журнал «Мандрівець». 2006. № 3. С. 36.
2. Марочко В. Висновки Міжнародної комісії з розслідування голоду в

Україні Голод 1932-1933 років в Україні: причини та наслідки. Київ; *Наукова думка*. 2003. С. 820.

3. Звіт Контрольної Комісії СКВУ з перевірки господарки і фінансів СКВУ – Комісії Голодового геноциду в Україні 1932-1933 рр. 1993. Торонто, Нью-Йорк Лондон, 1998. С. 356.

4. Кальба С. СКВУ – Комісія Голодового Геноциду в Україні 1932-1933. *Матеріали П'ятого Світового Конгресу Вільних Українців 1988*. Торонто, Нью-Йорк-Лондон, 1993. С. 302.

5. Мейс Дж. Діяльність Комісії Конгресу США з вивчення голоду в Україні. *Голод 1932-1933 років в Україні: причини та наслідки*. Київ: Наукова думка. 2003. С. 816.

6. Сисин Ф. Науково-публіцистична література української діаспори з проблем голодомору Голод 1932-1933 років в Україні: причини та наслідки. Київ: Наукова думка, 2003. С. 164.

7. International Commission of Inquiry into the 1932-1933. Famine in Ukraine. The Final Report – Toronto – Canada. 1990. P. 54.

**Юрій Якимчук,**

здобувач III курсу I (бакалаврського) рівня вищої освіти  
навчально-наукового інституту економіки і менеджменту

Національного університету водного господарства та природокористування

(наук. керівник: к. і. н., доц. **Ярослав Цецик**)

## **ПОЛІТИКА МАРГАРЕТ ТЕТЧЕР В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ**

Постать прем'єр-міністра Маргарет Тетчер залишила вагомий історичний слід у політиці Великої Британії. Жоден із її попередників не мав такого істотного впливу на економічну, соціальну політику держави. Саме Маргарет Тетчер вдалося докорінно змінити економічну структуру британського життя.

Маргарет Тетчер залишила найяскравіший слід в історії світу і вплинула на образ економічного мислення всієї Великобританії [4]. Маргарет Хільда Тетчер, британська політична діячка, була прем'єр-міністром Великобританії з 1979 по 1990 рр., лідером партії консерваторів. В історії вона була першою жінкою, якій вдалося стати прем'єр-міністром Великобританії [4-5].

У 1979 р., коли Тетчер стала прем'єркою Великобританії, вона відмовилася від інвестування збиткових галузей промисловості, незважаючи на зростання безробіття. Таке непопулярне рішення коштувало політичній діячці значного хейту з боку уряду, громадських діячів та навіть частини населення. Наслідком було подвійне збільшення чисельності безробітних за перші п'ять років – з 1,5 до 3 мільйонів осіб. Проте така політика дала істотний поштовх для розвитку місцевої економіки, системи послуг відповідної якості, які пізніше надаватимуть муніципалітети, що призвело до зародження політики нового менеджеризму й формування її основних постулатів [1-3]. Проведена під її керівництвом кампанія з приватизації транспортних й інфраструктурних галузей призвела до різкого зростання цін, закриття шахт, збільшення безробіття і економічного спаду. Проте, це відбулося на початку, а пізніше непопулярні заходи прем'єрки мали позитивний вплив і зростання макропоказників.

М. Тетчер реалізувала низку політичних і економічних проектів, покликаних вирішити наявні в Сполученому Королівстві проблеми, на кшталт неймовірно високого безробіття. Політична філософія Тетчер була заснована на скасуванні державного контролю (зокрема, у фінансовому секторі), організації гнучких ринків праці, надання послуг населенню місцевою владою на платній основі, приватизації державних підприємств і зниженні впливу профспілок [1-4]. Вона повністю припинила субсидування збиткових підприємств у Великобританії. Проте інфляцію вона вважала більшою небезпекою для економіки, аніж безробіття. Свою програму поліпшення економіки вона пов'язувала зі скороченням державних витрат, передачею в приватне володіння державних корпорацій.

Звісно, з часом популярність М. Тетчер почала згасати, оскільки спільноті не подобалася загальна фінансова нестабільність, наявне безробіття і закриття

промислових гігантів.

Складним було становище в Північній Ірландії, де 1981 р. відбулося голодування. Реакція М. Тетчер додатково загострили і без того нестабільну обстановку в регіоні; згодом бійці ІРА навіть чинили замах на життя прем'єр-міністра. Фолклендська війна допомогла М. Тетчер перемогти на виборах в 1983-го року [2-5].

До того ж у соціальній сфері М. Тетчер застосувала принцип: хто достатньо заробляє, той має платити за навчання й надання медичних послуг. Політичною філософією прем'єр-міністерки став вислів: «Безплатний сир буває тільки в мишоловці». Кабінет М. Тетчер неухильно та послідовно втілював свою програму в життя, незважаючи на значний опір парламенту [1].

Проте в результаті запровадження політики «тетчеризму», Велика Британія досягла такого рівня економічного розвитку, який дав підстави говорити про британське «економічне диво»: на 1 млн скоротилася кількість безробітних, кожний четвертий британець отримав у власність цінні папери (акції), понад 60 % англійців стали власниками квартир й будинків. До того ж в цей час середні прибутки населення збільшилися на понад 30 % [5].

Реформи Маргарет Тетчер у Великій Британії були спрямовані на економію й раціональне використання державних коштів, підвищення ефективності системи державного управління шляхом створення невеликого за розмірами і конкурентоспроможного державного сектору, підвищення якості надання державних послуг населенню та швидкості реагування держави на задоволення потреб громадян. Саме через такі успіхи Маргарет Тетчер отримала політичне визнання та схвалення її правління.

Таким чином, політика Маргарет Тетчер дала істотний поштовх для розвитку місцевої економіки, системи послуг муніципалітетів для населення кращої якості. Це призвело до зародження політики нового менеджеризму й формування її основних постулатів. Уряд М. Тетчер залишив істотний слід у англомовній історіографії. Наявна література з цієї теми та значна кількість різноманітних джерел дозволяють проаналізувати проблему та зробити відповідні висновки. Загалом історики

дотримуються тієї точки зору, що на момент приходу до влади М. Тетчер, Великобританія перебувала в кризовому стані в економічному, політичному, соціальному аспектах. Однак завдяки неухильності її політики вдалося реформувати державний сектор згідно кращих традицій неоконсервативних ідей.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Clarke J. Margaret Thatcher's Revolution Revised Edition: How It Happened and What It Meant. London: A&C Black, 2006. 224 p.
2. Чому Маргарет Тетчер досі викликає у британців і любов, і ненависть. BBC News Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-47206352>.
3. Edgell St., Douke V. A measure of Thatcherism. London: Harper Collins Academic, 1991. 271 p.
4. Маргарет Тетчер – коротка біографія. URL: <https://moyaosvita.com.ua/istoriya/margaret-tetcher-kоротka-biografiya/>.
5. Ладиченко Т. Тетчеризм – Велика Британія – Країни Західної Європи. Всесвітня історія. URL: [https://subject.com.ua/textbook/history/11klas\\_v/50.html](https://subject.com.ua/textbook/history/11klas_v/50.html).

**Ангеліна Петрук**

здобувачка III курсу I (бакалаврського) рівня вищої освіти  
історичного факультету

Житомирського державного університету

імені Івана Франка

(наук. керівник: д. і. н., проф. **Олександр Буравський**)

### **ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА АЗЕРБАЙДЖАНУ У 90-х рр. ХХ ст.:**

#### **ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ**

Звертаючись до дослідження історії зовнішньої політики Азербайджану в історіографії зазначеної проблеми можна виокремити праці, що стосуються історії Кавказу, його геополітичної ситуації, історії розвитку та взаємодії народів та етносів,



що проживають на цих територіях. Зазначені аспекти розглянуті в наукових розвідках К. Вітмана «Етнополітичні конфлікти пострадянського простору: сучасний етап розв'язання»[1], В. Мачуського «Влада і опозиція в державах Закавказзя»[10], О. Осмолівської «Історичний аналіз стану і перспектив розвитку держав Південного Кавказу (кінець ХХ – поч. ХХІ ст.)» та «Історичні передумови генезису етнополітичних конфліктів у регіоні Південного Кавказу» [13; 14], К. Поліщука «Чинники конфліктогенності та передумови виникнення та ескалації конфліктів на пострадянському просторі у 90-х роках ХХ століття» [16].

Особливості зовнішньої політики Республіки Азербайджан в роки незалежності простежено в дослідженнях П. Мустафазаде «Основні пріоритети зовнішньої політики Азербайджану в Каспійському регіоні» [12], О. Дуднік «Особливості та специфіка зовнішньої політики Республіки Азербайджан в роки незалежності» [3].

Відносини Республіки Азербайджан із іншими державами та членство держави у міжнародних організаціях вивчали науковці І. Зінько, П. Байковський «Сучасна позиція Азербайджану в міжнародних організаціях» [6], О. Дуднік «Азербайджано-турецькі взаємовідносини у контексті тюркської єдності та геополітичної ситуації на Південному Кавказі» [2], Ю. Малевич «Внешняя политика Республики Беларусь в 2000-е годы»[9], А. Цибуляк «Центрально-азійський й південно-кавказький вектори військово-політичної безпеки Російської Федерації» [20], Б. Парахонский «Украина в системе ГУАМ» [15] та ін.

Напрямки зовнішньої політики Азербайджану у 90-х рр. ХХ ст. проаналізовано в роботах П. Рустамової «Нагірний Карабах – спроби встановлення справедливості» та «Нагірний Карабах: Ходжалинський геноцид: вірмено-азербайджанський конфлікт щодо території Нагірного Карабаху» [17; 18], А. Рябека «Передумови виникнення нагірно-карабахського конфлікту» [19] та ін.

Історичному корінню вірмено-азербайджанського нагірно-карабахського конфлікту присвячена праця Р. Мегтієва. Автор на основі різноманітних історичних джерел проаналізував причини зародження конфлікту, збройну боротьбу за Нагірний Карабах [11].

Джерельну базу дослідження можна поділити на групи. Перша група джерел

об'єднує нормативно-правові акти, що стосуються дослідження зовнішньополітичного курсу Азербайджану у 90-х рр. ХХ ст. Зокрема, це Конституція Азербайджанської Республіки, прийнята референдумом 12 листопада 1995 р. у м. Баку, що виступає основним документом держави та визначає головну ціль зовнішньої політики, а саме – відновлення територіальної цілісності держави та безпеки громадян [8].

Друга група джерел – інтерв'ю та виступи офіційних осіб та лідерів Азербайджану, Вірменії та невизнаної Нагірно-Карабаської Республіки, що дозволяють отримати уявлення про погляди сторін конфлікту та їхнє бачення ситуації. Це інтерв'ю Trend з представником Республіки Білорусь Володимиром Андрейченко; заява президента Азербайджанської Республіки, прем'єр-міністра Республіки Вірменія та президента російської федерації 10 листопада 2020 р., що дають змогу проаналізувати конфлікт навколо Нагірно-Карабаської Республіки; звернення переселенців з Ходжали до світової громадськості в зв'язку з 25-ми роковинами Ходжалинського геноциду [7; 4; 5].

Отже, аналізуючи дослідження азербайджанських та вірменських істориків, присвячених історії Нагірного Карабаху, звертаємо увагу на взаємну тенденційність у доборі фактів, емоційність в їх оцінюванні, упередженість аналізу проблеми вірмено-азербайджанських відносин. Це, безперечно, ставить під сумнів наукову об'єктивність праць вірменських і азербайджанських дослідників.

Українська історична думка має незначні надбання у вивченні зовнішньої політики Азербайджану у 90-х рр. ХХ ст., оскільки відсутні монографічні дослідження цих проблем. Зважаючи на деякі паралелі у подіях українського та закавказького пострадянського сьогодення цей напрямок досліджень є дуже перспективним.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Вітман К. М. Етнополітичні конфлікти пострадянського простору: сучасний етап розв'язання. *Актуальні проблеми політики*. 2012. Вип. 44. С. 201-210.

2. Дуднік О. Я. Азербайджано-турецькі взаємовідносини у контексті тюркської єдності та геополітичної ситуації на Південному Кавказі. *Український історичний збірник*. Вип. 12. 2009. С. 262-275.
3. Дуднік О. Я. Особливості та специфіка зовнішньої політики Республіки Азербайджан в роки незалежності. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2010. Вип. 16. С. 235-245.
4. Заявление президента Азербайджанской Республики, премьер-министра Республики Армения и президента Российской Федерации 10 ноября 2020 г. URL: <http://kremlin.ru/catalog/countries/AZ/events/64384>
5. Звернення переселенців з Ходжали до світової громадськості в зв'язку з 25-ми роковинами Ходжалинського геноциду. URL: <https://kiev.mfa.gov.az/ua/news/3050/obrashchenie-pereselentsev-iz-khodzhaly-k-mirovoy-obshchestvennosti-v-svyazi-s-25-y-godovshchinoy-khodzhalinskogo-genotsida>
6. Зінько І., Байковський П. Сучасна позиція Азербайджану в міжнародних організаціях. *Вісник Львівського університету. Серія : Міжнародні відносини*. 2015. Вип. 37(3). С. 50-59.
7. Интервью Trend с председателем Палаты представителей Национального собрания Республики Беларусь Владимиром Андрейченко. URL: <https://news.day.az/politics/298655.html>
8. Конституция Азербайджанской Республики, принята референдумом АР 12 ноября 1995. Министерство цифрового развития и транспорта Азербайджанской Республики. URL: <https://mincom.gov.az/ru/view/pages/13/>
9. Малевич Ю. И. Внешняя политика Республики Беларусь в 2000-е годы. Минск: Тесей, 2010. 84 с.
10. Мачуський В. Влада і опозиція в державах Закавказзя. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2015. Вип. 2. С. 161-184.
11. Мегтієв Р. Нагірний Карабах: історія, прочитана за джерелами. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. 220 с.

12. Мустафазаде П. Основні пріоритети зовнішньої політики Азербайджану в Каспійському регіоні. *Науковий огляд*. № 6(78), 2021 С. 6-18.
13. Осмолівська О.Ю. Історичний аналіз стану і перспектив розвитку держав Південного Кавказу (кінець ХХ – поч. ХХІ ст.) *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2009. Вип. 29. С. 71-76.
14. Осмолівська О. Історичні передумови генезису етнополітичних конфліктів у регіоні Південного Кавказу. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2010. Вип. 33. С. 109-113.
15. Парахонский Б. Україна в системі ГУАМ. *Центральна Азія і Кавказ*. 2008. № 3-4 (57-58). С. 119-134.
16. Поліщук К. Чинники конфліктогенності та передумови виникнення та ескалації конфліктів на пострадянському просторі у 90-х роках ХХ століття. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2015. Випуск 37. Частина 3. С. 100-107.
17. Рустамова П. Нагірний Карабах – спроби встановлення справедливості. *Зовнішні справи*. 2016. №5. С. 15-17.
18. Рустамова П. Нагірний Карабах: Ходжалинський геноцид: вірмено-азербайджанський конфлікт щодо території Нагірного Карабаху. *Зовнішні справи*. 2017. №4. С. 12-15.
19. Рябека А. Передумови виникнення нагірно-карабаського конфлікту. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 95(1). С. 72-74.
20. Цибуляк А. Г. Центрально-азійський й південно-кавказький вектори військово-політичної безпеки Російської Федерації. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Випуск 87 (частина II). 2009. С 56-68.

**Світлана Антонова,**

к. е. н., доцент кафедри публічного управління, адміністрування та інформаційної діяльності

Національного університету водного господарства та природокористування

**Марта Борщевич,**

здобувачка III курсу I (бакалаврського) рівня вищої освіти навчально-наукового інституту економіки і менеджменту

Національного університету водного господарства та природокористування

## **ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ ПРО РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У РОЗВИТКУ ПОВІТОВИХ МІСТ ВОЛИНИ НА ПОЧАТКУ XX ст.**

Актуальність дослідження зумовлена потребою об'єктивно проаналізувати роль органів місцевого самоврядування у розвитку інфраструктури повітових центрів Волинської губернії.

**Мета дослідження** – на основі архівних документів та наукових праць з'ясувати пріоритетні напрями діяльності органів місцевого самоврядування в даній сфері.

Інфраструктура повітових міст Волинської губернії на початку XX ст. продовжувала розвиватися попри складні умови. Міське самоврядування не було повністю незалежним у прийнятті вагомих рішень. Кошти з міського бюджету виділялись на покращення різних ланок міського життя [2, арк. 25-27].

На засіданнях міської думи розпоряджались міською землею. Якщо орендар порушував умови договору, то розпочиналося нарахування пені. На будівництво Лютеранської церкви землю виділили безоплатно [3, арк. 11-14]. У випадку, якщо земля вже була віддана в оренду, розгляд цього питання відкладали до закінчення терміну орендних відносин із орендарем. Якщо власники бажали викупити землю з оренди, то це клопотання не розглядали; деякі передавали у розгляд з одного міста в інше.

Також важливими документами у Волинській губернії на початку XX ст. про

діяльність органів міського самоврядування є циркуляри [7]. Незважаючи на обов'язкову присутність податкових інспекторів на засіданнях, їх часто не повідомляли або інформували запізно [4, арк. 330]. На засіданнях повинна була бути присутність певної кількості осіб для прийняття рішень. При оформленні патентів на підприємницьку і торгівельну діяльність часто допускались помилки, на найпоширеніші вказували [4, арк. 384-384 зв.].

Міське самоврядування підпорядковувалось та виконувало всі розпорядження адміністративної влади. Отримувачами купецьких патентів у Волинській губернії були переважно євреї. Значна кількість жителів займались ремеслами.

Міське самоврядування також видавало дозволи на відкриття закладів харчування та торгових центрів, кількість яких постійно зростала. Коли заклад припиняв свою роботу, то власник не сплачував податки. При врегулюванні робочого часу на підприємствах та ремісничих майстернях для працівників міське самоврядування брало до уваги конфесійну та етнічну приналежність, а також регулювало ціни на продукцію та заробітну плату [7].

Особлива увага приділялась покращенню інфраструктури. Важливою проблемою була електрифікація міст та вирішення цього питання. Згідно документам вартість виробленої на міській станції електричної енергії оцінювалася у 62,5 тис. руб. [6, арк. 245]. Освітлення вулиць керосиновими ліхтарями оцінювалося у 180 тис. руб. У 1907 р. Луцька міська дума розглянула проект будівництва електростанції, яка вже незабаром розпочала роботу. Адміністративні установи міст мали знижку у 15% на користування електричним освітленням. У м. Рівне процес будівництва електричної станції та електричного водогону відбувався складніше. Проте, враховуючи позитивну динаміку вже згодом підготували документи і для будівництва трамвайної лінії [1]. Варто зосередити увагу на видатки та прибутки міських дум. Загальний бюджет міста становив 64 735 руб. 34 коп. [5, арк 132]. Зазвичай у той час у місті видатки не перевищували його прибутки.

Таким чином, аналіз архівних документів дає змогу констатувати, що органи місцевого самоврядування брали активну участь у розвитку повітових міст Волині на початку ХХ ст., особливо щодо інфраструктурних питань.

### Список використаних джерел та літератури:

1. Антонова С.Є., Цецик Я.П. Роль органів місцевого самоврядування у розвитку інфраструктури повітових міст Волині на початку ХХ ст. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія.* 2016. Вип. 16. С. 11-16.
2. ДАРО (Держархів Рівненської області). Ф. 359. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 25-27.
3. ДАВО (Держархів Волинської області). Ф. 3. Оп. 1. Спр. 532. Арк. 11-14.
4. ДАВО. Ф. 3. Оп. 1. Спр. 100. Арк. 330-384 зв.
5. ДАРО. Ф. 165. Оп. 1. Спр. 22. Арк. 132 зв.
6. ДАРО. Ф. 165. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 249
7. Цецик Я.П. Документи державних архівів Волинської та Рівненської областей як джерело дослідження ролі органів міського самоврядування у розвитку міст на початку ХХ ст. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія.* 2019. Вип. 26. С. 66-73.

**Ганна Бевз,**

здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти

історичного факультету

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

### **ТРАГЕДІЯ ХІРОСІМИ ТА НАГАСАКІ: СТУПІНЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ**

Зростання напруги навколо російсько-української війни та погрози з боку РФ застосувати ядерну зброю, що матиме вплив на життя мільйонів людей робить дану тему актуальною як ніколи раніше, адже в історії, нажаль, відомі уже випадки ядерного бомбардування міст. Тому потрібно бути, як мінімум інформаційно обізнаними та доносити людству, що наслідки таких дій будуть безповоротні.

Розуміння цього може допомогти знайти рішення та уникнути подібних конфронтацій у майбутньому.

Стаття присвячена аналізу і систематизації наукових досліджень з проблеми трагедії Хіросіми та Нагасакі з метою створення на їх основі узагальнюючого історичного нарису з даної проблеми.

Висвітлення даної проблеми завжди привертало увагу істориків та дослідників Другої світової війни. Проте вітчизняні історики у повній мірі не розкрили дану проблему у зв'язку з географічною віддаленістю місця події та лінгвістичною перепоною до вивчення матеріальних джерел. Тим не менш протягом значного часу, накопичено великий обсяг історичного матеріалу, який потребує детального аналізу та узагальнення.

Значний обсяг праць спостерігаємо в російській історіографії, яку потрібно перш за все досліджувати максимально критично, аби уникнути суб'єктивних тверджень та пропагандистських зворотів. Так, у працях В.Б. Воронцова [1], Д.І. Гольдберга [2], А.М. Самсонова [3], З.М. Солонцова [4] детально розглянуто хід бойових дій в останній період Другої світової війни, описано механізм прийняття рішення про застосування атомних бомб та наслідки, до яких вони призвели, висвітлено процес капітуляції Японії.

Варто зазначити, що починаючи з кінця 1980-х – початку 2000-х років інтерес науковців до даної проблеми значно посилюється, більшою мірою, це було пов'язано із страшною катастрофою на Чорнобильській АЕС та ліквідацією наслідків, до яких вона призвела. Дослідники в цей час активно оцінюють події, які призвели до капітуляції Японії, залучають нові джерела, завдяки яким їм вдається більш ґрунтовніше проаналізувати реакції на застосування ядерної зброї керівної воєнної та політичної верхівки США, Японії і СРСР [5].

Важливі оцінки загального характеру щодо дослідження проблеми зосереджено у працях журналістів, які намагаються донести до кожного читача проблему ядерної небезпеки, що нависла над світом [6; 7]. Автором однієї з них є австралійський журналіст Уілфред Берчетт, який створив свою книгу на основі власних вражень, після того, як особисто відвідав Хіросіму через місяць після бомбардування. У своїй



праці він описав проблеми, які спіткали жителів даного міста [7]. До речі, ядерний досвід у цих дослідженнях не обмежуються «ядерним моментом» серпня 1945 р. Автори описують досвід тих, хто вижив у Хіросімі та Нагасакі, їхні страждання, психологічні, соціальні та фізичні травми, зміст їх повсякденного життя, а також надії і мрії після 6 серпня і 9 серпня 1945 р.

У працях американських дослідників того часу вивчались причини та наслідки ядерного бомбардування Японії з метою оцінки їхнього значення для світової спільноти. У них прослідковується прагнення подолати прірву розділення досліджень глобальної стратегії та міжнародного конфлікту [8].

Визнання наукової громадськості мало дослідження «Тихоокеанський фронт», де важливою групою джерел у висвітленні трагедії Хіросіми і Нагасакі виступають матеріали особистого походження, зокрема, мемуари Г. Трумена, А. Крофт, П. Тіббетса, Л. Гровса, а також спогади зі щоденників військових та матросів [9].

Цінними для нашого вивчення є листування звичайних військових зі своїми близькими, які зберігаються у Бібліотеці Йельського університету. Ці переписки також зібрані в електронному архіві. Загальна кількість листів цього періоду налічує близько 3000 [10].

Офіційні документи про безпосереднє розроблення і застосування ядерної зброї, які зберігаються в Національному архіві США також допомагають максимально пролити світло на дану тему. Вони допомагають в аналізі першої інформації, яка містила в собі результати завданого удару по містах Хіросімі та Нагасакі для того, щоб побачити саме перші оцінки, які були надані після застосування новоствореної зброї.

Даній проблемі присвячено багато публікацій в американських газетах і журналах того часу. Перший репортаж містив у собі інтерв'ю 6-х осіб, які пережили ядерний удар. Його було випущено у щотижневому журналі «The New Yorker», який вийшов 31 серпня 1946 р., створивши резонанс у світі. Ця публікація до сих пір носить титул найкращого прикладу американської журналістики XX століття [11]. Не менш інформативні репортажі можна зустріти на сторінках «New York Daily News», «New York Evening News», «New York Herald Tribune», «New York World-Telegram»,

«New York Times», «Pittsburgh Press», «San Francisco Chronicle», «Wall Street Journal», «Washington TimesHerald», «Washington Post», «Chicago Daily Tribune», «Chicago Daily News», «Boston Daily Globe». На той момент, це були одні із найвпливовіших видань у США, до яких американці мали велику довіру.

Отже, стан джерельної бази та історіографічний доробок дозволяє проаналізувати причини прийняття рішення про застосування ядерної зброї, прослідкувати реакцію населення Японії та світу, і оцінити завдані руйнування після бомбардування міст Японії наприкінці Другої світової війни. Дані матеріали дозволяють не лише виявити базові маркери сприйняття світом подій серпня 1945 року, а й прослідкувати такий специфічний момент, як насадження пропагандистських мотивів у своїх працях з боку різних дослідників.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Воронцов В.Б. Тихоокеанская политика США 1941-1950 гг. Москва, 1960. 484 с.
2. Гольдберг Д.И. Внешняя политика Японии 1941-1945. Москва: Издательство социально-экономической литературы. 1962. 386 с.
3. Самсонов А.М. Крах фашистской агрессии 1939-1945. Москва: Наука 1980. 728 с.
4. Солонцов З.М. Дипломатическая борьба США за господство на море и противоборство империалистических держав: 1918-1945 гг. Москва: Изд-во ИМО. 1962. С. 134-136.
5. Dower J. Rethinking World War II in Asia. *Reviews in American History* (June 1984). P. 155-169.
6. Wallace C., Weiss M. Countdown 1945: The Extraordinary Story of the Atomic Bomb and the 116 Days that Changed the World. New York: Avid Reader Press, 2020. 320 p.
7. Берчетт У. Вновь Хиросима. Москва: Прогресс, 1978. 68 с.
8. Selden M. The United States, Japan, and the atomic bomb. *Bulletin of Concerned Asian Scholars*, 23:1, P. 3-12, Andrieu d'Albas E. M. Death of a Navy: Japanese Naval Action in World War II. New York, 1957.

9. Эмброз Х. Тихоокеанский фронт. Москва, 2011. 247 с.
10. Mariner R. The atomic bomb and American society: new perspectives. Knoxville, 2009. 407 с.
11. Hiroshima By John Hersey. URL: <https://www.newyorker.com/magazine/1946/08/31/hiroshima>

**Віталій Гарячий,**  
здобувач IV курсу I (бакалаврського) рівня вищої освіти  
історичного факультету  
Житомирського державного університету  
імені Івана Франка  
(наук. керівник: д. і. н., проф. **Олександр Буравський**)

## **ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИКЛАДАННІ ІСТОРІЇ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ**

Сучасний стан розвитку суспільства характеризується значним впливом на нього інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), які проникли в усі сфери людської діяльності, забезпечують поширення інформаційних потоків у суспільстві і утворюють глобальний інформаційний простір та створюючи можливості переходу на якісно новий рівень суспільного поступу. Не стала винятком у цьому процесі і освіта.

Сьогодні використання інформаційно-комунікаційних технологій в освіті постає одним із базових напрямів її розвитку, сприяє оновленню змісту освіти, дає змогу досягти якісно вищих результатів навчальної діяльності, забезпечити для кожного учня формування і розвиток його власної освітньої траєкторії. Це пов'язано з появою нових, практично необмежених педагогічних можливостей для індивідуалізації і диференціації навчального процесу, його гнучкої адаптації до індивідуальних особливостей учня, із застосуванням у цьому процесі додаткових інформаційних

навчальних ресурсів, широкого спектру педагогічних методів та технологічних варіантів навчання, розширенням масштабу і зміною характеру навчальних комунікацій, посиленням процесуальних та мультимедійних характеристик засобів навчання, розширенням простору інноваційної педагогічної діяльності тощо [2, с. 507].

**Метою статті** є дослідження історіографічних етапів впровадження та використання інформаційно-комунікаційних технологій у викладанні історії.

Проблема впровадження ІКТ в освітній простір України та використання їх у викладанні предметів, в тому числі й історії виникла практично після здобуття нею незалежності.

Ця проблема постала з появою перших персональних комп'ютерів та комп'ютерних класів в українських школах у середині 1990-х рр. минулого століття.

Аналіз наукової і педагогічної літератури показує, що проблемі використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі та у викладанні історії зокрема, присвячено багато наукових публікацій, які доводять важливість та актуальність цього процесу. Теоретичні аспекти інформатизації освіти, розроблення та застосування комп'ютерно-орієнтованих засобів навчання, досліджені в працях В. Бикова, А. Гуржія, М. Згуровського, М. Жалдака, Ю. Рамського, В. Кухаренка, А. Манако, Ю. Машбиця, Н. Морзе, Л. Панченко, С. Ракова, Ю. Триуса, О. Спіріна, С. Семерікова. Використання інформаційно-комунікаційних технологій в навчальному процесі, зокрема при викладанні історії, досліджували відомі науковці К. Баханов, Д. Десятов, Т. Ладиченко, О. Мокрогуз, О. Пометун, О. Подобєд, Т. Ремех, А. Фоменко, Г. Фрейман, О. Худобець та інші.

Одним з перших документів на державному рівні, що засвідчив важливість впровадження інформаційних технологій став Закон України «Про Національну програму інформатизації» від 1998 р., де інформаційна технологія визначається як «цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів з використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування» [3].

Важливим поштовхом для використання ІКТ в освіті стала Лісабонська стратегія, прийнята країнами ЄС у 2000 р. [6]. У цьому документі зазначено, що процеси глобалізації та виклики розвинутої економіки вимагають створення та проведення необхідних програм для підтримки інноваційних процесів, проведення економічних реформ та модернізації соціального благоустрою та систем освіти. Основною метою цієї стратегії є насичення ринку праці підготовленими кадрами, які б відповідали його сучасним вимогам.

На виконання Лісабонської стратегії країни-члени Євросоюзу прийняли спільний документ «Підготовка цифрового майбутнього Європи. План дій до 2010 р.» [12], яким визначили спрямованість розвитку своїх систем освіти до 2010 р. і встановили, що в інформаційному суспільстві віддається значна перевага використанню ІКТ на всіх рівнях життя, тому підвищення рівня якості освіти завдяки мультимедіа та інтернет-технологіям визначено одним із пріоритетів розвитку систем освіти країн Європейського співтовариства. Цим європейські країни зазначили, що всі школи повинні бути оснащені комп'ютерами, вчителі повинні використовувати комп'ютерні та інформаційно-комунікаційні технології, опанувати нові методи та технології навчання. Середня освіта повинна включати оволодіння комп'ютерною грамотністю, ІКТ як у процесі навчання, так і в повсякденному житті.

Упровадження та вдосконалення інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виховний процес затверджується законами України та відповідними урядовими документами.

У Національній доктрині розвитку освіти (Україна XXI століття) прийнятій у 2002 р., зазначено, що «пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують подальше удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві» [13].

Ураховуючи вимоги Національної доктрини розвитку освіти, Державним стандартом базової і повної середньої освіти, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 р. № 24, освіта спрямовується на «формування

соціальної, комунікативної, комп'ютерної та інших видів компетентності учнів» [5], що стає можливим завдяки використанню ІКТ у процесі навчання.

У Державній програмі «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці» на 2006-2010 рр. одним з основних завдань визначено «впровадження інформаційних та комунікаційних технологій у навчальний процес; розвиток технологій дистанційного навчання і використання їх для запровадження в Україні системи навчання протягом усього життя» [4].

Перехід до інформаційного суспільства в Україні стає об'єктивною необхідністю. У 2007 р. приймається Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 рр.», яким визначається необхідність впровадження ІКТ в усі сфери життєдіяльності та забезпечення комп'ютерної та інформаційної грамотності населення, насамперед шляхом створення системи освіти, орієнтованої на використання новітніх ІКТ у формуванні всебічно розвиненої особистості.

Указом Президента України «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» від 30.09.2010 р., 2011 р. оголошено Роком освіти й інформаційного суспільства.

Отже, можна стверджувати, що пріоритетним напрямом розвитку української системи освіти, як і систем освіти європейських країн стає використання ІКТ на всіх рівнях навчання.

У дослідженнях визначено, що ІКТ – це система сучасних інформаційних методів, прийомів праці і їх організації на основі комп'ютерно-технічних засобів, спрямованих на збирання, накопичення, зберігання, опрацювання, передавання, розповсюдження, представлення й використання інформації, що розширює можливості людини в суспільній діяльності [7, с. 10].

А. Фоменко обґрунтував, що комп'ютер є високотехнологічним і багатофункціональним засобом навчання. Він може використовуватися і як комбінований технічний засіб, і як своєрідний комплекс засобів навчання, який поєднує можливості відтворення відео, звукоряду, демонстрації статичних і динамічних зображень, доступних іншим засобам навчання тощо [14, с. 34].

Українські методисти О. Пометун [11, с. 199-200], К. Баханов [1, с. 34] та О. Мокрогроз [10, с. 42] дають рекомендації щодо використання інформаційно-комунікаційних технологій на різних етапах організації уроку.

У 2010 р. урядом України прийнято Концепцію Державної цільової програми впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків» на період до 2015 р. [9].

У Концепції «Нова українська школа» та Законі України «Про освіту», визначено, що формулою нової школи стає наскрізне застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі, які стають інструментом забезпечення успіху нової української школи [8].

У 2013 р. Президентом України схвалено Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 р., якою акцентовано увагу на інформатизацію освіти, розвиток індустрії інформаційно-комунікаційних засобів навчання, підвищення ефективності навчально-виховного процесу на основі впровадження досягнень педагогічних інновацій та інформаційно-комунікаційних технологій.

Отже, використання ІКТ в освітньому процесі постає одним із базових напрямів його розвитку. Тому головним завданням освіти постає не засвоєння конкретних предметних знань, а формування здатності до їх пошуку і усвідомленого критичного засвоєння. Саме на досягнення такої мети й орієнтована інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій в освітні процеси.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Баханов К.О. Сучасна шкільна історична освіта: інноваційні аспекти. Донецьк: ЮгоВосток, 2005. 384 с.
2. Биков В.Ю. Інформатизація загальноосвітньої і професійно-технічної школи України: концептуальні засади і пріоритетні напрями. *Професійна освіта: педагогіка і психологія. Українсько-польський журнал* / За ред.: І. Зязюна. Київ, 2003. Вид. IV. С. 501-515.
3. Закон України «Про Національну програму інформатизації». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=74%2F98-%E2%F0>
4. Державна програма «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і

науці» на 2006–2010 роки. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1153-2005-%EF>

5. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. URL: [http://www.mon.gov.ua/education/average/drzh\\_stand.doc](http://www.mon.gov.ua/education/average/drzh_stand.doc)

6. Document Center: The Lisbon Strategy. URL: <http://lisbon.cor.europa.eu/Docs/showDoc.php?idD=3>

8. Жалдак М.І. Педагогічний потенціал комп'ютерно-орієнтованих систем навчання математики. *Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання*. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова. Вип. 7, 2003. С. 3-12.

9. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

10. Концепція Державної цільової програми впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків» на період до 2015 р. URL: [http://osvita.ua/legislation/Ser\\_osv/8835](http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/8835)

11. Мокрогуз О.П. Інноваційні технології на уроках історії. Харків: Основа, 2007. 191 с.

12. Пометун О.І., Фрейман Г.О. Методика навчання історії в школі. Київ: Генеза, 2006. 328 с.

13. Портал Європейського Союзу. URL: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/05/643&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>

14. Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ президента України від 17.04.2002 № 347/2002. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>

15. Фоменко А.В. Комп'ютер як засіб організації навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках історії (на матеріалах курсу стародавнього світу): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2003. 20 с.



**Олександр Ляшенко,**  
здобувач I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти  
історичного факультету  
Житомирського державного університету  
імені Івана Франка  
(наук. керівник: к. і. н., доц. **Людмила Гуцало**)

## **АФГАНІСТАН В ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ США (1979-2021 рр.): ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ**

Афганістан – країна, яку не підкорив жоден народ за всю її багатовікову історію, хоча багато хто намагався. Виключенням не стали і США, які зробили спробу його підкорити в 1979 р. і тривалий час спрямовували свій вплив та основний вектор зовнішньої політики на дану країну.

Слід відзначити, що дана проблематика широко розглянута в зарубіжній історіографії. Зокрема значну увагу цій сфері зовнішньої політики США приділяли такі американські вчені як Джулі Ловенштейн [2], Том Ленсфорд [1], Ентоні Тейлер [4], Картер Малкасян [3], Крейг Вітолк [5].

Джулі Ловенштейн у праці «US Foreign Policy and the Soviet-Afghan War: A Revisionist History», акцентує увагу на справжніх мотивах дій США, початковій фазі війни та основних історичних наративах; розкриваючи основні проблеми даної теми, даючи оцінку тому, що американський уряд став однією з причин початку даної кампанії, спровокувавши СРСР своєю підтримкою моджахедів. Проте зиску від цього в кінцевому підсумку США не отримали ніякого, тільки велику кількість проблем. У цілому авторка наукової розвідки зазначає про всю патовість початку даної кампанії США в Афганістані та її майбутніх наслідків [2].

У книзі Тома Ленсфорда «Bitter Harvest US Foreign Policy and Afghanistan» проаналізовано основні події до 2003 р. Автор досліджує роль і впливи всіх учасників даного конфлікту на території Афганістану. Дана монографія по суті може служити базою для дослідження політики США щодо Афганістану, оскільки в ній

вміщено свідчення очевидців та рекомендації щодо політики в даному регіоні [1].

Зовнішню політику США в Афганістані упродовж 1979-2014 рр. проаналізував американський вчений Ентоні Тайлер. У праці «Us Policy Towards Afghanistan, 1979-2021 «A Force For Good»» автор застосовує конструктивістський підхід, завдяки чому краще з'ясовує особливості американо-афганських відносин та виправдання Вашингтону щодо деяких моментів в Афганістані [4].

Картер Малкасян у фундаментальній праці «The American War in Afghanistan: A History» розкриває всю історію даної проблеми від часів Джиммі Картера і підтримки моджахедів у 1979 р. до виведення військ за наказом президента Джо Байдена в 2021 р. У монографії добре розкрито проблеми, які були упродовж усіх періодів даного конфлікту. І ключовою серед них є невміння жодної з адміністрацій президентів США вчинити правильні дії, а саме: потрібно було налагоджувати дипломатію американського уряду з Талібаном, бо з міжнародної точки зору, таліби були по суті людьми, які боролись за незалежність своєї країни, а уряд США – загарбником, який веде агресивну політику. Картер Малкасян висловлює думку про змарнованість використаних ресурсів США і невміння їх правильно використати. До прикладу, після 11 вересня 2001 р. адміністрація президента Джорджа Буша Молодшого зосередилась саме на ліквідації терористів, що подекуди і загрожувало простому цивільному населенню і, нажаль, призводило до великої кількості втрат серед нього, тому уряд США втрачав і підтримку місцевого населення.

У цілому, завдяки знанню пуштунської мови, географії країни і отриманні доступу до цілої низки матеріалів, Картер Малкасян розкриває всі проблеми, через які власне і відбувся крах політики США в Афганістані [3].

У монографічному дослідженні Крейга Вітолка «The Afghanistan Papers: A Secret History of the War» є досить багато інтерв'ю американських високопосадовців різних часів, в яких йдеться про марність витрачених грошей і ресурсів. Ці чиновники прямо говорять про всі проблеми Афганістану і повну незмогу подолати їх. Зокрема йдеться про корупцію, наркотрафік, від якого прямо залежала економіка країни, некомпетентність афганських посадовців тощо. Автор ще раз доводить, що це була марна авантюра, в яку влізла найсильніша країна в світі і ледве з неї виплуталась з

величезними втратами ресурсів та часу [5].

Підводячи підсумки слід зазначити, що більшість вчених вважають, що США дарма втрутилися в справи іншої країни і впродовж тривалого часу зазнали там тільки краху. Не вирішивши там жодної з проблем, світовий гегемон породив тільки ще більшу їх кількість.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Lansford T. *A Bitter Harvest US Foreign Policy and Afghanistan*. 2003. Routledge. 216 p.
2. Lowenstein J. *US Foreign Policy on the Soviet-Afghan War. A Revisionist History*. Yale University Press, 2016. Pp. 53-62.
3. Malkasian C. *The American War in Afghanistan: A History*. Oxford University Press. 2021. 576 p.
4. Teiler A. *US Policy Towards Afghanistan, 1979-2021 «A Force For Good»*. 2020.
5. Whitlock C. *The Afghanistan Papers: A Secret History of the War*. Simon&Schuster. 2021. 368 p.

**Анатолій Гончаренко,**

к. і. н., доцент кафедри історії

Сумського державного університету

**Вікторія Червяченко,**

здобувачка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

навчально-наукового інституту права

Сумського державного університету

## **ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ США В ЕВОЛЮЦІЇ КОЛОНІАЛІЗМУ В 1898–1922 РР.**

Своєрідною «лабораторією», де з урахуванням місцевої специфіки і реалій кінця

XIX – першої половини 20-х рр. XX ст. відпрацьовувалася модель майбутнього панівного статусу США була система колоніалізму, яка зараз трансформується в «новий світовий порядок», а також нові методи колоніального панування.

Саме тому вивчення колоніальної політики США у 1898-1922 рр. з дотриманням принципів академічної доброчесності, їх ролі в еволюції колоніалізму в контексті сучасного глобального розвитку та формування існуючого положення в світі, є актуальною темою дослідження.

Історіографія порушеної нами проблематики багаточисельна. Щодо зарубіжної історіографії питання, слід зазначити, що дослідження даної теми проводилися, в основному, у зв'язку з іншими історичними аспектами. Англійська історіографія приділяє особливу увагу зовнішній політиці США у світлі витоків Першої світової війни, розглядаючи зміни в колоніальній системі у зв'язку з цими темами [1; 2].

Як характерний приклад зарубіжної історіографії проблеми можна навести праці Р. Шульцінгера «Американська дипломатія в двадцятому столітті», Д. Джолл «Витоки Першої світової війни», І. Бекетта «Велика війна» і Дж. Кігана «Перша світова війна» [3; 4; 5; 6].

Щодо радянської історіографії проблеми, то одним з перших дослідників даної проблематики є В. Беллі, який зачіпає стратегічні питання суперництва великих держав на Тихому океані [7].

Проблеми, пов'язані з колоніалізмом були порушені у праці Ф. Нотовича, присвяченій дипломатичній боротьбі в період Першої світової війни [8].

Певний внесок у вивчення колоніальної системи з точки зору радянської теорії імперіалізму зробив С. Тюльпанов [9; 10].

У 60–80-х рр. XX ст. у СРСР розробляється концепція «неоколоніалізму», великий внесок в яку зробили К. Брутенц і В. Солодовников [11; 12].

Після розпаду СРСР інтерес до вивчення колоніалізму в Росії зростає. Проте дослідження наприкінці XX – на початку XXI ст. ведуться в основному в напрямку вивчення історії конкретних країн і регіонів [13; 14].

Українськими істориками питання, пов'язані з еволюцією колоніалізму та ролі США у цьому процесі наприкінці XIX – у перші десятиліття XX ст. практично не

досліджувалися. Окремі аспекти порушеної проблематики у вітчизняній історіографії питання розглянув А. Гончаренко [15; 16; 17].

Підбиваючи загальний підсумок огляду історіографії проблеми, слід зазначити, що хоча окремі аспекти змін у колоніальній системі в 1898-1922 рр. та ролі в них США вже досить добре вивчені, проте, комплексне дослідження, яке враховувало б і процеси всередині сформованих колоніальних імперій, і вплив на колоніальну систему нових індустріальних держав, знаходяться тільки в початковому стані.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Perkins D. America and two wars. Boston: Little, Brown and Company. 1944. 214 p.
2. Allen H.C. Great Britain and the United States. History of Anglo-American Relations. 1783-1952. London: Odhams Press, 1954. 743 p.
3. Shulzinger R.D. American Diplomacy in the Twentieth Century. New York: Oxford University Press, 1984. 390 p.
4. Джолл Д. Истоки первой мировой войны. Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. 413 с.
5. Beckett I.F.W. The Great War. Harlow: Pearson Education, 2001. 508 p.
6. Киган Д. Первая мировая война. Москва: АСТ, 2004. 572 с.
7. Белли В.А. Борьба за Тихий океан, политико-стратегический очерк. Москва-Ленинград: Государственное издательство, отдел военной литературы, 1929. 205 с.
8. Нотович Ф. Дипломатическая борьба в годы первой мировой войны. Москва: Издательство АН СССР, 1947. Т. 1. 748 с.
9. Тюльпанов С.И. Колониальная система империализма и её распад. Москва: Соцэкгиз, 1958. 258 с.
10. Тюльпанов С.И. Ленинская теория империализма и современный капитализм. Ленинград: Соцэкгиз, 1957. 56 с.
11. Брутенц К.Н. Колониализм без империй. Москва: Знание, 1963. 48 с.
12. Солодовников В.Г. Неоколониализм. Теория и практика. Москва: Наука, 1966. 53 с.

13. Носков В.В. Институты власти и внешняя политика США, 1901–1913 гг. Санкт-Петербург: Наука, 1993. 478 с.
14. Американская цивилизация как исторический феномен. Восприятие США в американской, западноевропейской и русской общественной мысли. Под ред. Н.Н. Болховитинова. М.: Наука, 2001. 493 с.
15. Гончаренко А.В. США та колоніальні протиріччя на Далекому Сході наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. *Сумська старовина*. 2018. № LII. С. 60-70.
16. Гончаренко А.В. Становлення світової політики США наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. *Сумський історико-архівний журнал*. 2018. № XXX. С. 62-74.
17. Гончаренко А.В. США та колоніальне питання в міжнародних відносинах: 1918–1921 рр. *Сумський історико-архівний журнал*. 2018. № XXXI. С. 56-65.

**Маргарита Пашкуда,**  
здобувачка ІV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти  
історичного факультету  
Житомирського державного університету  
імені Івана Франка  
(науковий керівник: к. і. н., доц. Людмила Гуцало)

## **ЗАГОСТРЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ СИТУАЦІЇ НАПРИКІНЦІ 1930-Х РР. ТА ОЦІНКИ ПАКТУ МОЛОТОВА-РІББЕНТРОПА В УКРАЇНСЬКИХ ТА РОСІЙСЬКИХ ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ**

На сьогоднішній день триває російсько-українська війна, яка розпочалася 24 лютого 2022 р. Політичні режими в країнах, що з'явилися на геополітичній карті світу після розпаду Советського Союзу, намагаються використати історію, в тому числі й тему Другої світової війни, у своїх прагматичних цілях для збереження влади. З покоління в покоління українським і російським громадянам розповідають про ці

події в школі, що виступає непоганим засобом пропаганди. Тому важливо простежити як висвітлюється тема Другої світової війни для російських та українських школярів, формування їх уявлення про ці події є дуже актуальним на сьогоднішній день.

**Мета дослідження** – дослідити особливості висвітлення загострення міжнародної ситуації наприкінці 1930-х рр. та оцінки пакту Молотова-Ріббентропа в Україні та росії на основі шкільних підручників історії.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання наступних завдань:

- описати та проаналізувати договори, які підписали країни Європи та СРСР напередодні Другої світової війни;
- проаналізувати висвітлення та оцінку советсько-німецьких угод 1939 року на сторінках підручників;
- порівняти висвітлення тематики загострення міжнародної ситуації наприкінці 1930-х рр. та оцінки пакту Молотова-Ріббентропа в шкільних підручниках для українців та росіян.

Тематика подій, які відбувалися у другій половині 1930-х рр. та підписання пакту Молотова-Ріббентропа у сучасних російських та українських підручниках з історії висвітлена досить широко. Проте є деякі відмінності в тому, як у підручниках для школярів аналізують, оцінюють та інтерпретують ці явища.

У російських підручниках вивченню цієї теми присвячено багато уваги та є достатньо матеріалів для учнів. У більшості підручниках зазначається, що активну зовнішню політику в 1930-х рр. розгорнуло керівництво СРСР. Таким чином, СРСР сприяло підписанню пактів про взаємодопомогу із Францією і Чехословаччиною в травні 1935 р. Це був серйозний крок для обмеження агресивної політики Німеччини та її союзників, який мав стати основою для створення системи колективної безпеки в Європі [7, с. 126]. Також зазначається, що влада СРСР рішуче засуджувала агресивні дії Гітлера і запропонувала організувати міжнародну конференцію для утворення системи колективної безпеки та забезпечити захист незалежності країн, яким загрожує агресія. Однак західні країни не виявили необхідного інтересу до її створення.

На сторінках підручників особливий акцент робиться на тому, що СРСР навіть у 1939 р. продовжував вживати активних заходів щодо заохочення урядів Великої Британії та Франції до створення системи колективної безпеки в Європі. Советський уряд вніс пропозицію про укладення угоди між СРСР, Францією та Великобританією про взаємодопомогу в разі агресії проти країн-учасниць договору. У Москві влітку 1939 р. відбулися переговори трьох держав, де було досягнуто домовленості про підписання політичних і військових угод. Однак англійська і французька делегації із запізненням прибули до Москви і не мали права приймати рішення. Советському керівництву було зрозуміло, що уряди західних країн не хочуть швидкого досягнення результатів. Тому ці переговори ні до чого не призвели. Цікаво, що звертають увагу школярів на переговори між Великою Британією, Францією та Німеччиною з метою підбурювання нацистської Німеччини до збройного конфлікту з СРСР [5, с. 239].

У серпні 1939 р. Й. Сталін прийняв рішення і 23 серпня, після завершення тривалих переговорів з Великобританією та Францією, В. Молотов і міністр закордонних справ Німеччини Й. Ріббентроп підписали пакт про ненапад і таємний додатковий протокол. Згідно з другим, Берлін визнав Латвію, Естонію, Фінляндію, східну частину Польщі та Бессарабію сферою впливу ССРСР. У вересні 1939 р. до цього списку додалася й Литва. У російських підручниках вказуються позитивні аспекти підписання цього договору. Як головний здобуток зазначають стратегічну паузу, яку Сталін використав для зміцнення військово-економічної могутності. Крім цього, це був засіб впливу на Японію, яка сподівалася на допомогу Німеччини у боротьбі з СРСР. Внаслідок підписання пакту Молотова-Ріббентропа японський уряд переглянув свої військові плани та змінив свій військовий вектор на південний напрямок – захоплення колоніальних володінь США та Англії [5, с. 13].

Щодо негативних наслідків підписання пакту Молотова-Ріббентропа у російських підручниках інформації практично немає. Також практично ніде не вказується про те, як пакт сприяв початку Другої світової війни.

В українських підручниках для школярів широко висвітлена тема міжнародної політики в 1930-х і підписання пакту Молотова-Ріббентропа. Відмінності у викладенні цього матеріалу для російських і українських учнів значні.



Українські автори пишуть про те, що створювались три центри воєнних дій: у Німеччині, Англії та Франції і в Союзі Радянських Союзів. Сталін був готовий до переговорів із двома коаліціями і лише очікував, щоб зрозуміти де у нього буде більше вигоди. Зробивши вибір на користь Німеччини уряди підписали договір про ненапад із додатком у вигляді секретного протоколу [4]. Побоюючись негативної реакції в СРСР, Сталін переговори з Гітлером проводив у таємниці, навіть не повідомивши про це всіх членів Політбюро ЦК ВКП(б) [3, с. 175]. У таких умовах було підписано десятирічний пакт про ненапад. Відповідно до нього до сфери радянського впливу входили Латвія, Естонія, Фінляндія та Бессарабія; Литва була визнана сферою впливу Німеччини; територія Польщі була поділена учасниками договору по річках Нарев, Вісла, Сян. Союз із Німеччиною на деякий час утримав би СРСР від світового конфлікту й дав би йому можливість у слушний момент втрутитися. Гітлер погодився на це, адже таким чином він виб'є СРСР із гри і розв'яже собі руки для нападу на Польщу, а згодом і на західні країни [2]. Важливою рисою є й те, що в усіх підручниках вказується про вплив пакту на розв'язання Другої світової війни.

У деяких підручниках для українських учнів переговори між лідерами СРСР і Німеччини подаються з признаками націоналізму, що впливає на подачу матеріалу. А. Гітлер усвідомлював, що Радянський Союз, який мав інтереси в Західній Україні, не дозволить, щоб цей корисний стратегічний плацдарм був зайнятий німецькими військами і перетворив на засіб для тиску на СРСР. Радянсько-німецький пакт був підписаний не для забезпечення миру в Європі, а для задоволення бажань двох тоталітарних лідерів. У підручниках зазначаються наслідки підписання цього договору конкретно для України. Як позитив виділено об'єднання всіх українських територій в одній державі, а негативним наслідком є підпорядкування цих територій радянському тоталітарному режиму, який тепер міг насаджувати свою ідеологію одразу на всі землі [1, с. 217].

Отже, проаналізувавши тему загострення міжнародної ситуації наприкінці 1930-х рр. та оцінки пакту Молотова-Ріббентропа в українських та російських підручниках з історії можна зробити висновок, що для здобувачів середньої освіти України

матеріал висвітлюється більш збалансовано: виділяються як позитивні, так і негативні аспекти. Для російських школярів цей матеріал подається тільки із позитивної сторони.

### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Аркуша О. Г., Мудрий М. М. Історія : Україна і світ: (інтегр. курс, рівень стандарту): підруч. для 10-го кл. закл. заг. середн. освіти. Київ: Генеза, 2018. 288 с.
2. Вивілга О. Тоталітаризм як традиція: російський випадок. Київ: НАН України, 2022. URL:  
<https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=9270>
3. Гісем. О.О., Сорочинська Н.М. Всесвітня історія (рівень стандарту): підручник для 10 кл. закл. загальн. серед. освіти. Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2018. 256 с.
4. Гриневич В. Путін про пакт Молотова-Ріббентропа, Голокост і Бабин Яр: неоімперські амбіції та інструменталізація історії. Історична правда, 2020. URL:  
<https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/node/4518/pravyloaoformlennyaspyskuvykorystanyhdzherel.pdf>
5. Алексашкина Л.Н., Данилов А.А., Косулина Л.Г. История. Россия и мир в XX – начале XXI века. 11 класс: учеб. для общеобразоват. учреждений: базовый уровень. Москва: Просвещение, 2010. 431 с.
6. Антонов В.М., Беличенко Д.Ю., Данилов Д.Д., Кузнецов А.В., Лисейцев Д.В., Петрович В.Г., Селинов П.И. История. Середина XIX – начало XXI в. 11 кл.: учеб. для организаций, осуществляющих образовательную деятельность. Базовый и углублённый уровни. Ч. 2. Москва: Баласс, 2016. 400 с.
7. Киселев А.Ф., Попов В.П. История России, XX – начало XXI века, 11 класс, базовый уровень, учебник для общеобразовательных учреждений. Москва: Дрофа, 2012. 318 с.

**Ярослав Цецик,**

к. і. н., доцент кафедри публічного управління, адміністрування  
та інформаційної діяльності  
Національного університету водного господарства  
та природокористування

**Олена Мордас,**

здобувачка II курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти  
навчально-наукового інституту економіки та менеджменту  
Національного університету водного господарства  
та природокористування

**Людмила Данильчук,**

здобувачка II курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти  
навчально-наукового інституту економіки та менеджменту  
Національного університету водного господарства  
та природокористування

## **ГАЗЕТА «РАДА» ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ВИБОРІВ ДО IV ДУМИ У 1912 р.**

Основною частиною східноукраїнських видань початку ХХ ст. є журнали та газети громадсько-політичного спрямування. Серед них особливе місце займає щоденна україномовна газета «Рада». Це видання приділяло багато уваги формуванню української культури участі у політичному житті та ряду інших актуальних питань. Враховуючи ту обставину, що вищеназваний пресовий орган видавався українською мовою органи імперської влади неодноразово робили спроби його закрити. Метою видавців було розповсюдити газету серед народу аби пробудити національні почуття та національну свідомість людей народу [1].

Тематика публікацій сприяла зростанню авторитету часопису. Вони були актуальними та гострими. Також відображали реальну картину суспільства того часу. Редакція вже з перших номерів брала курс на висвітлення прав народу на освіту,

економічну незалежність, федералізм, право на навчання рідною мовою та незалежність України.

Редакція газети «Рада» відстоювала інтереси українців з моменту першого виходу у світ і до останніх номерів 1914 р. [2].

Газета «Рада» була джерелом інформації. Напередодні виборів до Державної думи. 15 листопада 1912 р. розпочала свою роботу Четверта Державна дума. У ній утворилися партійні фракції та думська опозиція. Інформацію про депутатів Державної думи регулярно друкували тогочасні газети [3]. Ширилися різні чутки, що Державна дума збереться не швидко: або в листопаді 1912 р., або в січні 1913 р. Тоді ж про розпуск Третньої повідомляли у жовтні місяці.

Перша та Друга Думи були розпущені достроково. Для такого випадку у розділі 105 «Основних законів» було зазначено: «Державна Дума може бути до скінчення п'ятилітнього строку уповноважень її членів розпущена царським указом. Тим самим указом призначаються нові вибори в Думі і час її скликання». Указ про розпуск двох перших дум вказував і на те, коли повинна зібратися наступна нова Дума. Та тепер вона дожила до скінчення п'ятилітнього терміну уповноважень її членів і вказівок щодо такої ситуації не було [4].

Газети «Рада» пропонувала пригадати, які виборчі права мали жителі імперії. Той хто знає добре свої права, той і зможе скористатися ними. В імперії виборці були поділені на різні курії. Кожен з них обирав своїх виборців. Вони ж в свою чергу, з'їжджалися до губернського міста. Там вже призначали когось між собою депутатом до Думи. Селяни та робітники спочатку обирали уповноважених, а з них – виборців [5].

Бути уповноваженим мав право тільки:

- справжній селяни-хазяїн, який або приписаний до волості, або належить до сільської громади;
- повинен мати власну землю або надільну й хазяйнувати на ній;
- проживати у волості не менше ніж один рік.

Уповноважених від волостей обирали наступним чином. У призначений губернатором час збиралися селяни. Не всі, але лише ті, які мали право голосу на

волосних сходах. Таємно обирали двох уповноважених на повітовий з'їзд з інформуванням відповідний орган влади [5].

Таким чином, газета «Рада» детально висвітлювала механізм проведення виборів до Думи. Одночасно з цим видання сприяло зміцненню, згуртуванню українців. Більше того, газета друкувала свої матеріали українською мовою, пропагувала українську мову, яка на той час лише формувалася. «Рада» була популярною серед селян і робітників, тому що на своїх сторінках висвітлювала питання національно-культурного відродження України, виступала з різкою критикою ладу. Газета давала огляди політичного, громадського, економічного життя на Вкраїні і за-кордоном, отже є цінним джерелом для вивчення історії України на початку ХХ ст.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Огляд періодичних видань громадсько-політичного спрямування. Громадсько-політичне життя на сторінках щоденника «Громадська думка. URL: <http://osvita.dream.net.ua/vnz/reports/journalism/25061/>
2. Кобинець А. «Громадська думка»/«Рада» (1905-1914 рр.) – перша щоденна українськомовна газета Наддніпрянської України: утвердження національної ідеї: дис. ... к-та філол. Наук: 10.01.08. Київ, 2005. 222 с.
3. Тишкевич О.В. I–IV Державні думи та українська справа (на матеріалах газет Київського генерал-губернаторства 1907–1914 рр.). *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2019. № 3. С. 42-48.
4. Коли збереться четверта Дума. *Рада*. 1912. № 142. С. 1. URL: [https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/3c/Rada\\_1912\\_142.pdf](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/3c/Rada_1912_142.pdf)
5. Виборче право до Думи Державної. *Рада*. 1912. № 145. С. 1-2. URL: [https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/29/Rada\\_1912\\_145.pdf](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/29/Rada_1912_145.pdf)

**Ірина Зубрійчук,**  
здобувачка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти  
історичного факультету  
Житомирського державного університету  
імені Івана Франка  
(науковий керівник: д. і. н., проф. **Олександр Буравський**)

## **ГРА НА УРОЦІ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ**

Актуальною проблемою сучасної української освіти є активізація учнів на уроках, зокрема в процесі вивчення всесвітньої історії. Саме це питання підштовхує педагогів сьогодення до пошуку способів, з метою підвищення ефективності навчального процесу. Гра, насамперед, асоціюється з розвагою та релаксацією. Проте, з розвитком наукових досліджень науковці дійшли висновку, що гра може відігравати важливу роль у формуванні різних компетентностей в учнів.

**Мета статті** – аналіз історіографії проблеми використання ігрових технологій на уроках всесвітньої історії.

Проблему використання навчальних ігор, зокрема на уроках історії, досліджували науковці Я. Камбалова, О. Кожем'яка, М. Короткова, О. Охредько, К. Баханов, О. Пометун, Ш. Амонашвілі та інші. Вони розглядали ігри як метод та прийом навчальної діяльності, виділили їх ознаки, розробили способи організації гри, обґрунтували поняття «гра», звертали увагу на характеристики ігор та психологічний аспект розвитку творчої особистості.

Один з найбільш відомих педагогів, який досліджував гру на уроці історії – Джон Дьюї. Він підкреслював важливість використання ігор та інших методів активного навчання на уроках. У своїх працях «Школа майбутнього», «Демократія і освіта» звертав увагу на те, що гра має потужний вплив на розвиток критичного мислення та інші когнітивні процеси [11].

Українська дослідниця О. Савченко зазначала, що гра може бути використана для досягнення різних цілей на уроці, таких як розвиток критичного мислення,

збільшення мотивації та покращення співпраці між учнями. У своїх працях «Дидактика початкової школи», «Досвід реформування української освіти: уроки і подальший поступ», «Розвивальний потенціал змісту освіти у 12-річній школі» вона розкриває потенціал використання ігрових технологій на уроках. Наукова спадщина О. Савченко присвячена вирішенню проблем у педагогічній діяльності, реформаторським методам інноваційного розвитку освіти, впровадженню нових педагогічних концепцій [7].

Цінну джерельну базу становлять науково-методичні праці О. Кожем'яки «Інтелектуальні ігри на уроках історії», «Навчатися і творити граючи. Розвиток творчих здібностей на уроці історії засобами гри», у яких висвітлено роль гри в навчальній діяльності й наведено приклади навчально-ігрової діяльності. Навчальна гра, як зазначає О. Кожем'яка, має бути процесом засвоєння учнями змісту вивченого. Дослідниця також вказує на зв'язок гри на уроці з розвитком особистості і критичного мислення [6].

Варто згадати також праці Я. Камбалової, зокрема «Методика створення шкільних навчально-методичних комплектів з всесвітньої історії в основній школі», «Навчаємося у гри (нетрадиційні види уроків узагальнювального повторення з історії стародавнього світу)», в яких проаналізовані методи використання ігор на уроках історії [5].

Значний внесок у дослідження впливу навчальних ігор на свідомість і формування знань, вмінь і навичок школярів зробила доктор педагогічних наук О. Пометун. У монографії «Методика навчання історії в школі» охарактеризовано ігрову діяльність на уроках історії: імітаційні ігри, симуляції й розігрування ситуації за ролями [10].

Науковець О. Желіба в праці «Використання ігор у навчанні історії» пропонує різноманітні дидактичні ігри з історії. Він є також автором розробок комп'ютерних стратегій з вивчення історії, друкованих ігор, ресурсів на яких представлені сучасні ігри, що допомагають учням і вчителям у процесі викладання [4].

Доктор педагогічних наук К. Баханов досліджував використання ігор на уроці історії. У монографії «Сучасна шкільна історична освіта: інноваційні аспекти»

наголошує на потребі використання інноваційних моделей навчання історії [3, с. 298–305].

У статті О. Барнінець «Методика організації та проведення ігор на уроках історії» рекомендовано методику організації й використання дидактичних ігор на уроках історії при вивченні нового матеріалу [2, с. 2–7]. В іншій праці дослідниця здійснила ґрунтовний аналіз вже існуючих класифікацій ігрових методів, які доцільно застосовувати на уроках історії й запропонувала свою класифікацію, за якою основною частиною гри виступає саме наявність чи відсутність імітацій. Також відмітила, що дидактичні ігри сприяють формуванню в учнів стійких історичних компетентностей [1, с. 20].

У статті О. Охредько «Гра – це діяльність» акцентовано на проблематиці структури гри, яка значно урізноманітнює процес навчання історії, стимулює пізнавальний інтерес учнів [8]. Автор звертає також увагу на практичні методи використання ігор на уроках з історії [9].

Підсумовуючи, зазначимо, що сьогодні ігрова діяльність на уроках історії набуває все більшої популярності. Для багатьох вчителів вона стала необхідним засобом для зацікавлення учнів у вивченні історії та забезпечення ефективного навчання.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Барнінець О. В. Використання ігор на уроках історії у 7-8 класах. Харків: Основа, 2011. 141 с.
2. Барнінець О. Методика організації та проведення ігор на уроках історії. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2011. № 1. С. 14-21.
3. Баханов К. Сучасна шкільна історична освіта: інноваційні аспекти. Монографія. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2005. 384 с.
4. Желіба О. Використання ігор у навчанні історії. *Часопис наукових праць викладачів історико-юридичного факультету*. 2008. № 2. С. 148-168.



5. Камбалова Я. Навчаємося у грі (нетрадиційні види уроків узагальнювального повторення з історії стародавнього світу). *Історія в школі*. 2006. № 10. С. 41-44.
6. Кожем'яка О. Інтелектуальні ігри на уроках історії. Харків: Основа, 2005. 278 с.
7. Савченко О.Я. Уроки співпраці і спілкування: збірник матеріалів І Всеукраїнських педагогічних читань пам'яті О.Я. Савченко. Київ: Педагогічна думка, 2021. 96 с.
8. Охредько О. Гра – це діяльність. Дидактична гра на уроках історії стародавнього світу. *Історія в школах України*. № 2. 2005. С. 39-43.
9. Охредько О. Ігровий компонент на уроках історії Стародавнього Сходу. *Історія в школах України*. 2000. № 7. С. 34-37.
10. Пометун О.І., Фрейман Г.О. Методика навчання історії в школі. Київ: Генеза, 2006. 328 с.
11. Розпутна М.В. Джон Дьюї як науковець, філософ та освітянин. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2015. № 7. 133-136 с.

**Світлана Сукненко,**

здобувачка ІV курсу І (бакалаврського) рівня вищої освіти

історичного факультету

Житомирського державного університету

імені Івана Франка

(наук. керівник: к. і. н., доц. **Ігор Власюк**)

## **ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ**

**Актуальність дослідження** полягає у необхідності аналізу наукових праць, присвячених інтерактивним технологіям навчання як важливому компоненту

сучасної освіти.

**Мета дослідження** – проаналізувати основні наукові праці, що розкривають сутність інтерактивної технології навчання.

Сутність інтерактивної моделі навчання та широкомасштабне запровадження в сучасній школі окреслює ряд наукових статей, присвячених розвитку педагогічної освіти: О.В. Єльнікова «Інтерактивне навчання – засіб модернізації освіти у сучасній школі»[3], О. Комар «Інтерактивні технології – технології співпраці»[4] та Л. Лівандовська «Використання інтерактивних освітніх технологій у навчально-виховному процесі»[5] та ін. Вони визначали, що інтерактивне навчання – це в першу чергу діалогове навчання, у ході якого здійснюється обмін між учнями нових знань в результаті взаємодії суб'єктів навчання. Дані автори оцінюють ефективність даної моделі навчання та пропонують свої власні рекомендації щодо творчих здобутків у сфері інтерактивної моделі.

Основну базу даної дослідницької роботи склали праці українських педагогів К.О. Баханова та О.І. Пометун. Монографія Баханова «Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії» чітко окреслює методику запровадження нової (нетрадиційної) моделі навчання на уроках з історії [2]. Також було розглянуто проблеми моделювання процесу навчання історії в загальноосвітній школі; висвітлено інноваційні системи, технології та моделі навчання у вітчизняній і зарубіжній школах, зокрема, технології повного засвоєння навчального матеріалу, розвивального навчання, модель навчання у дискусії, грі. Схожі ж методи впроваджує і український історик та методист історичної освіти О.І. Пометун у працях «Інтерактивні методики та система навчання» [6], «Методика навчання історії в школі»[8] і т. д. О.І. Пометун акцентувала увагу на низку інтерактивних методів, що допоможуть вчителю налагодити взаємозв'язок з учнями, між учнями загалом, на конкретних тематичних уроках з історії.

Аналізуючи окремо кожен із методик інтерактивної технології навчання, необхідно звернути увагу на працю О.І. Пометун, Л.В. Пироженко «Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання» [7]. Науковці чітко формулюють класифікації інтерактивної моделі: методи кооперативного навчання, методи колективно-

групового навчання, технології ситуативного моделювання, технології опрацювання дискусійних питань. А також особливості використання нетрадиційної моделі на уроках історії, географії, правознавства, літератури.

Отже, підсумовуючи все вище сказане, слід зробити висновок про те, що в основному питання теоретичного та практичного застосування інтерактивної моделі навчання у сучасній школі розкрито. Але наразі меншою постає кількість наукових праць, які присвячені конкретно для застосування даної моделі на уроках з історії. Дану проблему викликало ряд факторів, серед яких можна виокремити: звикання до звичної моделі навчання; пережитки радянської педагогічної освіти; невелика кількість вчителів-новаторів, які мають намір зламати стереотип «традиційної моделі» навчання та виховання. На відміну від української сучасної педагогічної освіти, вчителі зарубіжних країн вже давно провели власну теорію щодо ефективності інноваційних технологій навчання і широко використовують її на практичних заняттях.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Баханов К.О. Інтерактивні методи навчання. Харків: Основа, 2014. 366 с.
2. Баханов К. О. Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі : монографія. Запоріжжя: Просвіта, 2000. 160 с.
3. Єльнікова О.В. Інтерактивне навчання – засіб модернізації освіти у сучасній школі. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук. праць*. Київ-Запоріжжя. 2012. Вип. 24. С. 84-85.
4. Комар О. Інтерактивні технології – технології співпраці. *Початкова школа*. 2015. № 2. С. 4.
6. Лівандовська Л. Використання інтерактивних освітніх технологій у навчально-виховному процесі. *Директор школи*. 2014. № 33-34. С.42-43.
7. Пометун О.І. Інтерактивні методика та система навчання. Київ: Шкільний світ, 2017. 112 с.
8. Пометун О.І., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ : А.С.К., 2013. 192 с.
9. Пометун О.І., Фрейман Г.О. Методика навчання історії в школі. Київ:

**Тетяна Ткач,**  
здобувачка I курсу II (магістерського) рівня вищої освіти  
історичного факультету  
Вінницького державного педагогічного університету  
імені Михайла Коцюбинського

**Інна Мазур,**  
к. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії  
Вінницького державного педагогічного університету  
імені Михайла Коцюбинського

## **ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКСПАНСІЙНОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЇ ЩОДО САХАЛІНУ ТА КУРИЛЬСЬКИХ ОСТРОВІВ XX – XXI ст.**

У науковому доробку зустрічається дві протилежні точки зору щодо питання приналежності Сахаліну та Курильських островів. Представники зарубіжної історіографії в своїх працях доводять, що Російська Федерація не має ніяких законних підстав претендувати на зазначену територію. Серед російських науковців немає однастайності щодо цього питання: одні вважають, що острови мають залишатися спеціальним об'єктом Росії, інші ж розділяють точку зору своїх іноземних партнерів.

Російську історіографію територіального питання умовно поділяють на три етапи: дореволюційний, радянський і пострадянський. Дореволюційний період описує історію перших контактів росіян і японців. А період радянської історіографії – має велику кількість праць присвячених конфлікту.

Період радянської історіографії поділяють на два етапи. Перший – охоплює 1917-1946 рр. Тоді Курили та Південний Сахалін належали Японії, тож дослідження

мали недостатню об'єктивність. До праць цього періоду належить дослідження Д. Позднєєва «Япония. Страна, население, история, политика» [9]. Це історичний нарис Японії, де описана її культура, політична та військова організація. Хоча праця не стосується територіальної проблеми, але надає детальну інформацію про одну з конфліктуючих сторін.

Другий етап радянської історіографії – 1947-1980 рр. На цьому етапі територіального конфлікту не могло існувати, оскільки підсумки Другої світової війни піддавати сумніву було певним чином небезпечно. Праця Б. Романова «Очерки дипломатической истории русско-японской войны (1895-1907)» [12] є одним зі прикладів впливу політики на науку. Книга спрямована на широке коло радянських читачів, у яких після війни зріс інтерес до цього питання. Сам автор шукає відповідь на запитання «чому царський уряд змушений був припинити війну 1904-1905 рр. тоді, коли це було категорично необхідно Японії».

Після смерті Сталіна висвітлення теми поживалося. Дослідженню історії російсько-японської дипломатії присвячені праці відомих істориків як, І. Бестужев [3], В. Багров [2], В. Васюков [4], Л. Кутаков [6].

Третій – пострадянський період з початку 1990-х рр. ХХ ст. Його найбільшою ознакою є відмова від ідеологізації та політизації історичної науки. З'являються цікаві роботи О. Алексеєва [1] та С. Тихвинської [17].

Вагомим напрацюванням є роботи Б. Славінського «Советская оккупация Курильских островов» [14] та «Ялтинская конференция и проблема «северных территорий»» [15]. Автор одним з перших порушує питання політики радянської держави щодо корінного населення приєднаних територій. Він запроваджує термін «окупація», яким називає політику радянської Росії щодо Курильських островів, вказує на відсутність мирного договору між державами та наголошує на необхідності виходу дипломатії держав з глухого кута. Для вирішення питання пропонує варіант поступової передачі Японії «північних територій».

На сучасному етапі дослідження праці російських істориків неможливо оцінювати як об'єктивне джерело для вивчення питання. Праці виконують пропагандистську роль, де за основу взята думка про «споконвічні землі». Всіма

можливими способами нав'язується думка про мирне приєднання територій та безпомилковість зовнішньої політики Росії в цьому питанні. Книги К. Черевко [18] та Ю. Пестушко [8] є цьому прикладом.

Значну увагу російсько-японським відносинам та самому процесу територіального розмежування між державами приділяла зарубіжна історіографія. Зокрема, японські та англомовні дослідження містять у собі аналіз конфлікту, висвітлюють наслідки та певні думки щодо його подолання.

Серед японських істориків слід відмітити Хіросі Кімуру. У його англомовній праці «The Kurillian Knot: a History of Japanese-Russian Border Negotiations» досліджується питання про відсутність мирного договору Росії та Японії після Другої світової війни [19]. Автор виділяє вплив США як чинник, що допоміг зробити Росію та Японію недружніми сусідами.

У 1990 р. в США вийшла праця Стефана Джона «Курильські острови»[16]. У ній автор не розглядає Курильські острови як самостійну територію, а описує його історію з позиції російсько-японського територіального конфлікту.

В українській історіографії вивчення російсько-японських відносин привертало увагу багатьох відомих істориків, зокрема В. Рубеля [13]. В своїх працях він досліджував розвиток Японії, її економічне та політичне життя, тому російсько-японські відносини були описані в цьому контексті.

Робота С. Резніченка «Проблема північних територій в японсько-російських відносинах 1951-1960 рр.» розкриває суть територіальної проблеми, процес її виникнення, а також описує позицію США у вирішенні конфлікту [11]. За висновок автор провадить тезу про народи, які стали заручниками антирадянської стратегії США.

Особливої уваги заслуговують роботи С. Павленка [7]. У своїх працях автор описує процес російсько-японського зближення у 1914-1918 рр., аналізує офіційні документи та описує причини початку зближення країн. Також окремі його праці присвячені японській інтервенції на Далекий Схід 1918 року.

Великі напрацювання належать С. Проню [10]. Автор аналізує політику Росії та Японії в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Приділяє особливу увагу розвитку

дипломатичних відносин в післявоєнний період, виділяючи американську і китайську політику, як основний фактор впливу на розвиток російсько-японської дипломатії. С. Пронь намагається знайти відповідь вирішення територіального питання.

Отже, аналізуючи російську, зарубіжну та українську історіографію складається неоднорідна картина бачення російської експансії щодо Курил та Сахаліну. Наявні чисельні розбіжності навіть на етапі трактування політики Росії, виокремлення її намірів, методів, оцінці ступеня її агресивності. Таким чином, можна відзначити актуальність вивчення даного питання. Навіть наявність великої кількості джерельної бази не надають детальної картини цього явища. Тож, ці результати є лише початковою ланкою у вивченні російсько-японських відносин і потребують його детальнішого дослідження. Особливу увагу слід приділяти вивченню саме російської історіографії на сучасному етапі з її схильністю добре спотворювати історичні факти.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Алексеев А. Курилы: Русско-японский рубеж. Южно-Сахалинск: Издательство обкома КП РСФСР, 1991. 34 с.
2. Багров В. Южно-Сахалинская и Курильская операции (август 1945 года). Москва: Военное издательство Министерства обороны Союза ССР, 1959. 112 с.
3. Бестужев И. Борьба в России по вопросам внешней политики (1906 - 1910). Москва: Изд-во Акад. наук СССР, 1961. 404 с.
4. Васюков В. Внешняя политика России накануне Февральской революции. 1916 – февраль 1917 гг. Москва: Наука, 1989. 312 с.
5. Кутаков Л. Москва-Токио: очерки дипломатических отношений, 1956-1986. Москва: Междунар. отношения, 1988. 272 с.
6. Кутаков Л. Россия и Япония. Москва: Наука, 1988. 381 с.
7. Павленко С. Російсько-японське зближення у роки Першої світової війни на сторінках періодичних видань (за матеріалами «Торгово-промислової газети»). *Питання німецької історії*. Дніпро, 2014. С. 84-97.
8. Пестушко Ю. Недолгий альянс: русско-японский союзный договор 1916 г. *Россия и АТР*. 2007. № 1. С. 92-106.

9. Позднеев Д. Япония. Страна, население, история, политика. Москва: Гос. военное изд-во, 1925. 351 с.
10. Пронь С. США та Японія в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (50-90-ті роки ХХ століття): Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2003. 244 с.
11. Резніченко С. Проблема північних територій в японсько-російських відносинах 1951-1960 рр. *Наук. Праці Чорноморського держ. ун-ту імені Петра Могили. Серія: Історія*. 2010. Вип.116. С. 66-71.
12. Романов Б. Очерки дипломатической истории русско-японской войны (1895-1907). Москва: Из-во Акад. наук СССР, 1947. 496 с.
13. Рубель В. Японська цивілізація: традиційне суспільство і державність. Київ: Аквілон-Прес, 1997. 256 с.
14. Славинский Б. Советская оккупация Курильских островов (август-сентябрь 1945 года: документальное исследование. Москва: Лотос, 1993. 137 с.
15. Славинский Б. Ялтинская конференция и проблема «северных территорий». Москва: ТОО «Новина», 1996. 224 с.
16. Стефан Дж. Курильские острова. *Краеведческий бюллетень*. 1990. № 3. С. 105.
17. Тихвинский С. Россия и Япония. Обречены на добрососедство. Москва: Наука, 1996. 54 с.
18. Черевко К. Территориально-пограничные вопросы в отношениях России и СССР с Японией: дис... канд. ист. наук: 00.00.01. Москва, 1992. 419 с.
19. Kimura H. *The Kurillian Knot: a History of Japanese-Russian Border Negotiations*: [transl. from jap. by Mark Ealey]. California: Stanford University Press, 2008. 260 p.



**Володимир Рахвальський,**  
здобувач I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти  
історичного факультету  
Житомирського державного університету  
імені Івана Франка  
(науковий керівник: к. і. н., доц. **Людмила Гуцало**)

## **ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ США НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.**

Класифікація джерельної бази дослідження здійснювалася відповідно до схеми, широко прийнятої в українській історіографії. Відтак, вони розподіляються за наступними групами: документальні, періодика, мемуари, оповідні (політичні твори, публіцистика, наукова та навчальна література).

Доцільно у цілому відмовитися від класифікації джерел за мовними чи то національними ознаками, враховуючи відкритість сучасних наукових шкіл та поступове входження української науки до світового інтелектуального простору. Важливим джерелом є опубліковані документи, а також аналітичні записки потужних «мозкових центрів» США. Серед офіційних документів першочерговими є Стратегії національної безпеки, що проголошуються кожною новою адміністрацією та Хартія стратегічного партнерства США-Україна. Дуже важливим джерелом дослідження стала періодика, котра містить не лише статті аналітичного змісту, а й рецензії, огляди, що стосуються обраної теми.

Глобальний характер змін, що відбуваються в світі, дозволяє дослідникам говорити про трансформацію сучасної системи міжнародних відносин. З одного боку, новій системі притаманний великий ступінь раціональності, що проявляється у прагненні глобального лідера США регулювати міжнародні відносини на основі власних уявлень та інтересів. З іншого боку, світове співтовариство є свідком зростаючої хаотичності міжнародних відносин, що випливає з самої природи міжнародної системи. Водночас хаотичність розвивається як протиположна тенденція до жорсткої раціоналізації та впорядкованості. Поєднання цих двох тенденцій

призводить до трансформації «класичних» міждержавних відносин у те, що на початку XXI ст. отримало назву «світова політика» [7, с. 42].

Еволюцію зовнішньої політики США в умовах постбіполярного світу можна умовно розділити на чотири найважливіші етапи.

Перший етап ознаменований президентством Дж. Буша і характеризувався наступними напрямками зовнішньої політики: боротьба проти тероризму у світі; поява доктрин і концепцій безпеки; зовнішньополітична стратегія спрямована на підкреслення відмінностей між Європою і Америкою, які не перешкоджають разом з тим розвитку взаємовигідного співробітництва; об'єднання зусиль з Росією в боротьбі з тероризмом, але збереження протистояння по інших зовнішньополітичних питаннях; зміцнення впливу на всій території Європи; «транснаціональна» модель безмежного лібералізму до латиноамериканської конкретики.

Другий етап пов'язаний з ім'ям американського президента Б. Обама. Основними положеннями американської зовнішньої політики в цей період були наступні: прагнення до повернення принципів двопартійної зовнішньої політики; сприяння посиленню американського глобального лідерства; боротьба з глобальними загрозами спільно з іншими країнами; зовнішня політика під керівництвом «розумної сили»; залучення ООН та інших міжнародних організацій, коли це є необхідним і можливим. У цілому, в період президентства Б. Обама основні напрямки зовнішньої політики США залишилися такими ж як і у його попередника, але політика сили пішла на другий план і її місце зайняли дипломатія, опора на надійні і довгострокові союзи [5, с. 126].

Третій етап зовнішньої політики США пов'язується з ім'ям президента Д. Трампа. На основі досліджень О. Брусиловської [1], А. Годлюк [2], Л. Гуцало [3], В. Мирончук, Т. Сидорук, І. Тимейчук [6] та ін. можна стверджувати, що в якості основних принципів виступають: ідея економічного націоналізму; захист території США, що полягає в скороченні візових програм, запровадження нових умов для біженців; взаємодія з Північною Кореєю.

Війна в Україні прискорила узгодження зовнішньополітичних цілей та

пріоритетів США, які набули жорсткішого конфронтаційного забарвлення.

Ознайомлення з базовим доктринальним документом адміністрації Дж. Байдена – Стратегією національної безпеки від 12 жовтня 2022 р. дозволяє окреслити основні риси позиціонування нинішньої владної команди.

Загалом, адміністрація Дональда Трампа підхопила започатковану за Президента Барака Обама політику невизнання російської окупації Криму та засудження військової агресії на Донбасі. Попри те, що під час своєї президентської кампанії Трамп виступав за перезапуск політичного діалогу з Москвою, поле для маневру в нього виявилось завузьким через публічні підозри адміністрації 45-го Президента в змові з Росією. Будь-які поступки в бік Москви та тиск на Київ були вибухонебезпечними. Тож Вашингтон уже невдовзі перейшов до активніших дій із питання надання допомоги Україні в боротьбі проти російської агресії, зокрема через стратегічний погляд на Україну як на важливий геополітичний об'єкт у європейській системі безпеки, яку було сформовано ще в 90-х рр. минулого століття. Україна має серйозну двопартійну підтримку в Конгресі США, що підштовхнуло адміністрацію Дональда Трампа до рішучіших дій [4, с. 661].

10 листопада 2021 р. було підписано нову Хартію стратегічного партнерства США-Україна [7].

Ця Хартія замінює угоду, підписану в грудні 2008 р. Її планують переглядати кожні 10 років. Власне, цей документ є підтвердженням домовленостей Президента України Володимира Зеленського та Президента США Джо Байдена на початку вересня 2021 р. Тоді американське керівництво запевнило українських політиків та дипломатів у тому, що наші держави є стратегічними партнерами, а підтримка нашої держави з боку Штатів є ключовою в архітектурі європейської безпеки. Нині це задокументовано в розрізі спільних цінностей та інтересів. Саме демократичні цінності лежать в основі українсько-американського стратегічного партнерства, як вказано в документі.

Оновлена Хартія стратегічного партнерства США-Україна свідчить, що політичні відносини України зі Сполученими Штатами продовжують зберігати високу динаміку. Головними рисами стратегічної взаємодії двох країн є інтенсивний

політичний діалог та взаєморозуміння з усіх питань порядку денного співпраці, насамперед у справі системного та скоординованого тиску на РФ із метою припинення її агресії проти України.

### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Брусиловська О.І. Гібридна стратегія адміністрації Д. Трампа у контексті реконфігурації світоустрою. *Міжнародні та політичні дослідження*. 2019. Вип. 32. С. 13- 26.
2. Годлюк А.М. Зовнішньополітичні пріоритети адміністрації Д. Трампа. *Стратегії зовнішньої та безпекової політики провідних міжнародних акторів: збірник наукових праць*. 2017. С. 86-101.
3. Гуцало Л. Вектор зовнішньої політики США-НАТО (за президентства Д. Трампа). *Міжнародні відносини: історія, теорія, практика: III Міжнар. наук.-практ. конф.* Суми, 2021. С. 79-82.
4. Кравченко О. Політика США щодо України за адміністрації Дональда Трампа: проблемні питання та перспективи. *Україна дипломатична*. 2020. Вип. 21. С. 658-667.
5. Курандо О.С. Доктрина Обама у зовнішній політиці США. Дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04. Одеса. 2019. 207 с.
6. Сидорук Т., Мирончук В., Тимейчук І. Тенденції зовнішньополітичного курсу США за адміністрації Дональда Трампа. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2020. Вип. 1 (7). С. 191-201.
7. Хартія стратегічного партнерства США-Україна URL: <https://ua.usembassy.gov/uk/u-s-ukraine-charter-on-strategic-partnership/>

**Сергій Польовий,**  
здобувач I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти  
історичного факультету  
Вінницького державного педагогічного університету  
ім. М. Коцюбинського

## **ПЕРЕДУМОВИ ТА ПРИЧИНИ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ НА ТЕРИТОРІЇ СРСР В 1980-90 рр.**

Зростання міжнаціональної напруги та конфліктів на території колишнього СРСР стало проблемою, яка мала великий вплив на життя тисяч людей і саме тому дана тема є актуальною через наявність сучасних міжнаціональних конфліктів у різних країнах світу. Розуміння ж їх причин може допомогти уникнути подібних конфронтацій у майбутньому.

Студіювання історіографії з даної проблеми засвідчує наявність значного наукового доробку. Так, серед радянських істориків варто виокремити О. Авторханова, який досить критично ставився до політики Радянського Союзу щодо національних меншин та національних рухів [1]. Вітчизняні науковці, також внесли свій вклад у розробку цієї теми. Зокрема І. Мельник досліджував міжнаціональні відносини в СРСР, їх вплив на розвиток соціально-політичних процесів [2]. Зосереджувався на взаємодії національних громадянських рухів та імперської влади також і Р. Шпорлюк, який, зокрема, досліджував проблеми національної ідентичності в імперських державах на території Східної та Центральної Європи [3].

**Мета статті** полягає у з'ясуванні передумов, причин та наслідків міжнаціональних конфліктів, що виникли на території колишнього СРСР у період з 1980 по 1990 рр., дослідженні політичних та соціальних факторів, які призвели до зростання напруження між різними етнічними та національними групами, а також ролі радянської політики та ідеології в цьому процесі.

За часів Перебудови, як і раніше, незаперечною сприймалася теза про

розв'язання національного питання в СРСР, хоча загострення міжнаціональних взаємин ставало очевидним фактом. Радянський політичний діяч О. Яковлев писав, що соціалізм у Радянському Союзі розв'язав національні проблеми, які були успадковані від царизму, водночас наголошуючи на «взаємозв'язку між реформами та етнічними відносинами, розвитку етнічної ідентичності та відповідальності кожного народу перед самим собою і за долю перебудови» [4, с. 52].

Аналіз документів КПРС і публікацій у офіційній пресі дає підстави стверджувати, що керівництво партії в 1986 р. не мало достатнього уявлення про зростаючі міжетнічні конфлікти [5, с. 1-4]. М. Горбачов на XXVII з'їзді КПРС наголосив на важливості розвитку етнічних відносин у багатонаціональній державі, а також заявив про те, що всі форми і прояви національного гноблення та національної нерівності були знищені раз і назавжди [6, с. 1].

Вважалося, що національне питання остаточно було вирішено на офіційному рівні. Так, спочатку прояви міжетнічних суперечностей намагалися пояснювати зовнішніми впливами та діяльністю так званих «неформальних організацій». Потім обговорення етнічних питань на I з'їзді народних депутатів СРСР засвідчило плюралізм підходів до його розв'язання. Принцип національного самовизначення, який вважався формальним, почав набувати особливої актуальності. Дослідники намагалися простежити генезу міжнаціональних відносин, вважаючи, що союзне керівництво постійно звужувало права союзних республік, які за Конституцією СРСР визнавалися суверенними державами. Обмеження їхньої економічної самостійності доповнювалися проблемами мов, культур, історичних пам'яток титульних націй [2, с. 97].

Особливо загострилися мовні конфлікти, що було пов'язано з витісненням мов титульних націй у союзних і автономних республіках у зв'язку з фактичним перетворенням російської мови в державну. У міжетнічних відносинах дедалі помітнішим стають протиріччя між прагненням неросійських народів зберегти свою ідентичність та їх зростаючою русифікацією. Мовне питання опинилося в центрі міжетнічних суперечок, оскільки воно набуло не лише політичного, але й соціального змісту. Значною мірою така ситуація спричинила розкол населення в

багатьох союзних республіках [2, с. 99].

На рубежі останніх двох десятиліть ХХ ст. національна криза Радянського Союзу ставала дедалі очевиднішою. Відповідно вирізнялися два типи етнічних конфліктів. Перший чітко проявився в Білорусі, де державні органи жорстоко придушували групи, що виступали за піднесення білоруської культури, а другий - Закавказзя та Центральна Азія. У Прибалтійських же республіках обидва типи конфліктів об'єдналися між собою [2, с. 106-107].

Відсутність базової культури міжетнічного спілкування, толерантності, здатності до діалогу та консенсусу в СРСР шокувала. Так, питання Нагірного Карабаху свідчило про крах національної політики КПРС. Фактично, причина нагірно-карабаського конфлікту була обмежена політикою московської влади, яка встановила кордон між закавказькими республіками та ігнорувала національні інтереси трьох етнічних груп Вірменії, Грузії та Азербайджану. Як результат, це серйозно порушило принцип національного самовизначення та створило умови для Москви як арбітра протиріч між республіками [6, с. 60].

Дослідник, А. Жарников, у свою чергу, вважає, що безпрецедентні міжетнічні конфлікти в СРСР слід розглядати як викривлення державної політики, де переважали унітаризм і диктат центру, а система національної самосвідомості була деформована [7, с. 56-57].

Національні проблеми вилилися в міжнаціональні конфлікти тому, що не був створений дієвий механізм їх розв'язання. У період Перебудови стали більш відчутними і штучно створені проблеми малих країн. Так, у 1925 р., відповідно до спеціальної постанови ЦВК і РНК СРСР, саами, ненці, ханти, мансі, енці, нганасани, селькупи, кети, евенки, евени, догани, юкагири, чукчі, коряки, ескімоси, алеути, ітельмени, тофалари, ульчі, нанайці, ніхви, удегейці, нігедальці, ороки, орочі і чуванці були виділені в особливу групу малих народностей Півночі. Для справедливості, зазначимо, що до розпаду СРСР їх загальна кількість перевищувала 160 тис. осіб [8, с. 76].

На думку Р. Абдулатіпова зміни в національній політиці не посилювали, а послаблювали статус інтернаціоналізму, ускладнили етнічні відносини та призвели

до кризових ситуацій. Ці деформації включали: недостатню увагу держави до особливих інтересів етнічних груп; необґрунтовані обмеження економічної та політичної незалежності союзних республік та інших етнічних груп з боку центральних органів та відомств; нівелювання культурної самобутності народів, нехтування розвитком національної самосвідомості, національних мов, різка зміна демографічної ситуації, що зачіпала інтереси й почуття корінного населення [9, с. 30].

Цікавою є еволюція інтерпретації причин міжнаціональних конфліктів у радянській науці та журналістиці: спочатку у союзних республіках звинувачували екстремістів у загостренні етнічних відносин у СРСР, потім почали шукати причини.

Для дослідження причин погіршення відносин між народами важливо порівняти радянський імперіалізм на широкому євразійському просторі із західноєвропейським. О. Авторханов підкреслював, що імперіалізм радянського зразка не лише прагнув підкорення іноземців, а й привласнення їх багатства. Автор дійшов висновку, що розпад імперії почнеться з її околиць [1, с. 363-364].

Отже, історія свідчить, що єдність багатоетнічних спільнот значною мірою залежить від бажання панівного елемента не абсолютизувати власне етнічне «я». Однією з основних причин міжнаціональних конфліктів на території СРСР була несправедлива політика з боку радянської влади щодо національних меншин. Це проявлялося у забороні мов, культурних традицій, релігії та інших аспектів національної ідентичності. Недостатня увага радянської влади до вирішення проблем міжнаціональних відносин призвела до того, що конфлікти набули масштабного характеру та призвели до розпаду СРСР. Міжнаціональні конфлікти в СРСР вплинули на політичну та економічну ситуацію в країнах, які виникли на його території після розпаду. Багато з цих проблем ще й донині впливають на політичну та економічну стабільність регіону.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Авторханов А. Империя Кремля. Москва, 1990. 426 с.
2. Мельник І.А Міжнаціональні відносини: радянський експеримент та історичні реалії. Київ: Либідь, 2006. 468 с.



3. Шпорлюк Р. Імперія та нації. Пер. з англ. Київ: Дух і Літера, 2000. 354 с.
4. Яковлев А.Н. Реализм – земля перестройки. Избранные выступления и статьи. Москва: Политиздат, 1990. 544 с.
5. Політична доповідь центрального комітету КПРС XXVII з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу. Доповідь Генерального Секретаря ЦК КПРС товариша Горбачова М.С. 25 лютого 1986. *Комуніст України*. 1986. № 4. С. 1-3.
6. Дорофеев В. Эффект зеркальности. *Диалог*. 1990. № 5. С. 60-65.
7. Жарников А. Национальное самоопределение в замысле и реализации. *Коммунист*. 1989. № 9. С. 53-58.
8. Пика А., Прохоров Б. Большие проблемы малых народов. *Коммунист*. 1988. № 16. С. 76-83.
9. Абдулатипов Р. Укреплять в обществе интернационализм. *Политическое самообразование*. 1989. № 2. С. 29-36.

**Мирослава Грабовська,**

здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти

історичного факультету

Житомирського державного університету імені Івана Франка

(науковий керівник: к. і. н., доц. **Людмила Гуцало**)

## **ОЦІНКА «ТЕТЧЕРИЗМУ» В ПРАЦЯХ ІСТОРИКІВ**

Маргарет Тетчер є надзвичайно цікавою особистістю для вивчення. Її промови, політичні погляди, досягнення варті значної уваги. Вона є дійсно прикладом для багатьох, як варто досягати своїх цілей, не боятися критики та впевнено йти до своєї мети. «Залізна леді» увійшла в історію, як одна з найвідоміших політичних діячок ХХ ст. у світі. Своєю політикою, ідеями їй вдалося допомогти Великобританії покращити ситуацію, яка склалася в державі, доволі несприятливу для розвитку та

економіки. М. Тетчер неординарна особистість, саме тому її політика викликала так багато суперечностей та думок противників, яких бентежив курс, який вона пропонувала.

Саме поняття «тетчеризм» асоціюється з консервативною партією Великобританії на чолі з М. Тетчер, яка була прем'єр-міністром у 1979-1990 рр. З приходом до влади Тетчер країна стала на шлях змін, які повинні були стати рішучими та радикальними. Тому саме урядом Маргарет Тетчер був розроблений пакет реформ для виходу з кризи. Завдяки цим реформам економіка мала зрушити з місця, покращитися, але разом з тим така рішучість уряду Тетчер лякали суспільство, яке сумнівалося в ефективності прийнятих урядом рішень.

Приступаючи до історіографії даної теми, то насамперед зауважимо, що вона є доволі обширною. Можна виділити деякі основні праці, в яких зверталася увага на ті чи інші важливі аспекти для вивчення діяльності М. Тетчер. Звичайно, найширше та детальніше приділялася увага дослідженню та конкретики «тетчеризму» та самій особистості М. Тетчер в англомовній літературі [1; 2]. Дуже важливим та цінним джерелом є книги самої Тетчер, де вона розкриває стратегії для зміни світу, політичного керівництва. Зокрема, в «Автобіографії» ділилася своїм досвідом та особистими спостереженнями.

У працях українських дослідників, зокрема Є. Сінкевича та А. Балана «Особливості підходу урядів Маргарет Тетчер (1979-1990) до політики Європейського співтовариства у фінансово-економічній сфері», зазначається, що політика Залізної леді вирізнялася наполегливістю, стійкістю та рішучістю у виборюванні своїх національних інтересів. Також дослідники стверджують, що за правління уряду Маргарет Тетчер відбувається формування Великої Британії за принципом: внутрішньополітичні інтереси домінують над європейськими [3, с. 90-93].

Важливим є дослідження В. Пунько «Соціальна політика уряду Маргарет Тетчер: історіографія проблеми», в якому детально розкриваються соціальні питання політики уряду: освіта та реформи у цій сфері, питання охорони здоров'я. Незважаючи на складнощі запровадження, уряду вдалося внести вагомі зміни. Так,

урядом було здійснено спробу скоротити витрати на освіту, запроваджено освітню реформу 1988 р. Що ж стосується охорони здоров'я, то в даний період акцентувалася увага на приватизацію медичних послуг. Загалом, автором зазначається, що ці реформи в соціальній сфері не були до кінця продуманими та спланованими [4, с. 397].

Якщо аналізувати більш сучасні наукові розвідки, то в них дослідники характеризують дві сторони реформ уряду Тетчер [5; 6]. З одного боку, вони дійсно принесли позитивні зміни і зрушення в багатьох галузях, але і з іншого – мали негативні тенденції. Це зокрема, безробіття та масові страйки.

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що здебільшого дослідники звертають увагу на покращення та позитивні зрушення в період прем'єрства Маргарет Тетчер. Та все ж погляди на самі реформи доволі суперечливі. Проте, якщо зважати на позитивні і негативні наслідки політики «тетчеризму», то все ж таки позитивних було набагато більше. Так само і позитивних оцінок істориків більше. М. Тетчер є прикладом сміливості та твердості, людини, яка не дивлячись на перепони та труднощі, не відступала від своїх ідей та не зраджувала своїм поглядам.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Naughton P. Thatcher leads tributes to Sir Edward Heath. *The Times*, 18 July 2005. URL: <https://www.thetimes.co.uk/article/thatcher-leads-tributes-to-sir-edward-heath-353gzww3fdh>
2. Eichenhofer E. Der Thatcherismus und die Sozialpolitik: Wohlfahrtsstaatlichkeit zumarktwirtschaftlichen Bedingungen. Baden-Baden: Nomos, 1999. 91 p.
3. Сінкевич Є.Г., Балан А.В. Особливості підходу урядів М. Тетчер (1979-1990) до політики європейського співтовариства у фінансово-економічній сфері. *Історичний архів. Наукові студії*. 2011. Вип. 6. С. 90-93.
4. Пунько В.М. Соціальна політика уряду Маргарет Тетчер: історіографія проблеми. *Наукові записки ВДПУ ім. М.М. Коцюбинського*. Серія: Історія. 2017. Вип. 25. С. 397-403.
5. Коваль К.І. Особливості економічних реформ епохи тетчеризму. *Історіосфера*. Одеса, 2018. С. 135-138.

6. Довбиш М.О. Економічна криза у Великобританії в епоху тетчеризму та шляхи її вирішення. *Політикус*. 2018. № 3. С. 4-8.

**Олексій Царук,**

здобувач IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

історичного факультету

Житомирського державного університету

імені Івана Франка

(науковий керівник: д. і. н., проф. **Олександр Буравський**)

## **ОКУПАЦІЙНИЙ РЕЖИМ НА ТЕРИТОРІЇ СРСР У ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ**

Історія Другої світової війни є яскравим прикладом того, щоб людство пам'ятало про минулі трагічні події і не допускало подібного у сьогоденні та в майбутньому.

**Метою статті** є аналіз історіографії проблеми.

Тема окупації територій СРСР, як і будь-яка тема німецько-радянської війни, була актуальною як ще за часів його існування, так і по сьогодення. Багато вчених-істориків звертали увагу до цього питання, що призвело до появи наукових праць, які дають змогу детально ознайомитися з тематикою окупації. Необхідно пам'ятати, що радянська історіографія несла в собі ідеологічний підтекст і відображала історичні моменти вигідні комуністичному режиму. На противагу їй, вітчизняна наукова історична література несе в собі об'єктивну інформацію. Говорячи про вітчизняну історіографію із зазначеної проблеми, можна стверджувати, що українські історики зробили значний внесок із дослідження цього питання.

В. Шайкан ґрунтовно проаналізувала плани Німеччини щодо окупованих територій УРСР, проблему оstarбайтерів, співпрацю українців із окупантами з метою відновлення промисловості, діяльність українських органів управління [11].

Науковиця звертає увагу також на розвиток колабораціонізму на тимчасово окупованих територіях СРСР, насамперед України. Зокрема, виокремлює соціально-економічні та суспільно-психологічні передумови, які сприяли розповсюдженню цього явища; піддає аналізу окупаційну політику нацистів і залучення до співпраці місцевого населення; простежує причини співпраці націоналістичних організацій із окупантами [10]. Доволі цінною є робота вченої, у якій висвітлено колабораціонізм в аграрній сфері (створення і функціонування заготівельних «товариств», «фірм») [9].

Тему колабораціонізму досліджували також низка й інших вітчизняних істориків. Зокрема І. Дерейко простежив виникнення, види колабораціонізму [2]. Науковець не оминув і розгляд українських колабораціоністських військових формувань [3]. Вивченню колабораціонізму на теренах Білорусі приділила увагу Т. Іванова. Дослідницею проаналізовано причини співпраці білорусів з окупантами, зокрема формування білоруських колабораціоністських політичних та силових структур [5].

В. Дзьобак у своїй роботі порівняв процес колаборації населення на окупованих територіях УРСР та РРФСР, звернув увагу на передумови колаборації, досліджував організацію і розвиток колаборації на цих територіях під час окупації [4].

Дослідженню політики депортацій в Німеччину, темі остарбайтерів присвятив наукову розвідку С. Гальчак. Автор також детально проаналізував адміністративно-територіальний устрій, окупаційну політику румунських загарбників, їхнє ставлення до місцевого населення та умови існування останнього [1].

Період окупації румунськими військами українських територій, особливості окупаційної політики на підпорядкованих їм територіях вивчав Т. Рендюк [8].

Особливості соціально-економічної політики в українському селі в румунській зоні окупації простежив О. Осипенко [7].

У статті В. Науменко розглянуто зону військової адміністрації Вермахту в період з 1941 по 1943 р. У ній досліджено особливості окупаційної економічно-соціальної політики, розглянуто та проаналізовано усі заходи нацистів спрямовані на її виконання [6].

Отже, історіографія проблеми окупаційного режиму на території СРСР у період

Другої світової війни є доволі багатою. Цій темі присвячено чимало наукових праць, зокрема вітчизняних істориків, що дозволяє ґрунтовно її вивчити.

### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Гальчак С. На узбіччі суспільства: доля українських остарбайтерів (Поділля 1942-2007 рр.). Вінниця: Меркьюрі Поділля, 2009. 768 с.
2. Дерейко І. Колабораціонізм, поняття. Енциклопедія історії України: Т 4: КаКом / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ: «Наукова думка», 2007. 528 с.
3. Дерейко І. Українське Визвольне Військо (УВВ). Енциклопедія історії України: Кн 2. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ. «Наукова думка», 2019. 842 с.
4. Дзьобак В. Порівняльна характеристика колаборації населення Росії й України в роки радянсько-німецької війни. *Сторінки воєнної історії України*. 2008. Вип. 11. С. 252-276.
5. Іванова Т.Ю. Білоруські колабораціоністські організації та їх діяльність у 1941-1944 рр. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Історичні науки*. 2013. Вип. 35. С. 192-196.
6. Науменко В. Зона військової адміністрації 1941-1943 рр.: основні напрями окупаційної економічної та соціальної політики. *Україна у Другій світовій війні: погляд з XXI ст.: Історичні нариси: у 2 Кн.* / Редкол: В.А. Смолій, Г.В. Боряк, Ю.А. Левенець та ін. Кн 2. Київ. Наукова думка, 2011. 943 с.
7. Осипенко О.В. Соціально-економічна політика румунської адміністрації у сільській місцевості Південно-Західної України в 1941-1944 рр. *Емінак*. 2019. Вип. (2(26)). С. 83-96.
8. Рендюк Т. Румунська окупація території України у 1941-1944 роках (за новітніми румунськими джерелами). *Сторінки воєнної історії України*. 2011. Вип. 14. С. 193-202.
9. Шайкан В.О. Колабораціонізм в аграрній сфері на території Рейхскомісаріату «Україна» та військової зони. *Український селянин*. 2005. Вип. 9. С. 219-221.

10. Шайкан В.О. Колабораціонізм на території рейхскомісаріату «Україна» та військові зони в роки Другої світової війни: автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.01. Донецьк. 2006. 40 с.

11. Шайкан В. Повсякдення українців у роки німецької окупації. 1941-1944. Київ: [б.в.], 2010. 79 с.

**Марина Шаповалова,**

здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти

історичного факультету

Житомирського державного університету

імені Івана Франка

(науковий керівник: к. і. н., доц. **Оксана Маркевич**)

## **МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ АКТАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ**

Дослідження структури, функцій та діяльності органів місцевого самоврядування є актуальними в усі історичні періоди. Військові дії на території України особливо загострили ці питання, адже показали, що саме ефективна робота місцевої влади може забезпечити стабільність у регіонах і оперативно вирішувати багато складних завдань. На сьогодні особливо цінними є питання запровадження та функціонування органів місцевого самоврядування за часів Центральної Ради, коли було проголошено незалежність Української Народної Республіки, а питання формування муніципальних органів набуло надзвичайно гострого політичного забарвлення. Метою даної розвідки є розкрити питання функціонування органів місцевого самоврядування за часів Центральної Ради.

В історичній науці тема місцевого самоврядування не є новою, однак функціонування органів за часів Української Народної Республіки висвітлено порівняно менше. Катерина Двірна та Віталій Сторчаус у спільній роботі

розглядають місцеве самоврядування доби Центральної Ради як складову парламентаризму. Дослідники дійшли висновків, що утверджуючи підходи до виборів у місцеві органи влади, Центральна Рада констатувала факт їх впливу на наступний етап виборчого процесу, адже по тих списках, які формувалися по селах, в подальшому мали проводитись вибори як до Українських Установчих зборів, так і до «Російського Учредительного зібрання». Тогочасні видатні державні діячі були переконані, що саме Установчі збори, де будуть представлені члени різних політичних партій та громадських організацій, різних верств населення та різних націй і народностей, дадуть можливість утвердити парламентаризм як систему державного керівництва суспільством, фундамент якого мають закласти органи місцевого самоврядування [2, с. 154].

Більше на юридичних питаннях зацентрував увагу Анатолій Козаченко, який досліджував стосунки між Центральною Радою і земствами на прикладі Полтавської губернії. Він також здійснив аналіз нормативно-правових документів всіх органів влади Української Народної Республіки, які врегульовували діяльність земських установ. Автор звертає увагу читача на те, що Конституція УНР, яка була прийнята в останній день діяльності Центральної Ради передбачала принципово нову систему органів місцевого самоврядування. Таким чином, він виділив два етапи діяльності Центральної Ради щодо земств. Рада робила спроби реформувати земства, намагалася підтримати їх фінансово та надавала їм додаткові повноваження. Але одночасно ухвалювала рішення, котрі передбачали посилення адміністративного контролю за їх діяльністю [3, с. 86]. Навесні 1918 р. розпочалася підготовка до ліквідації земств і запровадження принципово нової системи місцевого самоврядування, однак цій реформі не судилося відбутися.

З кінця березня 1917 року чи не найголовнішим завданням було створення волосних, повітових і міських українських комітетів. Вони повинні були об'єднатися в губернські комітети. До компетенції останніх входила ініціатива по створенню відповідних територіальних комітетів, які повинні були складатися з українців, але й включати в себе представників національних меншин. Це давало змогу залучитися підтримкою останніх [1]. Таким чином Центральна рада визнавала і зберігала



існуючу систему місцевого самоврядування і лише додатково ставив питання про її українізацію. У Декларації Генерального секретаріату від 10 липня 1917 року наголошувалося, що «...сільські, містечкові та волосні адміністративні органи, земські управи, повітові комісари, городські думи, губернські комісари, словом, вся організація влади може стати в органічний зв'язок з Центральною Радою тільки тоді, коли демократія, яка утворює ці органи, стоїть також у тісній зв'язку з Центральною Радою» [4, с. 74].

У подальшому ідея про органи місцевого самоврядування як ефективних управлінців в умовах нестабільної влади лише утверджувалась і в Декларації Генерального секретаріату від 12 жовтня 1917 року зазначається, що перед владою ставиться питання розвитку місцевих самоуправ та розширення їх компетенції. У Третьому Універсалі Центральної Ради від 7 (20) листопада 1917 р. проголошувалося, що органи місцевого самоврядування являються органами найвищої адміністративної влади на місцях [4, с. 74-75].

В цей час у містах створювалися домові комітети, які виконували функції залучення громадян до постачання продуктів та палива, а також підтримували чистоту будинку тощо. Основною діяльністю цих комітетів була охорона майна та безпеки мешканців будинку. Наприклад у найбільшому (водночас найнебезпечнішому – М. III.) місті Києві дозволялося домовим комітетам тримати при собі зброю, яку використовували під час відкритого нападу на будинок. Багато владних функцій безпосередньо на підприємствах брали на себе фабрично-заводські комітети та професійні союзи. У війську це саме робили виборні солдатські та матроські комітети, у волостях – селянські комітети. Саме ці органи самоврядування визнавалися у Центральній Раді, але непослідовність дій останньої виявилася у тому, що не було визначено їх місце у структурі місцевих владних органів. Зокрема, це стосується створених під впливом більшовиків робітничих, селянських і солдатських депутатів, що визнавалися Центральною Радою (IV Універсал від 9 (22) січня 1918 р.) органами місцевого самоврядування [5].

Отже, Центральна Рада в своїй політиці належне місце відводила органам місцевого самоврядування. Щоб утвердити владу, залишалися діючі органи, лише

додатковим питанням ставилося про їх українізацію. Сільські, містечкові та волосні адміністративні органи, земські управи, повітові комісари, городські думи, губернські комісари – всі мали діяти у визначених межах і забезпечувати зв'язок з центральними органами влади. За визначенням А. Козаченка, таке рішення було тимчасовим, а прийняття Конституції передбачало вже інші органи.

### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Грушевський М.С. По Українським національним з'їзді, 6-8 квітня. Твори: у 50 т. Львів: Видавництво «Світ». 2007. Т. 4. Кн. 1. С. 20-22.
2. Двірна К., Сторчаус К. Формування місцевого самоврядування як складова парламентаризму доби Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.). *Наукові записки української історії*. Випуск 26. С. 148-155.
3. Козаченко А. Земське самоврядування за часів Центральної Ради (на матеріалах Полтавського земства). *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. Випуск 14. 2007. С. 77-86.
4. Наливайко Л.Р., Орлова О.О. Конспект лекцій з дисципліни «Державне будівництво та місцеве самоврядування». Дніпро, 2019. 199 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/2020/kzpd/z/zl6.1.pdf>
5. Терлюк І.Я. *Історія держави і права* [Електронний ресурс]. URL: [https://pidru4niki.com/1329030545505/pravo/organizatsiya\\_mistsevoyi\\_vladi\\_samovryaduvannya](https://pidru4niki.com/1329030545505/pravo/organizatsiya_mistsevoyi_vladi_samovryaduvannya) (дата звернення 3.03.2023).

**Анатолій Конончук,**  
здобувач IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти  
історичного факультету  
Житомирського державного університету  
імені Івана Франка  
(науковий керівник: к. і. н., доц. **Оксана Маркевич**)

## **СУПЕРЕЧНОСТІ ВЕРСАЛЬСЬКО-ВАШИНГТОНСЬКОЇ СИСТЕМИ МИРНИХ ДОГОВОРІВ**

Вивчення системи міжнародних договорів, які регулюють післявоєнний світовий порядок є актуальним, особливо сьогодні, коли в Україні йде війна і піднімаються гострі питання післявоєнної відбудови, мирних переговорів тощо. Перша світова війна стала справжнім викликом для людства, а держави-переможці встановили своє бачення «справедливого» миру. Події минулого яскраво демонструють наскільки важливо до кінця розв'язувати суперечності та до чого можуть призвести неврегульовані / маловрегульовані питання. Завдання нашої розвідки полягає у висвітленні суперечностей Версальсько-Вашингтонської системи мирних договорів та їх наслідків.

Сучасна історіографія під Версальсько-Вашингтонською системою розуміє цілий комплекс договорів, який був розроблений після Першої світової війни. Версальська система була спрямована на вирішення проблем країн Європи, а також інтереси провідних її держав на Африканському континенті та Близькому Сході. Вона передбачала створення умов переходу до нових обрисів міжнародної політики в повоєнних умовах, послаблення напруги та намагалася закласти основи для відносно стабільних міжнародних відносин у 1920-х рр. Вашингтонська, у свою чергу, намагалася розв'язати протиріччя на Далекому Сході та в Тихоокеанському регіоні в інтересах США [2, с. 85].

Рішення Версальської та Вашингтонської конференції містили ряд положень, які засвідчували зростання розуміння потреби оновити основні принципи міжнародних

відносин, враховуючи права на самовизначення народів і неприйняття війни як засобу вирішення спірних питань між країнами. Однак, попри таке чітке розуміння ціни миру, прагнення лише дипломатичними способами розв'язувати суперечності, існував ряд факторів ненадійності та нестабільності післявоєнного світу:

- значною мірою несправедливий характер мирних договорів з переможеними країнами;
- поглиблення протиріч між переможеними та переможцями;
- невдоволення результатами війни окремих країн з боку табору переможених і загострення протиріч між переможцями;
- обурення «малих країн», інтересами яких часто нехтували;
- невирішеність питань кордонів між європейськими країнами;
- відсутність у Лізі Націй ефективного механізму контролю за виконаннями рішень;
- неучасть у роботі Ліги Націй США, а також (досить тривалий час) Німеччини та СРСР, які були таким чином «принижені та покарані» [6, с. 2-3].

Перспективи стійкого миру та процвітання були туманними відразу після підписання мирного договору. Визначення розміру репарацій було неможливим через фундаментальне зіткнення між британською та французькою політиками. З французької сторони впертість щодо репарацій підігрівалася через те, що США та Британія не ратифікували гарантійні договори, які було визначено Ж. Клемансо [4, с. 2].

Версальська система договорів викликала протиріччя у країнах, які опинилися в складі переможених. Наприклад, Тріанонський мирний договір (04.06.1920 р.) між країнами Антанти та Угорщиною за наслідками конференції виявився, як і усі інші договори Версальської системи, грабіжницьким для країни. Територія Угорщини зменшилася на 2/3-х, чисельність населення скоротилася майже у 3 рази, 1/3 угорського етносу опинилась у складі держав-сусідів [1, с.118].

Не меншим за значенням вплив на подальші політичні події спричинило протистояння між європейськими державами. Протягом 1921-22 рр. складається Мала Антанта (Чехословаччина, Румунія, Югославія), лідером якої виступила

Франція. Основної метою останньої було затвердження свого впливу у післявоєнній Європі [2, с. 86].

Версальська система започаткувала процес посилення ролі США на міжнародній арені, а Вашингтонська конференція остаточно закріпила претензію цієї країни на світове лідерство. Вашингтонську військово-морську конференцію 1921-1922 рр. часто зображують як суто конференцію з обмеження військово-морських озброєнь, але насправді це була подія ширшого масштабу.

Історики вважають нездатність запровадити повне обмеження на допоміжні судна як найбільш суттєвий недолік Вашингтонського військово-морського договору. Це дозволило перенести «конкуренцію» з капітальних кораблів на інші класи суден. Нездатність обмежити будівництво крейсерів пішла на користь, наприклад, Японії. Без обмежень на допоміжні кораблі вона могла вільно будувати стільки, скільки могла, щоб ще більше покращити нижчу позицію, надану співвідношенням капітальних кораблів [5, с. 5-6]. Результати конференції свідчили про те, що США домоглися визнання принципу «свободи морів», зуміли послабити Велику Британію в якості великої морської держави, потіснили Японію в Китаї, утвердивши принцип «рівних можливостей», але стратегія повного панування США на Далекому Сході і в Тихому океані була реалізована лише частково. Японія змогла посилити морський флот, що в подальшому склало серйозну загрозу США [2, с. 86].

Таким чином, завершення Першої світової війни ознаменувалося підписанням цілої низки міжнародних договорів, які мали урегулювати післявоєнний світ. В її основі лежав «геополітичний ідеалізм» – спроба встановити світовий порядок на основі міжнародного права, без війни та без домінування великих держав [3, с. 90]. Однак, саме вона (Версальсько-Вашингтонська система договорів) створила «порохову бочку» в Європі та на Близькому Сході – вогнище майже безперервних катаклізмів і вибухів національно-визвольного руху. Після складання Версальсько-Вашингтонської системи залишилося ряд спірних питань, вирішення яких ускладнювали інтереси провідних держав і, врешті, призвів до Другої світової війни.

### Список використаних джерел та літератури:

1. Держалюк М. Тріанонський мирний договір – джерело нестабільності у Центрально-Східній Європі (частина 1). *Проблеми всесвітньої історії*. 2020. № 3. С. 118-151. DOI: <https://doi.org/10.46869/2707-6776-2020-12-7>
2. Карпенко Т.А. Сутність і протиріччя Версальсько-Вашингтонської системи. *Всеукраїнська наукова конференція молодих учених*. 2019. № 21. С. 85-87.
3. Ялі М.Х. Особливості Версальсько-Вашингтонсько світового порядку. *Перша світова війна: історичні долі держав і народів*. 2015. С. 85-90.
4. Elcock H. Could the Versailles System have Worked? *European History*. 2018. P. 1-8 URL: [https://www.academia.edu/27707425/COULD\\_THE\\_VERSAILLES\\_SYSTEM\\_HAVE\\_WORKED](https://www.academia.edu/27707425/COULD_THE_VERSAILLES_SYSTEM_HAVE_WORKED)
5. Kuehn J. T. A Template for Peace. *Naval History Magazine*. 2022. No. 36. P. 1-6. URL: [https://www.usni.org/magazines/naval-history\\_magazine/2022/february/template-peace](https://www.usni.org/magazines/naval-history_magazine/2022/february/template-peace)
6. Mytsyk L.M. The versailles system: the new order or the «merely fouled old» one? *Проблеми міжнародних відносин*. 2020. № 16. С. 1-20. URL: <http://vmv.kyumu.edu.ua/series/vipusk17/5.pdf>

**Вячеслав Літинський,**

здобувач II курсу третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

історичного факультету

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

### **«ЛИСТИ ДО ВЛАДИ» ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО З ВИВЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКОНАВЦІВ ВЕЛИКОГО ТЕРОРУ 1937-1938 рр. В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ**

Сьогодні історики почали звертати увагу на соціологічні (соціальне походження

і актуальне соціальне положення), ситуативні та індивідуальні аспекти при визначенні феномену виконавців терору 1937-1938 рр. Аналіз епістолярію, зокрема листів чекістів до влади, дає змогу досліднику проаналізувати діяльність виконавців терору, особисті справи й звершення, провину і відповідальність за скоєні злочини [1, с. 15].

На думку Р. Подкура, дослідники, які працюють із документами спецслужб, зокрема з посланнями чекістів до влади, повинні чітко розуміти всю специфіку методів роботи ними. Кожна інформація має верифікуватися – проходити серйозну наукову критику, детальну перевірку за іншими джерелами. З іншого боку, сам дослідник повинен мати певний рівень самоцензури, розуміючи, що йдеться про долі людей [2, с. 13].

Як зазначає Ш. Фіцпатрік, загальна практика листів громадян СРСР до керівних органів певною мірою заповнювала брехню, яка утворилася у результаті обмеження свободи і колективних акцій, а також демонструвала слабкість правової системи країни [3, р.210]. Щодо каральних інституцій, то саме завдяки листам їх виконавців, вони і набувають власного обличчя, перестають залишатися анонімними. І тут йдеться не лише про конкретні персоналії, а й про сформовані системою соціальні патерни. За цими документами можна простежити взаємозв'язок виконавця та системи, індивідуальні і групові рефлексії працівників НКВС про мотиви і спонуки їх діяльності як за наказом, так і з власних міркувань.

Зазначимо, що чекісти постають не лише складовими системи, але й індивідуальними особами, які мали конкретні вчинки та можливість вибору дії у тій чи іншій історичній та соціальній ситуації, що продемонстровано у збірнику документів «Відлуння Великого терору» [1]. Праця містить цілий комплекс звернень до влади співробітників органів державної безпеки, які опинилися на лаві підсудних у 1939-1941 рр. Загальна кількість написаних листів до совєтського керівництва є невідомою, через закритість архівів та табування цієї теми державою, що назвала себе правонаступницею СРСР після його розпаду.

Слід зауважити, що листи працівників органів держбезпеки не є класичними еґо-документами, адже не містять приватного висловлення власної думки, майже усі

написані за визначеним зразком [1, с. 6]. Структурованість листів, їх лексична побудова також дозволяє простежити, що система за їх допомогою продовжувала «виконувати» потрібних їй виконавців, готових як до виконання репресивних дій, так і здатних на послух і жертвність заради неї.

Звинуваченим у порушенні соціалістичної законності здебільшого був керівний склад: начальники крайових і обласних управлінь, оперативних відділів та відділень, міських і районних відділень НКВС – які і були авторами письмових звернень [1, с. 6]. Мотивацією до написання листа-звернення могла бути спроба запобігти загрозі розслідування, яке мало б негативні наслідки для виконавця, та намагання захиститися від звинувачень, виправдовування власних дій. Влада за допомогою его-документів отримувала інформацію про діяльність не лише вже обвинувачених працівників держбезпеки, але й тих, хто на той час залишався працювати у органах. Виконавцями також застосовано ряд стратегічних прийомів, які є наскрізними майже у кожному зверненні: заперечення, перекладання особистої відповідальності, позірна демонстрація власної вірності ідеалам та завданням партії, інтегрованість у сталінізм, апелювання до власних заслуг.

Таким чином, листи чекістів є вагомим джерелом історичних обставин Великого терору 1937-1938 рр., яке містить відомості про самосприйняття людини (виконавця терору) у соціальному та суспільно-політичному контекстах епохи. Аналіз звернень до влади дає можливість завадити процесам зникнення працівників НКВС за рутинними матеріалами архівно-слідчих справ. Працюючи з листами, дослідник має можливість сформулювати образ працівника НКВС як частини системи та суспільства, що має певні цінності, орієнтири, моделі поведінки.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Відлуння Великого терору. Зб. документів: у трьох томах / Відп. ред. В. Васильєв, Р. Подкур, Л. Віола. Т. 3: Чекісти Сталіна в лещатах «соціалістичної законності». Его-документи 1938-1941 рр. Київ: Видавець В. Захаренко, 2019. 936 с.
2. Подкур Р. Доступ до документів радянських спецслужб: конфлікт «особистої інформації» і «наукового дослідження». *Історія України: маловідомі імена, події, факти*. 2011. Вип. 37. С. 31-44.



3. Fitzpatrick Sh. *Everyday Stalinism: ordinary life in extraordinary times: Soviet Russia in the 1930s*. Oxford University Press, 2000. 304 p.

**Микита Половнєв,**

здобувач I курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти  
навчально-наукового інституту економіки та менеджменту  
Національного університету водного господарства та природокористування

**Ілля Шамало,**

здобувач I курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти  
навчально-наукового інституту економіки та менеджменту  
Національного університету водного господарства та природокористування

(науковий керівник: к. і. н., доц. **Ярослав Цецик**)

## **ГОЛОДОМОР НА СТОРІНКАХ ГАЗЕТИ «ДІЛО»**

Преса є одним із важливих джерел для дослідження важливих проблем минулого, адже саме у періодичних виданнях публікувалася важлива інформація про політичні, економічні, культурні та інші аспекти життя тогочасного суспільства.

Запропоноване дослідження є актуальним через події, які зараз відбуваються в нашій країні, і тому ми маємо підвищувати рівень національної свідомості нашого народу шляхом вивчення історії та об'єктивного висвітлення й аналізу злочинних дій більшовицького режиму у 1932-1933 рр.

Газета «Діло» видавалася у 1880-1939 рр. та була одним з найавторитетніших видань Галичини. Влітку 1933 р. у західноукраїнській пресі з'явилася значна кількість публікацій про голодомор, у тому числі й на сторінках вищезазначеного часопису.

Так, у номері газети за 22 червня 1933 р. було опубліковано лист селянина, у якому він просив допомоги у свого брата, який, ймовірно, проживав у Західній Україні, тому що з продуктів у нього залишився лише щавель, якого було

недостатньо навіть для того щоб встати. «...І просим тебе і умоляю тебе дорогий і любий братець ради Бога змилуйся наді мною нещасним і всім моїм семейством, котре ожидає смерти від голоду... Пища у нас сейчас така: сіль, вода та шавель. Но це не удовлетворяє чоловіка така пища. А од неї люди пухнуть і ми теж усі попухли. І ходити ніяк не можливо» [1, с. 2].

У номері газети за 19 серпня 1933 р. було надруковано лист матері, який був адресований її сину (лист було написано 26 червня 1933 р.): «... Ми живемо погано, у нас людей їдять, а багато є хат пустих, де вже всі вимерли... А люди у нас падають як мухи, їдять листя і полуку. Я сама вже дві зими це їм. Вмирають люди на вулицях і хоронять їх без попа, кладу чи в одну яму по 5 душ... у нас хліб 4 фунти коштує 20 карбованців ...» [2, с. 3].

Прочитавши цей лист, можна зрозуміти наскільки жахливою була ситуація у 1933 р. Люди їли траву та листя; ціни на продукти харчування були високими; надзвичайно високою була смертність; на вулицях лежали трупи, не кажучи вже про випадки канібалізму. Людей навіть не хоронили, а просто кидали їх трупи у ями та закопували.

Важливо згадати, що рідні голодуючих надсилали допомогу (переважно кошти та продукти), але забрати її було не завжди можливим. Наприклад, іноземну валюту не віддавали, замість цього на пошті її одразу обмінювали за низьким курсом. Про це згадано у листі, опублікованому 5 травня 1933 р.: «... Як прийдуть заграничні гроші а особливо долари то почта не видає на руки а зараз перемінює на рублі. За один долар дає два рублі а як я не хочу перемінити, то почта стягає № долара і кожний місяць фінінспектура провіряє чи єст; як продав то карається тюрмою або штрафом. Бо на ринку можна взяти 4-5 крб. за 1 долар...» [3, с. 1].

Радянська влада всіма силами намагалася приховати факт голоду в Україні, кажучи що «На Україні нема ніякого голоду. Все це наклепи ворогів совітської влади» [4, с. 5]. Пусті села заселялися іншими людьми, створюючи ілюзію того, що все нормально та ніхто не помирав.

Очевидно, що довго приховувати правду було неможливим, і знайшлися закордонні журналісти, які були зацікавлені у ситуації в радянській Україні.

Найвідомішим з них є Гарет Джонс, про якого написано низку статей в газеті «Діло».

В одній з цих статей, за 23 червня 1933 р., писалося про те, як Г. Джонс вирішив побачити всі жахи голоду на власні очі. «...По дорозі на одній стації стрінув цілу ватагу українців, що втікали на північ. Від них почув таке: ... Ми йдемо на північ за хлібом, але вже далше не хочуть нам дати залізничного білету. Тепер не знаємо вже, що робити... Опісля Джонс сам переїздив селами і то в різних околицях. Каже, що при дорозі стрічав трупи людей, які погинули з голоду» [5, с. 3].

Отже, аналіз матеріалів, опублікованих на сторінках газети «Діло» у березні-листопаді 1933 р., свідчить, що західноукраїнське суспільство володіло інформацією про голодомор і робило реальні кроки надання допомоги постраждалим.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Селянин. З країни нужди й голоду. *Діло*. № 159. 22 червня 1933 р. С. 3.
2. Голод на Україні. *Діло*. № 217 19 серпня 1933 р. С. 3.
3. Селянин. Країна нужди і голодівки... *Діло*. № 112. 5 травня 1933 р. С. 1.
4. Коли цілий світ говорить, ми мусимо кричати. *Діло*. №193. 26 липня 1933 р. С. 5.
5. Джонс Г. В обороні вимираючої України. *Діло*. №160. 23 червня 1933 р. С. 3.

**Ольга Дяченко,**

здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти  
історичного факультету  
Вінницького державного педагогічного університету  
імені Михайла Коцюбинського

### **СРСР ТА ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА В ІСПАНІЇ 1936–1939 РР.:**

#### **ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ПРОБЛЕМИ**

Громадянська війна в Іспанії 1936-1939 рр. – це військове протистояння

політичних режимів, яке починалось, як суто внутрішній конфлікт між прихильниками та противниками демократичного шляху розвитку країни. Перспектива затягування конфлікту і воєнно-технічна відсталість Іспанії змусила ворогуючі сторони звернутись до інших держав з проханням про підтримку, як зброєю, так і добровольцями та спеціалістами. Події, пов'язані з громадянською війною 1936-1939 років в Іспанії, стали предметом поглибленого вивчення, зокрема, значну увагу науковців привертала проблематика дослідження питань радянської військової «допомоги» одній із сторін. Спеціальних праць із заданої теми не створено ні в українській, ні в зарубіжній історіографії, тому проблематика даного питання є актуальною та залишається відкритою.

Стаття присвячена аналізу і систематизації наукових досліджень з проблеми громадянської війни в Іспанії 1936-1939 рр.

Історіографія громадянської війни в Іспанії 1936-1939 рр. надзвичайно багата з точки зору досліджень подій і участі в ній представників різних країн. Попри вражаючу кількість публікацій, війна в Іспанії досі залишається однією з найбільш дискусійних тем для дослідження. Для розуміння розвитку і сучасного стану історіографії слід найперше звернути увагу на найважливіші праці іспанських дослідників, яким сьогодні належить першість у вивченні вказаної теми, а також – на здобутки англосаксонських іспаністів (перекладені іспанською). Заявлена тема частково представлена у недавніх дослідженнях українських істориків, які особливу увагу звернули на вивчення радянської та сучасної російської історіографії.

Показовими для підтвердження перспективності запропонованої тематики є наукові та науково-популярні публікації, присвячені участі українських добровольців у громадянській війні. Першою (якщо не враховувати польських видань) є стаття Ф. Шевченка, що досі залишається єдиним джерелом для публіцистичних текстів на цю тему, автори яких очищують її від ідеологічного наповнення радянської пропаганди [1]. Обмеженість цих публікацій є не лише джерельною, а й методологічною. Тому перед сучасними українськими дослідниками залишаються два важливих завдання: розширити кількість джерел і здійснити нову інтерпретацію документів. Багато наукових робіт, присвячених впливу СРСР на війну в Іспанії,

опублікувала М. Коннова, яка у своїх статтях «Військова допомога СРСР республіканській Іспанії у період Громадянської війни 1936-1939 рр.», «Громадянська війна в Іспанії 1936-1939 років у зарубіжній історіографії», «Радянська та зарубіжна історіографія про мету та характер італо-німецької участі в іспанських подіях 1936–1939 рр.» та ін. намагалась об'єктивно висвітлити різноманітні аспекти військової допомоги СРСР Іспанській республіці впродовж громадянського конфлікту; аналізувала як радянську історіографічну спадщину, так і напрацювання зарубіжних іспаністів, а також здійснювала огляд сучасних історичних поглядів та концепцій щодо причин, мотивів втручання тоталітарних держав у громадянський конфлікт на Піренейському півострові напередодні Другої світової війни [2,3,4,5]. Цікавий погляд у вітчизняного автора С. Донченка на події громадянської війни в Іспанії, тому що він розглядає дане питання з точки зору участі українців у складі інтернаціональних бригад на боці республіканців. Дослідник у публікації «Українці в громадянській війні в Іспанії 1936-1939 рр.» аналізує роль українців в подіях на Піренейському півострові напередодні Другої світової війни [6]. Крім того, цією проблематикою займалася О. Іваницька [7].

Якщо звернути увагу на зарубіжні матеріали, то можна зауважити наступне: важливим кроком до об'єктивізації досліджень громадянської війни в Іспанії став розвиток «ліберальної школи» в англійській історіографії кінця 50 – 70-х років ХХ ст.: Джеральд Бренан, Габріел Джексон, Раймон Кар, Джеймс Клаф, Стенлі Пейн, Пол Престон, Герберт Саусворт, Х'ю Томас та інші. Їхні праці були першими, власне науковими дослідженнями, в яких недолік ідеологізації певним чином обмежувався теоретичними і методологічними прийомами академічної історії.

Найважливішим внеском цих авторів було вперше на науковому рівні представлення історії «переможених»: політичних партій і рухів, профспілкових організацій, окремих діячів лівого спрямування. Вони також перекладалися іспанською і публікувалися в «лібералізованій» Іспанії (після 1957 р.) і, таким чином, підштовхнули розвиток іспанської історіографії до відповідного академічного рівня об'єктивності. Перше «наукове» дослідження такого ґатунку в Іспанії (гостро розкритиковане англійськими науковцями) з'явилося у 1969 р., коли «офіційний

історик» франкістського режиму Рікардо де ля С'єрва (1926-2015) опублікував свою «Історію іспанської громадянської війни» [8].

Головним недоліком «ліберальної школи» було все-ще виразне політичне звучання: обґрунтування кращої, прогресивнішої, ідеології – ліберальної демократії. Добрим прикладом цього стала одна з перших книг англійського історика П. Престона під промовистою назвою «Руйнування демократії в Іспанії» (1978), цього ж року опублікована іспанською мовою [9]. Ситуація почала змінюватися після смерті Ф. Франко й успішного «переходу» до демократії (1975-1978).

Джерельна база даної теми різнопланова та включає в себе: Промову Повноважного Представника СРСР в Іспанії М. І. Розенберга на заході з нагоди вручення вірчих грамот Президенту Іспанії Асаньї, Заяву Представника СРСР у Комітеті з неутручання до справ Іспанії до Голови Комітету Плімута, Лист Представника СРСР у Комітеті з неутручання до справ Іспанії Голові Комітету Плімутіві, Виступ Представника СРСР у Комітеті з неутручання до справ Іспанії І. М. Майського на засіданні Комітету, Телеграму Повноважного Представника СРСР в Іспанії до Народного Комісаріату Іноземних Справ СРСР, Телеграму Замісника Народного Комісаріату Іноземних Справ СРСР Повноважному Представникові СРСР у Великобританії І. М. Майському, Телеграму Повноважного Представника СРСР в Іспанії в Народний Комісаріат Іноземних Справ СРСР, Промову Представника радянської делегації М.М. Литвинова на сесії Ради Ліги Націй [10, с. 416, 463, 556-561]; [11, с. 85-87, 124-125, 264-265], записи військових кореспондентів СРСР 1936-1939 рр. в Іспанії., серед яких репортажі, статті та есе Іллі Еренбурга, який усі три роки перебував на території Іспанії, хоча час від часу від'їздив до Москви у справах, а також у 193-38 рр. супроводжував групи евакуйованих до СРСР іспанський дітей та жінок [12], інтерв'ю зі щоденника Михайла Кольцова, військового кореспондента від газети «Правда» [13], мемуаристику [14], яку можна ставити під сумнів, так як це дещо суб'єктивне джерело, але завдяки спогадам учасників народно-революційної війни, інтернаціоналістам легше реконструювати події на фронтах Іспанії.

Отже, оцінюючи загальний стан розробки історіографії присвяченої громадянській війні в Іспанії, можна дійти висновку, що у вітчизняній літературі

відсутні спеціальні праці, які б комплексно та всебічно розкривали предмет дослідження. В Україні лише розвивається іспаністика, але вже є багато відомих вітчизняних науковців, таких як О. Іваницька, М. Коннова, В. Годлевська та інші. Джерельна база дослідження підкріплена наявними у вільному доступі документами та збірниками матеріалів. Багато джерел залишаються засекреченими або неоцифрованими в російських та іспанських архівах, доступу до яких, на жаль, немає.

### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Шевченко Ф. Рота ім. Тараса Шевченка в боях проти фашизму в Іспанії (1937-1938 рр.) *Український історичний журнал*. 1961. С. 114.
2. Коннова М.В. Військова допомога СРСР республіканській Іспанії у період Громадянської війни 1936-1939 рр. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2006. № 10. С. 302-304.
3. Коннова М.В. Громадянська війна в Іспанії 1936-1939 років у зарубіжній історіографії. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2007. № 12. С. 331-333.
4. Коннова М.В. Історіографія участі інтернаціональних бригад у Громадянській війні в Іспанії 1936-1939 рр. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2002. № 4. С. 244-248.
5. Коннова М.В. Радянська та зарубіжна історіографія про мету та характер італо-німецької участі в іспанських подіях 1936–1939 рр. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2003. № 6. С. 286-294.
6. Донченко С.П. Українці в громадянській війні в Іспанії 1936-1939 рр. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2017. Т. 20. № 6(146). С. 87-92.
7. Іваницька О.П. Франко – каудильйо Іспанії. Чернівці: Книги. ХХІ, 2006. 432 с.

8. De la Cierva R. Historia de la guerra civil española. Tomo I. Antecedentes: Monarquía y República 1898-1936. Madrid: San Martín, 1969.
9. Preston P. La destrucción de la democracia en España. Reacción, Reforma y Revolución en la Segunda república. Madrid: Turner, 1978. 343 с.
10. Документы и материалы кануна Второй мировой войны. 1937-1939. В 2-х т. Москва: Политиздат 1981. Т. 1. 324 с.
11. Принципы, цели и устав международной ассоциации трудящихся. Последние изменения внесены на XX конгрессе М.А.Т. в Мадриде, в декабре 1996 г. (Перевод В. Дамье).
12. Эренбург И. Собрание сочинений в 8-ми томах. Т. 4. Очерки. Репортажи. Эссе. 1922-1939. М., 1991. 652 с.
13. Мы – интернационалисты: воспоминания советских добровольцев-участников национально-революционной войны в Испании. Составители: Александровская С.М., Брейдбард С. М., Гоффе И.Н., Гудович С.А, Крученых А.В. Москва: Политиздат, 1986. 366 с.
14. Оруэлл Дж. Памяти Каталонии. Вспоминая войны в Испании. Л., 2003. 97 с.



**Анна Гаврилюк,**

здобувачка III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти  
навчально-наукового інституту економіки та менеджменту  
Національного університету водного господарства та природокористування

**Надія Юхимець,**

здобувачка III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти  
навчально-наукового інституту економіки та менеджменту  
Національного університету водного господарства та природокористування  
(науковий керівник: к. е. н., доц. **Лариса Маланчук**)

## **ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДСЬКОГО КОМІТЕТУ РЯТУНКУ УКРАЇНИ У ПРОТИДІЮ ГОЛОДОМОРУ**

Актуальність дослідження полягає в історичному контексті аналізу особливостей діяльності Українського громадського комітету рятунку України у протидію голодомору. Особливу увагу приділено українській щоденній газеті «Діло».

**Метою дослідження** є відтворення специфіки публікацій діяльності комітету рятунку України та аналізу особливостей ділового стилю документів.

Найвідомішим і всесвітньо визнаним голодомором було масове знищення українців у 1932-1933 рр. Основні причини – сплановане примусове вилучення продовольства, цілеспрямований терор і геноцид окремої групи людей-українців. Вмирання з голоду українського народу у радянській Україні та інших південних регіонах СРСР, таких як Кубань і Дон. Це було пов'язано з насильницькою конфіскацією землі та майна встановлених панів Москви за червоного імперіалізму. Голодна смерть була результатом навмисного встановлення величезних податків тоталітарною владою, і колгоспи мусили платити будь-яку ціну державі грошима. Голод став покаранням українців за опір сільськогосподарській колективізації та небажання підкорятися російській владі.

Через загрозу голоду селяни постали перед вибором голодувати сім'ями взимку

чи вкрати і сховати врожай від більшовиків. Селяни почали ховати свої запаси, представники партійних організацій і сільські активісти ходили по дворах з металевими щупами, шукали закопане зерно, заглядали в льохи, димарі, колодязі, печі, копали городи, забирали всі запаси продуктів (квашену капусту, огірки, квасолі, буряки) [7]. Населення вмирало в голодних муках, трупи голодних людей лежали на вулицях, дорогах міст та сіл. В газеті «Діло» (№ 220) було опубліковано статтю П. Сава Крилач, списану з оповідання його знайомого, який тільки приїхав до Варшави із СРСР і у своїх розповідях згадував страшні речі: *«Мерців влада не дозволила хоронити так довго, поки трупи зовсім не піchnуть розкладатися, а це тому, що коли похоронять свіжі тіла, негайно нічю населення відкопує могили і вживає трупи на стріву. Людоїдство страшенне поширилося. Дуже часто батьки з'їдають по менших з голоду своїх дітей. Більшовицька влада розстрілює за людоїдство без суду, але це мало помагає, бо смерть перестала бути страшною і люди так притупіли, що не реагують на найстрашніші речі. Псів, котів і домашньої птиці по селах нема, бо все чисто від'їжене. Також овець нема зовсім, свяч майже нема. Здохлу худобу негайно з'їдають. Коней і коров осталося не більше як 1 відс. передвоєнної кількості»*. Також, наводиться статистика смертності Козятинського та Калинівського районів. У Калинівському районі статистика смерті від голодомору була такою: Заливалинщина в 1932 р. мала 3500 жителів, померло 2000. У 1932 р. в Немиринцях було 700 сімей, живе 4-5 сімей. Рік тому в Куманівці проживало 3 тисячі жителів, живими залишилися 1900. У Мончинцях проживало 1800 жителів, а залишилося 1300. У Козятинському районі, в селі Губинка було 1600 жителів, а живими залишилося 800 чол. У Сашанську проживали 1500 жителів, вижило 800; у Зазулинці 2800 жителів, вижили 2320; у Самгородку проживало 3000 жителів, померли 800. Найбільше гинули діти віком до 14 років [6].

Терор більшовицької влади забирал останнє і заглушував великим терором протести, заявляючи що ніякого голоду немає. Ще однією складовою геноциду було свідоме блокування інформації про голод. У січні 1933 р. радянською владою було зроблено заяву про відсутність голоду в країні. Сталінський режим відмовився від зовнішньої допомоги.

За зверненням місцевих громадських комітетів рятунку України від 25.07.1933 р., підписаним представниками українського парламенту та 34 громадських установ центральної України, українців в усьому світі закликали приєднуватися до спільного протесту та акції допомоги проти голодомору та червоного терору в Україні. Збори обирали повітовий громадський комітет, який складався з 6-9 осіб (голова, заступник голови, секретар, члени комітету) [4].

Український Громадський Комітет Рятунку України у Львові подав інформацію, що на 29 жовтня 1933 р. було призначено день національної жалоби і протесту з приводу голоду та інших жахливих подій. В усіх церквах на українських землях в Польщі за дозволом і згодою церковної влади проводили богослужіння, панахиди, сходи та збори [3].

Було прийнято рішення звернутися до українського громадянства з проханням збирати і надіслати до Комітету листи з Великої України з детальними описами про важке становище населення, про голод тощо. Листи були потрібні Комітетові для справи голоду в Україні перед міжнародними гуманітарними організаціями. В газеті «Діло» (№ 166) було сформульовано, що українські часописи все частіше публікували листи з радянської України із жахливими описами голоду, який там панував. Даремно було шукати відомостей про голод на Україні саме у більшовицькій пресі. Наприклад, для московського уряду голоду в Україні не було і ніякої допомоги голодним не надавалося [2].

Завдяки зусиллям делегатів Українського Громадського Комітету Рятунку України у Львові (в особах пос. М. Рудницької і пос. З. Пеленського) справа голодної катастрофи у радянській Україні розглядалася на Форумі «Союзу Народів». Президент Ради Союзу Народів, міністр Мовінкель, прийняв на авдієнції пос. М. Рудницьку, відбув з нею довгу розмову на тему жахливого становища в Україні та можливостей акції допомоги. До акції делегатів Українського громадського Комітету Рятунку України приєднувалися представники поодиноких еміграційних та рятункових комітетів. Всі меморіали і листи президент Ради подав до відома іншим членам Ради, і саме справа голоду в радянській Україні була предметом нарад цієї міжнародної установи [1].

Факт голоду, незважаючи на всі намагання більшовицького уряду закрити перед світом усю правду, не підлягав ніяким сумнівам. За автентичність факту небувалої своїми розмірами в історії голодної катастрофи відповідали такі поважні імена, як ім'я віденського кардинала та українських греко-католицьких єпископів на чолі з митрополитом Шептицьким [5].

Отже, голодомор 1932-1933 рр. – це глибока рана в душі українського народу. Духовно-моральний стан сучасного українського суспільства свідчить про те, що голодомор був засобом для винищення, упокорення усього українського селянства, насадження йому бездуховності та німої рабської покорі.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Справа голодової катастрофи на Радянській Україні перед форум Союзу Народів. URL: <https://libraria.ua/issues/192/19616/>
2. Данько М. Диктатура голоду. *Діло*. 1933 . №166. С. 1.
3. Мудрий В., Пеленський З. На рятунок України. *Діло*. 1933. №236. С. 2.
4. Творидло М. Збіжева акція кооперації. *Діло*. 1933. №228. С. 1.
5. Хруцький С. Як нам реагуваті на сучасну трагедію України. *Діло*. 1933. № 259. С. 1-2.
6. Статистика голодової смерти. *Діло*. 1933. № 220. С. 3.  
URL: <https://libraria.ua/issues/192/19612/>
7. Павуки, очерет і лелеки. Що їли українські селяни у 1932-1933 роках.  
URL: <https://www.istpravda.com.ua/research/4ced16b8d078d/>

**Олександр Афанасьєв,**

здобувач I курсу II (магістерського) рівня вищої освіти

історичного факультету

Житомирського державного університету

імені Івана Франка

(наук. керівник: к. і. н., доц. **Ігор Власюк**)

## **ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ В ПОЛЬЩІ ТА ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ У 1970-х – 1980-х рр.**

Суспільно-політичні процеси в країнах Центрально-Східної Європи у період їхнього перебування в складі країн-сателітів СРСР залишаються важливим напрямом досліджень в історичній науці, потребують подальшого вивчення та аналізу настроїв тогочасного суспільства.

**Метою цього дослідження** є аналіз праць сучасної історіографії з даної проблеми.

Сучасний український дослідник А.В. Войнаровський зазначає, що продовжують існувати ідеологічно упереджені судження, замовчування або перебільшення різних фактів польської історії комуністичного періоду; усі суспільно-політичні процеси в Польщі другої половини 1940-х – 1980-х рр. не можна зводити виключно до окупаційної політики СРСР [2].

Я. Нападій досліджував діяльність демократичної опозиції в Польщі у 1970-х роках, особливо звернувши увагу на ту її частину, яка переслідувалася владою [5].

Ю. Якименко, досліджуючи еволюцію опозиції в Польщі, дійшов висновків, що радянський тип політичного режиму не зміг прижитись в цій країні, пустити коріння; не вдалося викоренити і велику роль римо-католицької церкви у польському суспільстві [8, с. 214].

На думку У. Безпалько, загострення суспільної ситуації посилювалося стійкими традиціями громадсько-політичного лібералізму у соціалістичній Польщі: разом з ПОРП існували ще Об'єднана селянська партія і Демократична партія; наявність в

ПОРП певних елементів соціал-демократизму, реформаторського крила; стійкий ментально-культурний світогляд поляків, заснований на національно-індивідуалістичних цінностях [1, с. 315].

Процесу становлення громадянського суспільства в Чехословаччині через призму подій Празької весни 1968 р. присвячено дослідження І. Десятничука, який, зокрема, відзначає прагнення громадськості до відновлення традиційної політичної культури [3].

А. Слесаренко [7], Л. Новак-Каляєва [6] присвятили свої дослідження опозиційним рухам проти комуністичної влади в Чехословаччині у 1970-х – 1980-х рр., досвід їх діяльності та еволюції, в контексті ідеї політичного плюралізму.

С. Мотрук вбачає в успіху оксамитової революції 1989 р. в Чехословаччині психологічний фактор, що знайшов своє відображення у стрімкому падінні авторитету комуністичної влади, усвідомленні людьми її консервативної позиції [4, с. 80].

Революції 1989-1990 р. в країнах регіону Центрально-Східної Європи були результатом суспільно-політичних криз, об'єднання внутрішніх і зовнішніх чинників. Основною зовнішньополітичною передумовою їх (у т. ч. і в Польщі та Чехословаччині) була політика «перебудови» в СРСР.

Отже, аналіз історіографії проблеми суспільно-політичних процесів в Польщі та Чехословаччині у 1970-х – 1980-х рр. показує, що сучасні дослідники в оцінках подій вбачають як вплив СРСР на ці процеси, так і діяльність опозиційних рухів; чужородність комуністичного режиму для цих країн, що мали демократичні традиції.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Безпалько У. Особливості суспільно-політичного розвитку Польщі (1989-2004). *Україна-Європа-Світ*. Міжнародний збірник наукових праць. 2008. Вип. 1. С. 308-315.
2. Войнаровський А.В. Встановлення тоталітарного режиму в Польщі у 1944-1948 рр.: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02; Київ. славіст. ун-т. Київ, 2008. 20 с.

3. Десятничук І.О. "Празька весна" 1968 р.: становлення громадянського суспільства: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. Київ, 2007. 20 с.
4. Мотрук С. Політичні кризи в Чехословаччині другої половини ХХ ст.: погляд із сьогодення. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Вип. 19: Міжвідомчий збірник наукових праць / Відп. ред. С. В. Віднянський. Київ: Ін-т історії України, 2010. С. 71-86.
5. Нападій Я.Г. Діяльність демократичної опозиції в Польщі у 1970-х роках: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. Київ, 2002. 20 с.
6. Новак-Каляєва Л.М. Чеська демократична опозиція: ідеологія та діяльність (серпень 1968 – грудень 1989 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. Львів, 2004. 19 с.
7. Слесаренко А.В. Антитоталітарні рухи в Чехословаччині (1969–1989 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02. Київ, 2007. 19 с.
8. Якименко Ю. Еволюція опозиції в Республіці Польща. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2017. Вип. 15. С. 213-220. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlu\\_fps\\_2017\\_15\\_32](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlu_fps_2017_15_32)

**Максим Гаєвець,**

здобувач I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти

історичного факультету

Житомирського державного університету

імені Івана Франка

(науковий керівник: д. і. н., доц. **Андрій Шевчук**)

## **НІМЕЦЬКЕ ПИТАННЯ У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ Д. ЕЙЗЕНХАУЕРА ЗА ЧАСІВ ПЕРШОЇ КАДЕНЦІЇ (1953-1956)**

Ідеологічне протистояння між Сполученими Штатами Америки та Радянським Союзом за глобальний світовий вплив вимагало від обох наддержав наявності

потужних союзників. Зважаючи на це, задля протистояння комуністичній загрозі, важливим вектором зовнішньої політики 34-го президента США Д. Ейзенхауера стало сприяння інтеграційним процесам між країнами Західної Європи. Особлива роль відводилася Німеччині, яка після поразки в Другій світовій війні продовжувала відігравати другорядну роль на міжнародній арені.

Дослідженнями та вивченням особливостей зовнішньої політики адміністрації Ейзенхауера займалися як західноєвропейські та американські, так і вітчизняні автори. Зокрема, серед українських дослідників можна виділити праці А. Худолія [4], М. Ратнікова [3], М. Швагуляка та Г. Кипаренка [2], а також Д. Лакішика [1] які особливе значення приділяли німецькому питанню у системі американсько-європейських відносин.

**Мета дослідження** полягає у висвітленні основних тенденцій відносин між країнами Західної Європи та США за першої каденції Ейзенхауера (1953-1956) на тлі вирішення проблеми переозброєння Західної Німеччини та включення її до складу НАТО.

Варто зазначити, що внаслідок економічної підтримки, яку Європа отримала від США після завершення Другої світової війни («план Маршалла»), було створено важливі передумови для розвитку економічної та політичної глобалізації. Тому у своїй зовнішній політиці уряд Д. Ейзенхауера прагнув продовжувати об'єднавчі процеси [2, с. 32].

США подобалася гіпотетична ідея створення потужного наддержавного утворення на Європейському континенті. Ще у 1951 р., будучи верховним головнокомандувачем Союзних військ, Д. Ейзенхауер розпочав здійснювання візити до європейських країн з метою встановлення тісних контактів з їх урядами та спонукав їх до об'єднання задля подолання протиріч і забезпечення загальної безпеки та добробуту [3, с. 27].

Взявши курс на зближення з європейськими союзниками США почали клопотатися про забезпечення сили і єдності Західної Європи. Зважаючи на це, вкрай важливим питанням стало «оживлення» Німеччини, яка після поразки у Другій світовій війні була розділеною і, як уже зазначалося вище, зазнала суттєвих втрат у



своїй зовнішньополітичній самостійності та вазі [1, с.102 ].

Говорячи про німецьке питання у відносинах США та Європи слід згадати про так званий «план Невена», який був запропонований прем'єр-міністром Франціїї Рене Плевеном 24 жовтня 1950 р. Він являв собою ідею створення Європейського оборонного співтовариства (ЄОС) зі змішаних контингентів і включення сил ФРН під єдиним командуванням. Даний план був певною мірою компромісним рішенням між американською вимогою переозброєння Західної Німеччини, що була висунута задля противаги поліцейському режимові НДР, зміцненні обороноздатності НАТО та проявом опозиції французів, які не бажали допустити переозброєння ФРН [1, с. 103]. Ідея ЄОС отримала новий імпульс після приходу до влади адміністрації Д. Ейзенхауера. США мріяли про кооперацію утворення з НАТО та підпорядкуванню його своєму командування. Окрім того, це мало б стати важливим кроком у реалізації американського плану об'єднання Європи [4, с.162 ].

Проте ці плани не були реалізовані, адже попри тривалі обговорення та певні зрушення, в кінцевому підсумку 30 серпня 1952 р. на засіданні Національних зборів Франціїї ратифікацію створення ЄОС було відхилено. Попри те, що дане рішення суперечило політичним прагненням США, уряд Д. Ейзенхауера вирішив не чинити тиск на французів і не загострювати ситуацію, а переорієнтуватися на посилення співробітництва з Великою Британією [2, с. 33]. Незабаром, між цими країнами була досягнута згода стосовно німецького питання. Так наприкінці вересня 1954 р. під час Лондонської конференції було ухвалене рішення про входження Західної Німеччини до НАТО та Західного союзу, що почав називатися Західноєвропейським союзом. 5 травня 1955 р. окупаційний режим ФРН було припинено, а наступного дня вона офіційно стала членом НАТО [1, с.104].

Варто зазначити, що на противагу розширенню Північноатлантичного альянсу 14 травня 1955 р. країни соціалістичного табору на чолі з СРСР підписали угоду про утворення Організації Варшавського договору, куди поряд з країнами Східної Європи була включена НДР. Попри закріплення біполярності приєднання ФРН до НАТО стало кроком для економічної та політичної єдності Заходу, що безумовно входило в інтереси США. Тому цю подію можна вважати важливою дипломатичної

перемогою Д. Ейзенхауера [2, с. 212].

Отже, аналізуючи зовнішньополітичну діяльність Ейзенхауера за часів його першої каденції, ми бачимо, що відносини із Західними країнами Європи посіли в ній вагоме місце. Ключовим питанням для адміністрації президента стало стало активне сприяння інтеграційним процесам європейських країн. Намагаючись залучити ФРН до системи американо-європейських відносин, США своїм першочерговим завданням намагалися забезпечити військову інтеграцію. Після провалу ідеї утворення Європейського оборонного співробітництва, завдяки акуратному політичному балансуванню уряд Д. Ейзенхауера посприяв входженню ФРН до НАТО. Таким чином було створено важливі передумови для економічної єдності Західної Європи та посиленні її зв'язків із США.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Лакішик Д.М. Німецьке питання наприкінці Другої світової війни та у повоєнні роки у зовнішній політиці США. *Актуальні проблеми всесвітньої історії: конфлікти як складова міжнародних відносин: зб. наук. праць*. Київ: Інститут всесвітньої історії НАН України, 2014. С. 99-113.
2. Новітня історія країн Західної Європи та Північної Америки (1945 р. – поч. ХХ ст.) :[навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.]. За ред. М. М. Швагуляка. Львів: Тріада плюс, 2011. 700 с.
3. Ратніков М.І. Європейська політика США в контексті політичних трансформацій у ЄС: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04. Київ, 2013. 203 с.
4. Худолій А.О. Публічний дискурс у зовнішньополітичній діяльності президентів США (1945-2012 рр.): дис. ... д-ра. політ. наук: 23.00.04. Острог, 2013. 465 с.

**Ганна Кулеш,**  
здобувачка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти  
історичного факультету  
Житомирського державного університету  
імені Івана Франка  
(науковий керівник: к. і. н., доц. **Оксана Маркевич**)

## **ПЛАН МАРШАЛЛА ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ВІДБУДОВИ КРАЇН ЄВРОПИ**

Країни Західної Європи зазнали масштабних руйнувань внаслідок Другої світової війни. До економічних проблем додавалися політичні. Допомогу для відновлення запропонували США, які запровадили зовнішньополітичну орієнтацію, відому під доктриною Трумена, яка мала на меті сприяти розвитку демократії та стримувати поширення комунізму. Однією з центральних її стратегій був план Маршалла, який передбачав фінансову допомогу європейським країнам. Завданнями нашої розвідки є висвітлити економічні та політичні мотиви запровадження Програми відновлення Європи, більш відомої як План Маршала, а також особливості реалізації у Західній Німеччині, Франції та Італії.

Історіографія економічної відбудови Європи, в тому числі реалізація плану Маршалла, були предметом широких досліджень та дискусій серед науковців [1-4]. Джерела, використані в цьому дослідженні, є переважно вторинними, включаючи книги, статті та наукові журнали, які пропонують різні погляди на план Маршалла та його вплив на Західну Європу [3, р. 33].

На сьогодні науковці виділяють політичні та економічні мотиви у наданні фінансової допомоги європейським країнам урядом США. Основним політичним мотивом було стримування поширення комунізму та просування демократії в Європі. США були стурбовані агресивною експансією Радянського Союзу та його спробами поширити комунізм у світу. Надаючи фінансову допомогу, уряд США мав на меті зміцнити демократичні уряди в країнах. Фактично Європа стала «полем боротьби» за

владу між США та СРСР.

Економічним мотивом було сприяти відновленню світової економіки та підтримувати стабільність міжнародної валютної системи. Війна порушила торгівлю країн, багато з них стикнулися з жорсткою інфляцією, впоратися з якою самотужки було неможливо. Окрім того, якщо дивитися у глобальному вимірі, то економічне відновлення Європи йшло разом з світовим економічним покращенням [6, р. 8-10].

Програма відновлення Європи – саме таку офіційну назву мав План, проголошений держсекретарем США Джорджем Маршаллом 5 червня 1947 р. Він реалізовувався через систему допомоги та позик. США надали Європі 13 млрд. доларів протягом чотирьох років у вигляді грантів, позик і технічної допомоги. Кошти були спрямовані на фінансування проєктів у різних галузях, включаючи сільське господарство, промисловість і транспорт.

Однією з ключових особливостей плану Маршалла була його спрямованість на співпрацю та взаємодію між європейськими країнами. План був розроблений, щоб спонукати країни працювати разом для досягнення спільних цілей. Такий підхід допоміг виховати почуття єдності та співпраці між європейськими країнами, що було важливим для їх економічного відновлення [7, р. 22].

Західна Німеччина, Франція та Італія мала свої унікальні національні особливості і, відповідно, розробляли власні стратегії післявоєнної відбудови.

У найскладнішому становищі була Німеччина, поділена на дві частини. Західна її частина зіткнулася з важкими випробуванням, потребувала масштабної реконструкції. Вона отримала значну суму грошей від плану і це допомогло відновити її економіку. Спостерігалось «економічне диво», основу якого заклали приватне підприємництво, соціальне забезпечення та державне втручання в економіку. Уряд інвестував значні кошти в інфраструктуру і це допомогло створити робочі місця та стимулювати економіку. Німецький народ також відіграв ключову роль у відбудові, маючи сильну трудову етику та готовність йти на жертви заради загального блага [9].

Франція була однією з країн, яка отримала значну за розміром фінансову допомогу. Вона також мала певні особливості політичного та економічного розвитку,

зокрема традицію централізованого планування, яка діяла і після війни. Для контролю за відбудовою країни уряд створив планову комісію, яка контролювала економіку. Отримані кошти інвестувались в розвиток інфраструктури, включаючи будівництво автомагістралей і нових міст. Французький уряд націоналізував ключові галузі промисловості, зокрема електроенергетику та газовий сектор. Зусилля з відновлення країни були успішними і французька економіка швидко розвивалася в післявоєнний період. Серед мінусів такого централізованого підходу виділяють відсутності інновацій і, відповідно, слабку модернізацію [5, р. 210-211].

Післявоєнна відбудова Італії мала свої особливості. У країні була слабка індустріальна база, а її економіка значною мірою залежала від сільського господарства. Уряд Італії створив комісію з планування, подібну до Франції, для спостереження за відновленням країни. До економічних труднощів додалися політичні – часті зміни в уряді та відсутність консенсусу щодо економічної політики. Італія також мала сильні традиції корупції і це було значною перешкодою у відбудові країни. Незважаючи на ці проблеми, італійська економіка стрімко зростала в післявоєнний період завдяки значним інвестиціям в інфраструктуру та розвитку нових галузей [7, р. 36-38].

План Маршалла навіть сьогодні оцінюється суперечливо. Прихильники стверджували, що він мав важливе значення для економічного відновлення Європи, допоміг запобігти поширенню комунізму, забезпечивши альтернативу радянському впливу. З іншого боку, стверджують, що це була спроба США поширити вплив у Європі. План був розроблений для створення економічної залежності від США і це була своєрідна форма економічного імперіалізму. Також є прихильники теорії, що справжня мета Плану – підірвати соціалістичні та комуністичні рухи в Європі [8].

Отже, в основі післявоєнної відбудови країн Західної Європи лежав План Маршала, який надав стабілізаційні позики, якими мали розпорядитися країни. Кожна з розглянутих нами країн – Західна Німеччина, Франція та Італія – мали свої «рецепти успіху», залежно від економічних і політичних традицій. Поєднання вигідних економічних позик та проведена модернізація забезпечили розвиток країн, тому попри значну критику сучасні дослідники зводяться до позитивних оцінок

Програми відновлення Європи.

### Список використаних джерел та літератури:

1. Комар Н. Напрямки надання міжнародної фінансової та технічної допомоги в рамках Плану Маршалла. *Вісник Економіки*. 2017. С. 172-181.
2. Трофімчук М. Аналіз особливостей реалізації «Плану Маршалла» та перспективи відновлення економіки України на його засадах. *Економічні науки*. 2022. № 3. С. 246-251.
3. Anistratenko T. Truman's doctrine of 1947 and its impact on international relations. *European philosophical and historical discourse*. 2021. P. 31–39. URL: [https://ephd.cz/wp-content/uploads/2021/ephd\\_2021\\_7\\_4/06.pdf](https://ephd.cz/wp-content/uploads/2021/ephd_2021_7_4/06.pdf)
4. Beijer N. D. A Cultural Empire? American Marshall Plan Propaganda in Europe. 2019. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/A-Cultural-Empire-American-Marshall-Plan-Propaganda-Beijer/db24348bf5e4a69f833cb5d3e2c5b3ff9da8fee#related-papers>
5. Berger H. Europe's post-war recovery: Germany and the political economy of the Marshall Plan, 1947-52: a re-revisionist view. *Cambridge: Cambridge University Press*. 1992. P. 199-245. URL: [https://www.researchgate.net/publication/237246686\\_Germany\\_and\\_the\\_Political\\_Economy\\_of\\_the\\_Marshall\\_Plan\\_1947-1952\\_A\\_Re-Revisionist\\_View](https://www.researchgate.net/publication/237246686_Germany_and_the_Political_Economy_of_the_Marshall_Plan_1947-1952_A_Re-Revisionist_View)
6. Berle A. A. The Marshall Plan In The European Struggle. *Jr. Social Research*. 1948. Vol. 15, no. 1. P. 1-21. URL: [https://www.jstor.org/stable/40982192?read-now=1#page\\_scan\\_tab\\_contents](https://www.jstor.org/stable/40982192?read-now=1#page_scan_tab_contents)
7. Bianchi N. Reconstruction Aid, Public Infrastructure, and Economic Development: The Case of the Marshall Plan in Italy. *IPR Working Paper Series*. 2019. P. 21-54. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Reconstruction-Aid,-Public-Infrastructure,-and-The-Bianchi-Giorcelli/f2af14b9f6b865a2e94f38f465b77d19648921b9>
8. Borchard E. Intervention--The Truman Doctrine and the Marshall Plan. *The American Journal of International*. 1947. Vol. 41, no. 4. P. 885-888. URL: [https://www.jstor.org/stable/2193097?read-now=1#page\\_scan\\_tab\\_contents](https://www.jstor.org/stable/2193097?read-now=1#page_scan_tab_contents)
9. Bossuat G. After the war, what next for Europe?. *Chemins de memoire*. URL: <https://www.cheminsdememoire.gouv.fr/en/revue/after-war-what-next-europe>

**Назарій Лойко,**  
здобувач I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти  
історичного факультету  
Житомирського державного університету  
імені Івана Франка  
(науковий керівник: д. і. н., доц. **Андрій Шевчук**)

## **ВПЛИВ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА КУЛЬТУРУ США 20-х рр. XX ст.: «РЕВУЧІ ДВАДЦЯТІ»**

Перша світова війна стала кульмінацією розвитку людства. Ті події були настільки жахаючими в очах тогочасного суспільства, що, здавалось би, цивілізація досягла апогею в плані жорстокості, масштабності та технологічності. Стало зрозуміло, що вона затна знищити самає себе. Відбувся перегляд багатьох традиційних цінностей культури, що стало прологом до найважливіших соціальних та культурних змін, які визначили вигляд американської культури в подальшому. Війна сприймалася багатьма сучасниками як початок нової епохи і стала передумовами до формулювання багатьох концепцій світової культури. Такі важливі для розуміння самої суті XX ст. теми, як взаємодія політики та мистецтва, індивідуального та масового, національного та міжнародного були сформульовані саме під впливом катастрофічних подій Першої світової.

Війна вплинула на всі сфери культурного життя 20-х років XX ст. в США: літературу та музику, кінематограф та образотворче мистецтво, науковий світ, зокрема на сфери філософії, соціології та історії [2, с. 294-295].

Найбільше настрої тої епохи відобразились в літературі. Письменники стали своєрідним рупором, що передавав думки та настрої тогочасного суспільства. І звичайно що епоху «ревучих двадцятих» не дарма називають епохою протиріччя. З одного боку, американці відійшли від традиціоналізму, піддавшись спокусі нових ідей, ідеалів та збільшення толерантності та терпимості. З іншого боку, література того часу просто ввібрала в себе ту пересторогу та скепсис перед поступом нової

епохи. Усі ці нові ідеї знайшли своє відображення в американській літературі того періоду, пройнятою гіркотою ошуканих надій та страхом перед колективним безумством. Мотиви безвиході і сумніви у колишніх та теперішніх цінностях виразно звучать у творчості частини письменників, що були змушені покинути свою країну задля того, аби глянути на США та американське суспільство зі сторони: Езра Паунд, Т. С. Еліот, Ернест Хемінгуей, Кетрін Енн Портер, Джон Дон Пассос, Една Сент-Вінсент Міллей та інші. З легкої руки Гертруди Стайн їх стали називати «втраченим поколінням» [3, с. 76-78]. Справжнім провідником нового часу в епоху проспериті став Френсіс Скотт Фіцджеральд зі збіркою своїх романів «Оповідання джазової доби». Напевне, ні один письменник «втраченого покоління» не зміг так точно передати настрої, специфіку «ревучих двадцятих», як цей письменник [2, с. 301-310].

Невід'ємною частиною та проблемою американського суспільства було питання расової сегрегації. Звичайно, що це не могло не відобразитись на культурному житті США. Так як після Першої світової війни багато аспектів людської моралі було переосмислено, питання свободи та толерантності постало дуже гостро. 20-ті рр. ХХ ст. ознаменувались розквітом афроамериканської культури, що мала назву «Гарлемський ренесанс» [4, с. 310-312]. Проблема расової нерівності висвітлювалась в творах тогочасних письменників, таких як Клод Маккей («Додому, в Гарлем», 1925 р.), та Джин Тумер («Тростина», 1923 р.). Все ж таки головним твором, що став символом «Гарлемського ренесансу», була антологія Алейна Локка «Новий негр». Також великий вклад в літературне життя США внесли Ленгтон Хьюз та Зора Ніл Херстон. У їхніх творах здебільшого висвітлювались особливості життя афроамериканської частини населення, проблема расової нерівності та багатостраждальності [2, с. 312-320].

Справжнім уособленням змін, що йшли разом з епохою проспериті, було музичне мистецтво. Цей період справедливо вважають добою джазу та нової вишуканої музики. Музичне мистецтво вже не було привілеєм здебільшого багатії верстви населення. Зі збільшенням матеріального достатку відтепер кожен мав доступ до музичного обладнання та мав змогу займатись музикою. Це спонукало музикантів того часу до експериментів, від чого зародились такі культові жанри, як



блюз, джаз, кантрі, які в свою чергу брали натхнення з фольклору та відкидали традиції класичної музики [6, с. 190-192]. Пантеон виконавців і співаків 1920-х рр. включає Луї Армстронга, Дюка Еллінгтона, Сідні Беше, Джеллі Ролл Мортон, Джо «Кінга» Олівера, Джеймса П. Джонсона, Флетчера Хендерсона, Френкі Трамбауера та інших [6, с. 187-195].

«Ревучі двадцяті» стали феноменом в усіх жанрах мистецтва і кінематографу у США не став виключенням. Навпаки, ввібравши усі тенденції розвитку тогочасного суспільства та тогочасні настрої, він фактично ставши еталоном, взірцем для наслідування. Виробивши інструментарій зйомок і методи акторської гри Голівуд став відправним пунктом подальшого світового кінематографу. Так, у двадцяті роки з'являється стандартна голлівудська система, коли продюсер шукає та купує сценарій для майбутнього фільму, підбирає акторів та запрошує режисера [4, с. 132-140]. Це дозволило поставити на потік виробництво фільмів, давши шанс для розвитку багатьох кіностудій та виникнення численних жанрів [6, с. 41-46].

У підсумку можна сказати, що «Ревучі двадцяті» не дарма назвали добою протиріччя, адже той стрес і той страх, який викликали наслідки війни, переплелись із жагою змін та відмовою від всього старого. Наслідки Першої світової війни створили всі передумови для виникнення культурного феномену в 20-х рр. ХХ ст. у США, що проявився передусім у розвитку літератури, музики та кінематографу.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Газін В.П., Копилов С.А. Новітня історія країн Європи та Америки 1918-1945 рр. Київ, 2008. 412 с.
2. Макинерни Д. США. История страны. Москва: Эксмо, Мидгард, 2009. 736 с.
3. Light A. Forever England: Femininity, Literature and Conservatism between the Wars. Routledge, 1991. 320 p.
4. Robinson D. Hollywood in the Twenties. New York, 1968. 542 p.
5. Higham J. Strangers in the Land: Patterns of American Nativism, 1860-1925. Routledge, 2002. 464 p.
6. Ellrod J. G. The Stars of Hollywood Remembered: Career Biographies of

81 Actors and Actesses of the Golden Era, 1920s-1950s. New York, 1997. 412 p.

7. Spring H. Swing and the Lindy Hop: Dance, Venue, Media, and Tradition. American Music. New York, 1997. 343 p.

**Костянтин Грабар,**

здобувач IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

історичного факультету

Житомирського державного університету

імені Івана Франка

(науковий керівник: к. і. н., доц. **Ігор Власюк**)

## **ЛИСТОПАДОВЕ ПОВСТАННЯ 1830-1831 рр. В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ**

Листопадове повстання 1830-1831 рр. було одним з важливих та масштабних повстань в історії Польщі. Ця подія мала великий вплив на розвиток політичних і соціальних процесів для польського народу.

**Метою дослідження** є огляд сучасної української історіографії Листопадового повстання.

Листопадове повстання було досить добре задокументовано польською та російською мемуаристикою, але детальне висвітлення подій на Правобережній Україні можна знайти лише в обмеженій кількості джерел, переважно польських. Мемуари свідків повстання привертали увагу багатьох дослідників, включаючи В.О. Єршова [2], І.Д. Фицика, [5] І.І. Ярмошика [8; 9] та ін.

Ю. Конарівська проаналізувала мемуарні твори авторів, які містять інформацію про події польського Листопадового повстання 1830-1831 рр. на Правобережній Україні; виділила участь місцевого населення у польському визвольному русі та причини поразки повстання через призму мемуаристики [4].

О. Буравський проаналізував роль польської шляхти та духовенства у

листопадовому повстанні, а також їхні взаємовідносини з українським населенням на Правобережній Україні. Дослідник зазначає, що шляхетський рух тут не був виключно польським; відмічається участь українського населення у повстанні [1, с. 33].

Становище Римо-католицької церкви на Правобережній Україні та позицію духовенства у повстанні та суспільно-політичному житті досліджували також Е. Зваричук [3], Ю. Хитровська [6], І. Шостак [7].

Дослідження Листопадового повстання в українській історіографії є актуальним завданням, оскільки воно дає можливість краще зрозуміти процеси, що відбувалися на території України та Польщі у першій половині ХІХ ст. Сучасні дослідники продовжують активно працювати над вивченням історії Листопадового повстання та його впливу на розвиток української культури і політики.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Буравський О.А. Польська шляхта й римо-католицьке духовенство Правобережної України в польському повстанні 1830-1831 рр. *Гілея: науковий вісник*. 2014. Вип. 84. С. 31-35.
2. Єршов В. Польська мемуаристична література Правобережної України доби романтизму. Житомир : Полісся, 2010. 454 с.
3. Зваричук Е.О. Римо-Католицька церква на Поділлі кінця ХVІІІ – початку ХХ ст.: економічний, суспільний та культурний аспекти: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Кам'янець-Подільський, 2005. 229 с.
4. Коначівська Ю. Мемуари учасників Листопадового повстання 1830-1831 рр. *Інтермарум: історія, політика, культура*. 2016. № 3. С. 167-174.
5. Фицик І. Д. Мемуари польської шляхти як джерело з історії Правобережної України другої половини ХVІІІ – першої половини ХІХ століття. *Чорноморський літопис*. 2014. Вип. 10. С. 142-149.
6. Хитровська Ю.В. Громадянсько-політична позиція духовенства Правобережної України наприкінці ХVІІІ – середині ХІХ ст. (в контексті церковної політики самодержавства): дис. ... канд. іст. наук : 09.00.11. Київ, 2001. 191 с.

7. Шостак І.В. Луцько–Житомирська дієцезія наприкінці XVIII – у першій половині XIX століття : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Острог, 2004. 214 с.
8. Ярмошик І.І. Військові події на Волині в ході польського листопадового повстання 1830-1831 рр. у світлі польської історіографії. *Воєнна історія України. Волинь та Полісся*. Науковий збірник. Київ, 2013. С. 183-188.
9. Ярмошик І.І. Польська історіографія 1800-1939 рр. суспільно-політичного і культурно-духовного розвитку Волині. Житомир: Вид-во «Волинь», 2010. 512 с.

**Михайло Палійчук,**  
здобувач освіти 10-Б класу  
Наукового ліцею  
Житомирського державного університету  
імені Івана Франка  
(науковий керівник: д. і. н., доц. **Андрій Шевчук**)

### **У БОРОТБІ ЗА ІЧКЕРІЮ: ДЖОХАР ДУДАЄВ**

31 грудня 1994 р. російські війська розпочали штурм столиці Ічкерії – Грозний. Окупанти хотіли захопити місто за декілька годин, у якості подарунку на Новий Рік. Однак, недооцінивши захисників міста, вже на наступний день російське угруповання було майже ліквідовано. Тоді, зрозумівши, що так просто зламати чеченців не вдасться, росіяни перейшли до терористичних методів ведення війни. Все це РФ називало «заходами щодо підтримання конституційного порядку». Схожість цих подій з російсько-українською війною вражає. Окупанти так само не використовують слово «війна», для них це «Спеціальна військова операція». Вони думали, що їх будуть зустрічати з квітами, українська армія буде знищена швидко, а Київ буде взятий за декілька днів. Однак натомість, як і в 1994 р., росіяни отримали «пекельний прийом».

Чималу роль у війні за незалежність нації грає лідер, який готовий взяти на себе величезну відповідальність. Чеченський народ був поневолений Росією довгий час. Коли впала Радянська імперія Ічкерія отримала свій шанс. Лідером чеченського визвольного руху у 1990-х рр. став Джохар Дудаєв, який зіткнувся з імперськими амбіціям РФ.

Мета дослідження полягає у висвітленні діяльності лідера Ічкерії до розпаду СРСР, на посту президента Чеченської республіки Ічкерія, вивченні його ролі у формуванні чеченського визвольного руху та наслідків його діяльності.

Дудаєв Джохар Мусаєвич народився 15 лютого 1944 р. в селі Ялхорой. Малому хлопцю не пощастило, бо вже тоді Й. Сталін звинувачував чеченський народ у співпраці з нацистами, хоча фактично сама територія розселення нохчій не була захоплена німецькими військами. Однак такі необґрунтовані звинувачення стали лише приводом для депортації чеченців з їх Батьківщини. Було виселено і родину Дудаєва до Казахської РСР, самому Джохару тоді було лише кілька днів. Чеченцям пощастило більше ніж кримським татарам, їм дозволили повернутися на свою землю значно раніше. Вже в 1957 р. Дудаєв був у себе дома, а в 1962 р. майбутній лідер Ічкерії вступив до лавв радянської армії, де вже за 4 роки закінчив Вищу військову авіаційну школу льотчиків у Тамбові. Аби потрапити до радянської військово-повітряної академії, він вступив до комуністичної партії. Його військова кар'єра йшла успішно, згодом він досягне звання генерал-майора авіації [4, с. 122]. В 1985 р. Дудаєва перевели до Полтави на посаду начальника штабу дивізії. Він пропрацював там два роки, піднявши боєздатність дивізії на вищий ступінь. Проте, про призначення його командиром дивізії у «верхах» мови не було через походження. Однак, далі Джохару випав шанс в естонському місті Тарту. Там, у бойовій дивізії стратегічних бомбардувальників Ту-22 боєздатність впала до критичного рівня. Коли дивізію вже збиралися розформувати, у когось із генералів майнула думка «спробувати чеченця». Призначення відбулося, про національність нового командира тимчасово забули [5, с. 36].

Відзначити якісь дії Д. Дудаєва проти тоталітарного радянського режиму до 1990 р. не можна. Навіть навпаки, він посилював радянську армію та був добре

відомий як чудовий командир, першокласний льотчик та організатор порядку у гарнізонах. Тартуська дивізія під командуванням Дудаєва стала найкращою у дальній авіації. На її базі головнокомандувачем авіації було проведено показове навчання, на цей захід запросили всіх командирів дивізій дальньої авіації [5, с. 38]. Також темною сторінкою в його біографії є Афганістан [2, с. 3-4]. У травні 1990 р. він звільнився з військової служби та повернувся на Батьківщину [4, с. 122].

Наприкінці 1990 р. в місті Грозний відбувся Перший загальнонаціональний з'їзд чеченського народу, куди запросили і Дудаєва. Тоді було прийнято декларацію про проголошення незалежності Чеченської Республіки «Нохчі-Чо». На з'їзді прозвучав потужний виступ Джохара, якого мало хто знав до цього, але після про нього заговорила вся республіка. Згодом його обрали головою виконкому ЗКЧН (Загальнонаціональний конгрес чеченського народу) [5, с. 43]. Бажання допомогти своєму багатостраждальному народу все ж таки взяло гору над кар'єрними перспективами в Москві.

У липні 1991 р. відбувся Другий загальнонаціональний з'їзд чеченського народу під керівництвом Дудаєва. Тоді було проголошено, що Чечня відокремитися від СРСР і РРФСР, а виконавчий комітет ЗКЧН було визнано єдиним легальним органом влади [3, с. 8]. Незважаючи на такі події, «офіційною владою» в Чечні все ще залишалися комуністи. У серпні 1991 р. Чечено-Інгушська АРСР вирішила підтримати ДКНС. Між владою та народом вже і так були напружені стосунки, через неспроможність ЧІАРСР здійснити нею же проголошений суверенітет [5, с. 44]. Це змусило ЗКЧН та чеченський народ перейти до радикальних дій. Особливого поштовху надав крах ДКНС. 6 вересня 1991 р. в Грозному народ рушив на штурм Будинку політосвіти і розігнав Верховну Раду, що засідала там, та закликала Росію допомогти утримати контроль над Чечнею [5, с. 48]. Таким чином, влада фактично перейшла до рук ЗКЧН на чолі з Дудаєвим. У жовтні 1991 р. в Чеченській Республіці було проведено вибори, в результаті яких Джохар з підтримкою в 90% став президентом [3, с. 9].

Російська Федерація не хотіла миритися з вибором чеченського народу. 9 листопада 1991 р. набрав чинності Указ Президента РФ Б. Єльцина про введення

надзвичайного стану на території Чечні. Однак такі дії виявилися безперспективними, з'ясувалося, що чеченський народ готовий захищатися. На Ханкальському аеродромі приземлилося кілька військово-транспортних літаків, які одразу були заблоковані. Та сама доля чекала і на інші військові російські підрозділи. Особливо виділявся стиль Дудаєва, який віддав наказ: «Російських солдатів – нагодувати, нехай відпочивають, посадити на автобуси і... провести!» [5, с. 52]. Перший бій Ічкерія прийняла з гідністю та перемогла.

12 березня 1992 р. парламентом було прийнято Конституцію Чеченської Республіки. Однак, окрім Москви, у Дудаєва були ще вороги – опозиція. Вона, звісно за підтримки Кремля, спробувала в кінці березня здійснити путч. Ця спроба не мала успіху [5, с. 60]. 26 травня 1992 р. Росія підписала з Чеченською Республікою угоду про виведення військ, а 7 липня останній російський солдат залишив територію Чечні [5, с. 55-56].

1993 р. став складним для Дудаєва та Чеченської республіки. Сформувалась так звана опозиція, яка була готова боротися з Джохаром і повністю підтримувалася Кремлем. Коли ситуація всередині країни почала погіршуватися, Дудаєв призупинив діяльність парламента [5, с. 76]. У країні фактично розпочалася громадянська війна. Цим радо скористалася Росія, яка почала фінансувати та постачати озброєння угрупованням «Тимчасової ради». Все це почало набувати форм гібридної війни РФ проти Чеченської Республіки.

З часом агресія Росії під прикриттям «Тимчасової ради» стала реальністю. 26 листопада 1994 р. збройні сили Росії під виглядом нібито «чеченських опозиційних сил» вторглися до Грозного, де були вщент розбиті [5, с. 106]. Це стало перемогою для Дудаєва та Ічкерії, однак ці події зробили неминучою Першу російсько-чеченську війну.

11 грудня 1994 р. федеральні війська з трьох сторін вторглися на територію Чечні. Зброї катастрофічно не вистачало, її доводилося захоплювати у росіян. 31 грудня 1994 р. Грозний було оточено. Однак Кремль недооцінив суперника, штурмові підрозділи було ліквідовано невеликими загонами чеченців. Росіяни не могли оговтатись від такого удару до 7 січня, після чого почали діяти інакше, масово

застосовувати артилерію, РСЗВ, авіацію, фактично просто почали знищувати місто. Наприкінці лютого російські війська змогли взяти Грозний під свій контроль. Але чеченці на чолі з Дудаєвим, незважаючи на втрату столиці, продовжили боротьбу [1].

Світ мовчки спостерігав за тим, як Кремль винищує чеченський народ. Не знайшовши допомоги, Джохар в 1995 р. призначив Ахмата Кадірова головним муфтієм Ічкерії, після чого оголосив джихад проти російських військ. Результат не змусив довго чекати, мусульманські доровольці поповнили ряди чеченської армії. Війна набула затяжного характеру [4, с. 122]. 21 квітня 1996 р. Дудаєв використав супутниковий телефон з села Гехі-Чу, щоб провести розмову з російським державним діячем. ДРЛО А-50 ВПС РФ перехопив сигнал та передав координати винищувачам Су-25, після чого ті відпрацювали та ліквідували лідера чеченського визвольного руху [4, с. 121-122].

Отже, неможливо заперечувати важливість постаті Д. Дудаєва для Ічкерії. Джохар зумів очолити державу – Ічкерію, яка була поневолена Росією. Він зміг підняти народ, який відважно продовжив боротися після загибелі їхнього лідера. Через кілька місяців після смерті Дудаєва чеченцям вдалося деокупувати Грозний, отримавши військову перемогу та змусивши росіян сісти за стіл перемовин. Все це відбувалося завдяки зусиллям Дудаєва, який сформував національно-визвольний рух у тій формі, у якій він постав перед імперськими амбіціями РФ. В Україні він добре відомий своїми заявами про війну між Україною та РФ. На жаль тоді наш народ це так і не сприйняв, а слова лідера Ічкерії збулися. Російсько-чеченська війна повинна стати уроком для світу.

#### **Список використаних джерел і літератури**

1. Captain Chad A. Rupe. The Battle of Grozny. URL: <http://ciar.org/ttk/mbt/armor/armor-magazine/armor-mag.1999.mj/3groz99.pdf>
2. Walker Edward W. Islam in Chechnya. Contemporary Caucasus Newsletter, 1998. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://muslimpopulation.com/pdf>



3. Kermach R. The Separatism of Chechnya in 1991: Prerequisites for the Republic's Secession from Russia. National University of Kyiv-Mohyla Academy, Political Science Department, 2016, 14 p.

5. Newton Michael. Famous Assassinations in World History: An Encyclopedia. Santa Barbara, California: ABC-CLIO, LLC. April 17, 2014. 912 p.

6. Дудаєва А. Мільйон Перший. Ультра. Культура; Єкатеринбург; 2005, 217 с.

**Ярослав Бедренко,**

здобувач IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

історичного факультету

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

## **ВІЙСЬКОВИЙ РОСІЙСЬКИЙ КОЛАБОРАЦІОНІЗМ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ 1941-1945 рр.**

Серед держав-учасниць Другої світової війни найвищий відсоток політичного і військового колабораціонізму відзначений серед громадян СРСР. Явище мало масовий характер. Співпраця громадян СРСР з окупантами відбувалась в різних формах: військовій, політичній, господарській, адміністративній. Причини, що штовхнули їх на цей крок, мали складний і неоднозначний характер. Серед цих людей був значний прошарок антирадянськи налаштованих громадян. Жорсткий тоталітарний сталінський режим, колективізація, сталінські репресії привели до того, що багато хто сприймав німецьких окупантів як визволителів.

У військах Вермахту були сформовані окремі національні загони, в тому числі і росіян. Таким був Бойовий союз російських націоналістів – російська нацистська організація, сформована в таборі військовополонених-червоноармійців у м. Сувалки [1, с. 131].

Активно на службу до німецької армії йшли російські козаки. За даними

російського політолога С.М. Маркедонова, тільки «через козачі частини на боці Німеччини в період з жовтня 1941 по квітень 1945 рр. пройшло близько 80 000 осіб, з яких, ймовірно, не більше 15-20 тисяч людей не були козаками за походженням». На початок 1943 р. було сформовано 30 загонів з козаків-колаборантів, чисельністю близько 20 000 осіб. [2, с. 68].

З радянських військовополонених, які перейшли на бік Німеччини, був сформований колабораціоністський військовий підрозділ – Російська Визвольна Армія (РВА). Її очолив генерал-лейтенант Андрій Власов. Бійців РВА стали називати власівцями.

Військовим формуванням спеціального призначення була дивізія «Руссланд», сформована в липні 1941 р. чисельністю 10 тис. осіб, що діяла у складі Вермахту під керівництвом Смиловського (зондефюрер абверу Артур Хольмстон). Їх призначенням була розвідувально-диверсійна діяльність та боротьба з партизанами [3, с. 128].

Діяв Російський добровольчий полк СС «Варяг» – військове з'єднання СС, сформоване з етнічних росіян-добровольців, який брав участь у боротьбі з югославськими партизанами.

Комітет визволення народів Росії (КОНР) – політичний комітет, що формально об'єднав національні, головне російські, антибільшовицькі організації, які діяли на окупованій Німеччиною території Європи. Політичною платформою став «Маніфест Визвольного руху народів Росії» (Празький маніфест), проголошений у Празі 14 листопада 1944 р. Цей день вважається датою заснування Комітету [4, с. 12].

Колабораціоністське військове формування Російська визвольна народна армія (РОНА) було створене Б.В. Камінським на базі Локотської республіки, утвореної на території Орловської і Брянської областей. РОНА була укомплектована етнічними росіянами, що мали антирадянські погляди та солдатами-червоноармійцями, котрі опинились в оточенні німецьких військ. Загони РОНА використовувались нацистами у боротьбі з партизанами Брянщини. На початку 1943 р. РОНА нараховувала у своєму складі 5 стрілецьких полків і ряд окремих з'єднань, поміж яких і бронедивізіон. Загальна чисельність РОНА на той час сягала 12 тисяч воїнів. Хоча

головним завданням РОНА була боротьба з партизанами, окремі її частини брали участь у боях із Червоною армією. Однак у 1943 р. із зміною ситуації на фронті на користь Червоної армії, загони РОНА зазнавали поразки від радянських партизанів. Значні втрати РОНА мала, беручи участь у невдалій для німецької армії операції «Цитадель» на Курській дузі. Вона залишила Локотську республіку разом з відступаючими німецькими частинами [5, с. 88].

У 1944 р. бригада Камінського була перейменована на 29-у гренадерську дивізію СС (російську № 1). У цей період підрозділ діяв спільно з бригадою Дірлевангера, беручи участь в операціях з придушення партизанського руху в Білорусії. За ці каральні операції Камінський був нагороджений Залізним хрестом. У серпні 1944 р. бригада Камінського брала участь у придушенні повстання у Варшаві, де відзначилась масовими вбивствами цивільного населення і мародерством. За вказівкою командувача каральних сил генерала СС Е. фон дем Бах Залевського, Камінського було розстріляно через непослух і звірства вояків РОНА. Після цього залишки його бригади були включені до складу РВА.

У боях на боці окупантів діяла 1-ша російська національна бригада СС «Дружина» – російське національне військове формування у складі Ваффен-СС [6, с. 43].

З місцевого населення окупованих територій і військовополонених був укомплектований батальйон Гіві – добровільні помічники Вермахту. Вони служили в допоміжних частинах водіями, санітарами, саперами, кухарями тощо, вивільняючи німців для участі в бойових діях. В ході війни гіві залучались до каральних операціях проти партизанів і місцевого населення. Гіві одягали в німецьку форму, а про приналежність їх до Вермахту свідчила нарукавна пов'язка з написом німецькою «На службі Вермахту». У квітні 1942 р. у загонах гіві було 200 тисяч осіб, а у лютому 1945 р. їх чисельність зросла до 600 тис. осіб у сухопутних військах, від 50 до 60 тисяч у Люфтваффе і 15 тисяч осіб у ВМС.

Загальна чисельність радянських громадян і російських емігрантів у складі Вермахту, Ваффен СС, поліції і військових з'єднань становила близько 1,2 млн осіб. Біля третини з цього числа – бойові з'єднання і частини, що билися на фронтах

Другої світової війни проти армій антигітлерівської коаліції і на окупованих територіях проти партизанів. До них відносяться формування східних військ вермахту, військ СС і поліції, а також німецьких спецслужб – Абверу і СД. Ці категорії гіві частково також брали участь у бойових діях і використовувалися для поповнення бойових частин і з'єднань. Максимальна одноразова чисельність всіх категорій гіві сягала 800-900 тисяч осіб [7, с. 324].

Люди, що служили добровольцями в німецьких з'єднаннях, були визнані зрадниками Батьківщини. Майже всі вони були засудженні до розстрілу або пройшли через табори і заслання. У серпні 1945 р. до висилки на спецпоселення було засуджено 145 тисяч колишніх гіві.

Отже, масштаби колабораціонізму у роки Другої світової були значними. На думку істориків, саме етнічних росіян на службі у Вермахті та інших силових та військових структурах нацистської Німеччини було найбільше. Часто у службі німцям вони вбачали можливість вижити у складних умовах війни і побудувати власну кар'єру.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Томашевский М.В. Очерки истории Освободительного Движения Народов России. Лондон (Канада), 1965. 315 с.
2. Кирсанов Н.А., Дробязко С.И. Великая Отечественная война 1941-1945 гг.: национальные и добровольческие формирования по разные стороны фронта. *Отечественная история*. 2011. № 6. С. 28-36.
3. Минасян Н. Международные преступления Третьего рейха. Саратов: Изд-во Саратов. Ун-та, 1977. 387 с.
4. Горчаков О. Дневник офицера РОА. *Книжное обозрение*. 1989. С. 12.
5. Ермолов И.Г. Коллаборационизм в сфере управления на оккупированных территориях РСФСР. *Вестник Тверского государственного университета*. 2008. № 19 (79). С. 86-95.
6. Гареев М.А. О мифах старых и новых. *Военно-исторический журнал*. 1991. № 4. С. 44-50.
7. Хоффман Й. История власовской армии. Париж, 1990. 379 с.

Наукове видання

**МАТЕРІАЛИ  
ТРЕТЬОГО ВСЕУКРАЇНСЬКОГО НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО  
СЕМІНАРУ  
«МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ  
В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ І НАПИСАННЯ НАУКОВИХ РОБІТ  
ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ»**

*Збірник наукових праць*

*Випуск 2*